

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ
ІМЕНІ МИКОЛИ ЯРМАЧЕНКА

Відділ освіти дітей з порушеннями зору

**Костенко Т.М., Гудим І.М.,
Легкий О.М., Кондратенко С.В.**

**ОСОБЛИВОСТІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ЗМІСТУ
ОСВІТИ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ**

Навчально-методичний посібник

Київ – 2019

*«Схвалено для використання у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами»
комісією із спеціальної педагогіки Науково-методичної ради
з питань освіти Міністерства освіти і науки України
(Лист №22.1/12-Г-574 від 05.07.2019 р.)*

Видано державним коштом. Продаж заборонено

Рецензенти:

Таран О.П., кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Якимів О.Р., директор, **Гошовський В.І.**, тифлопедагог Вигодського навчально-реабілітаційного центру Івано-Франківської обласної ради.

Костенко Т.М., Гудим І.М., Легкий О.М., Кондратенко С.В.

Особливості стандартизації змісту освіти дітей з порушеннями зору: навч.-метод. посіб. / Т.М. Костенко, І.М. Гудим, О.М. Легкий, С.В. Кондратенко. – К.: ФОП Симоненко О.І., – 2019. – 180 с.

В навчально-методичному посібнику висвітлено компетентнісний підхід до навчання дітей з порушеннями зору в загальноосвітньому навчальному закладі.

Відповідно до Державного Стандарту освіти, розроблені особливості формування основних компетентностей дітей з порушеннями зору в загальноосвітньому навчальному закладі: особливості формування мовленнєвої компетентності у дітей з порушеннями; особливості формування математичної компетентності у дітей з порушеннями; особливості формування компетентності в галузі природничих наук, техніки й технологій у дітей з порушеннями; особливості формування екологічної компетентності у дітей з порушеннями зору; особливості формування інформаційно-комунікаційної компетентності у дітей з порушеннями; особливості навчання впродовж життя дітей з порушеннями; особливості формування громадянських та соціальних компетентностей, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей у дітей з порушеннями зору; особливості формування культурної компетентності у дітей з порушеннями зору; особливості формування підприємливості та фінансової грамотності у дітей з порушеннями; особливості формування інноваційності у дітей з порушеннями зору.

Проблематика навчально-методичного посібника має велике значення для спеціальної освіти, оскільки сприяє вирішенню актуального психолого-педагогічного завдання – формування всебічно розвиненої, творчої, інтелектуальної особистості здатної повноцінно соціалізуватися в соціумі.

Навчально-методичний посібник адресований педагогам спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, інклюзивно-реабілітаційних центрів, загальноосвітніх закладів з інтегрованим та інклюзивним навчанням, слухачам курсів підвищення кваліфікації, студентам педагогічних факультетів.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Компетентнісний підхід до навчання дітей з порушеннями зору в загальноосвітньому навчальному закладі	11
2. Мовленнєва компетентність у дітей з порушеннями зору	16
3. Математична компетентність у дітей з порушеннями зору	23
4. Формування компетентності у дітей з порушеннями зору в галузі природничих наук, техніки й технологій	34
5. Екологічна компетентність у дітей з порушеннями зору	57
6. Інформаційно-комунікаційна компетентність у дітей з порушеннями зору	82
7. Навчання впродовж життя дітей з порушеннями зору	100
8. Формування у дітей з порушеннями зору громадянських та соціальних компетентностей, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей	114
9. Культурна компетентність у дітей з порушеннями зору	143
10. Формування у дітей з порушеннями зору підприємливості та фінансової грамотності	168
Список використаної літератури	176

ВСТУП

В умовах реформування та модернізації спеціальної освіти на шляху до світового освітнього простору перед науковцями стоїть завдання розробки нової ефективної освітньо-виховної системи, спрямованої на всебічний розвиток дитини з порушеннями зору та формування основних компетентностей згідно Концепції Нової української школи.

Учитель відтепер обмежений лише Державним стандартом, де окреслено, що мають знати та вміти учні, закінчивши певний етап навчання. Як дійти до цих результатів, учитель визначатиме сам. Міністерство освіти і науки пропонуватиме типові навчальні програми, проте будь-який учитель чи авторська група зможуть їх доповнювати або створювати свої.

Таким чином, основними орієнтирами в розробці нової ефективної освітньо-виховної системи для дітей з порушеннями зору буде: орієнтація на задані стандарти та орієнтація на індивідуальні особливості розвитку дитини з порушеннями зору. Орієнтація на стандарти слугує інтересам суспільства, зацікавленого в фахівцях із заданим переліком якостей, підготовлених до роботи в умовах високих технологій і глобальної економіки. Орієнтація на індивідуальні особливості розвитку дитини з порушеннями зору – це врахування насамперед її компенсаторних механізмів, потреб, інтересів, здібностей.

Вагомого значення набуває питання визначення концептуального підходу до забезпечення комфортних та безпечних умов розвитку дитини з порушеннями зору в навчально-виховному просторі, реалізації природних потенціалів.

В центр усієї освітньої системи, особистість дитини ставить особистісно орієнтований підхід. Тому, розглянемо особистісно орієнтоване навчання, як одну з можливих основ модернізації освіти дітей з порушеннями зору в рамках Нової української школи. Особистісно орієнтований підхід визначає зміни характеру об'єкта і процесу навчання, а також основної схеми взаємодії вчителя і учня. Замість схеми взаємодії вчитель – учень, де вчитель, – суб'єкт

педагогічного впливу, а учень, – об'єкт впливу, повинна знайти місце схема суб'єкт – суб'єктного рівнопартнерського навчального співробітництва вчителя і учнів у сумісному дидактично організованому учителем розв'язанні навчальних задач. Суб'єкт-суб'єктні відносини передбачають створення в класі клімату довіри та взаєморозуміння. Діалогічна взаємодія вчителя та учня в системі особистісно орієнтованого навчання спрямована на підтримку та заохочення природного бажання дитини з порушеннями зору навчатися, створювати власний алгоритм діяльності, обираючи способи, методи, прийоми, зміст навчального матеріалу, який задовольняє її запити. Ця взаємодія передбачає такий спосіб прийняття рішень щодо всіх аспектів учіння, коли в ньому беруть участь і учні, і вчителі, і батьки .

Теорії особистісно орієнтованого навчання в світовій практиці почали розроблятися наприкінці ХХ століття. В Україні значний внесок у розробку методології й теорії особистісно орієнтованої освіти, визначення напрямів та технологій створення особистісно орієнтованого навчання та виховання зробили В.Бочелюк, І. Бех, С. Подмазін, М. Приходько, В. Рибалка, І. Зязюн, В.Кремень, О. Пехота, М. Чобітько, над проблемами особистісно орієнтованого навчання та виховання працюють Г. Балл, О. Бондаревська, С. Кульневич, О. Пехота, С. Подмазін, А. Хуторський, І. Якиманська та інші.

Розроблені концепції, серед яких: культурологічна концепція Є. Бондаревської, особистісно орієнтована (особистісно розвивальна) В. Серикова, особистісно орієнтоване розвивальне навчання І. Якиманської, практико-орієнтована концепція особистісно орієнтованого освітнього процесу М. Кузнєцова, особистісно розвивальне навчання Є. Шиянова та І. Котової, особистісно зорієнтоване навчання М. Алексєєва, семестрово-блочно-залікова система С. Подмазіна, а також концепції І. Беха, Н. Біб'юк, М. Гузика, В.Рибалка, О.Савченко.

Аналіз зазначених концепції дає можливість визначити специфіку та відмінності від традиційного, предметно-орієнтованого навчання: знання і способи діяльності, які засвоюються учнем, є не головною метою навчання, а

лише засобом, умовою для реалізації потреби людини «бути особистістю» (І. Бех, С. Подмазін), для реалізації особистісних функцій (Г. Балл, В. Сериков), для становлення індивіда як людини культури (О.Бондаревська, С. Кульневич), для становлення індивіда як суб'єкта пізнання.

Сучасна освіта повинна забезпечити дитину з порушеннями зору не тільки знаннями, але й сформувати такі особистісні якості, які допоможуть визначитися з колом своїх інтересів та уподобань, стати повноправним та активним членом суспільства і упевненою у власних силах людиною. Особистісно орієнтоване навчання може забезпечити це через: розвиток і саморозвиток особистості дитини з порушеннями зору, ґрунтуючись на виявлених індивідуальних особливостях як суб'єкта пізнання і предметної діяльності; можливість реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності, поведінці; зміст, форми, методи, засоби добираються і конструюються таким чином, щоб дитина з порушеннями зору мала можливість вибору матеріалу (за об'ємом, формою); критеріальна база особистісно орієнтованого навчання враховує не тільки рівень досягнутих знань, умінь, навичок, але й інформативність інтелекту (його властивостей, якостей, прояву).

Школа має стати улюбленим місцем, де діти з порушенням зору не тільки вчитимуться, а й самореалізовуватимуться (стосунки, емоційний інтелект, творчість). Так, особистісно орієнтоване навчання передбачає формування і розвиток у дитини з порушеннями зору особистісних цінностей, які, завдяки своїм сутнісним показникам, спроможні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації у світі й опори для особистісного самовизначення. Особистісно орієнтованому навчанню під силу досягнення особистісно розвивальної мети, оскільки воно спрямоване на усвідомлення себе як особистості, на вільне й відповідальне самовираження. Особистісно орієнтоване навчання дає змогу працювати у єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, що запобігає психічному напруженню дитини з порушеннями зору, як результату переживання небезпеки від вторгнення дорослого у внутрішній світ. Саме особистісно орієнтоване навчання формує, підтримує та розвиває природні якості дитини з

порушеннями зору, її індивідуальні здібності, допомагає становленню творчої інноваційної особистості.

Таким чином, особистісно орієнтоване навчання саме той шлях, який дає змогу організувати навчання з повагою до особистості, з урахуванням особливостей індивідуального розвитку, потреб дитини з порушеннями зору. Особистісно орієнтоване навчання – це навчання, яке може поставити в центрі особистість дитини з порушеннями зору, її самобутність, самостійність.

Визначимо **принципи** стандартизації змісту освіти дітей з порушеннями зору.

Принцип позитивізму обумовлений, з одного боку, рівнем сучасного наукового і практичного знання про потенційні можливості дитини з порушеннями зору, з іншого боку, уявленнями про сучасні психолого-педагогічні можливості абілітації і реабілітації дітей з порушеннями зору. Цей принцип ґрунтується на сучасному світогляді, однією з засад якого є право дитини незалежно від її особливостей і обмежених можливостей життєдіяльності бути включеною в освітній процес. Спеціальна педагогіка виходить з того, що вчитися можуть усі діти. При цьому під здатністю до навчання розуміється не тільки і не стільки засвоєння знань із загальноосвітніх предметів, що передбачено традиційною педагогікою, скільки здатність до оволодіння будь-якими, доступними дитині соціально і особистісно значущими навичками життєвої компетенції, що забезпечують її адаптацію в навколишньому середовищі і сприятливу самостійну і незалежну життєдіяльність. Цей принцип спирається на ідею Л.С. Виготського про «зону найближчого розвитку» дитини, яка зазначає про ведучу роль навчання у розвитку, що, у свою чергу, дозволяє прогнозувати початок, перебіг і результати індивідуальної корекційно-розвивальної програми. Спеціальний педагог, психолог планує корекційно-педагогічну роботу з дитиною, спираючись не тільки на наявний актуальний рівень розвитку, але враховуючи потенційні можливості дитини з порушеннями зору і маючи установку на позитивний результат навчання.

Сучасні міжнародні та вітчизняні психолого-педагогічні дослідження дають підстави стверджувати, що дітей, які не можуть навчатися немає.

Принцип ранньої психолого-педагогічної допомоги

Сучасна спеціальна освіта передбачає максимальне скорочення розриву між моментом виявлення первинного порушення в розвитку дитини з порушеннями зору і початком цілеспрямованої корекційно-педагогічної допомоги, розширюючи часові межі надання і спеціальних освітніх послуг з перших місяців і протягом усього життя.

В розвитку дитини існують так звані сензитивні періоди, тобто періоди найбільш сприятливого, легкого і швидкого розвитку певних психічних процесів. Ці періоди нетривалі, і якщо через якісь причини в цей період не сформувалася відповідна сруктура, то надалі буде потрібно багато спеціальних зусиль для того, щоб її сформувати. Сучасна наука має необхідні діагностичні і корекційно-педагогічні технології, що дозволяють запобігти негативним тенденціям розвитку дітей з порушеннями зору раннього віку.

Принцип компетентнісно-компенсаторної освіти

Цей принцип передбачає опору на збережені аналізатори, функції і системи організму у відповідності зі специфікою природи порушень розвитку. Корекційна робота створює додаткові можливості для процесу компенсації втрачених або порушених функцій або систем організму. Освіта і розвиток дитини з порушеннями зору будується, таким чином, відповідно до її специфічних природних можливостей і на їхній основі. З фізіології відомо про можливість певної компенсації утраченої функції (аналізатора, органа або системи організму) за рахунок перебудови інших збережених. *Принцип компетентнісно-компенсаторної освіти* забезпечується сучасною системою спеціальних психолого-педагогічних засобів навчання і корекції, інноваційними технологіями, сучасною організацією освітнього процесу. Вона відображається в змісті, методах, організації й організаційних формах освіти дітей з порушеннями зору.

Принцип адаптаційної спрямованості

Корекція і компенсація порушень розвитку розглядаються в спеціальному освітньому процесі як засіб забезпечення дитині з порушеннями зору максимально можливої для неї самостійності і незалежності в соціальному житті.

Принцип адаптаційної спрямованості дозволяє подолати або значно зменшити «соціальне випадання», сформувати різні структури соціальної компетентності і психологічну підготовленість до життя в соціокультурному середовищі, допомогти знайти соціальну нішу. Це забезпечується змістом стандартів, формами і засобами освітнього процесу, що передбачають довгострокову і складну систему психолого-педагогічної роботи з дитиною з порушеннями зору.

Принцип діяльнісного підходу в навчанні.

Діяльнісний принцип у спеціальній педагогіці спирається на існуюче в психології поняття «провідна діяльність». Предметно-практична діяльність у системі спеціальної освіти є специфічним засобом забезпечення компенсаторного розвитку дитини з порушеннями зору.

Спеціальна педагогіка, реалізуючи психологічну теорію про діяльнісну детермінацію психіки і дотримуючись принципу єдності освіти з розвитком мовлення, мислення і комунікації, організує освітній процес на наочно-дієвій основі. Численними науковими дослідженнями доведено, що предметно-практична діяльність, у процесі якої успішно розвиваються вищі психічні функції дитини: сприйняття, мовлення і спілкування, мислення, пам'ять, емоції, мотивація, – є могутнім корекційно-компенсаторним психолого-педагогічним засобом у роботі з дітьми з порушеннями зору.

Предметно-практична діяльність дозволяє, розвивати сенсомоторну основу вищих психічних функцій, у першу чергу мовлення і мислення, компенсувати недостатність життєвого, практичного (діяльнісного) досвіду, створювати природні умови для розвитку навичок ситуативно-діяльнісного й інших видів спілкування, забезпечувати стійку мотивацію спілкування і діяльності в процесі

навчання, опанувати навички соціальної взаємодії.

Принцип діяльнісного підходу має вагоме значення у роботі з дітьми з порушеннями зору і реалізується не тільки під час проведення спеціальних корекційних занять. Він є одним з найважливіших принципів і на уроках із загальноосвітніх предметів та у процесі виховання.

Принцип диференційованого й індивідуального підходу

Індивідуальний підхід дозволяє не тільки вести корекційно-педагогічну роботу в цілому, але і приділяти увагу окремим вираженим порушенням розвитку кожної дитини шляхом використання необхідних, індивідуально підібраних методів і засобів. Принцип індивідуального підходу дозволяє не виключати з освітнього процесу дітей з порушеннями зору, а дає можливість повноцінно розвиватися за рахунок створення доступного для них змісту навчання, особливого темпу організації освітнього процесу, використання специфічних прийомів і способів корекційно-педагогічної роботи.

Диференційований підхід до дітей з порушеннями зору в інклюзивного навчання буде обумовлений організацією педагогом корекційно-освітнього процесу диференційовано. Реалізуючи принцип диференційованого й індивідуального підходу, навчальні програми і підручники мають реалізувати варіативні можливості засвоєння програмного матеріалу, передбачати різні рівні труднощів з урахуванням різних індивідуальних особливостей дітей з порушеннями зору.

1. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Компетентісний підхід у шкільному навчанні є інноваційним засобом його модернізації. Це зумовлено проблемами досягнення більш якісної освіти не загалом для системи, а для кожного учня. Компетентісна освіта – спроба вийти за межі традиційної парадигми навчання, коли результатом вважається система знань, умінь і навичок учня, а не його здатність діяти. Тому коротко можна визначити, що *компетентісна освіта – особистісно-діяльнісна*. Звичний результат навчання: «знаю що...», змінюється у напрямі «знаю як...».

Базовими поняттями компетентісного підходу є **компетентність і компетенція; ключові і предметні компетентності**. Компетентісний підхід нами пропонується як спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових) і предметних компетентностей дитини з порушеннями зору. Результатом такого процесу має бути формування *загальної компетентності*, що є інтегрованою характеристикою досягнень учня з порушеннями зору. Вона набувається в результаті навчання, особистого пізнавального і життєвого досвіду. Компетентність – це володіння учнем певної компетенції.

Компетентність – інтегрована здатність особистості, яка набута в процесі навчання, вона включає знання, досвід, цінності і ставлення, які можуть цілісно реалізуватися на практиці. Компетентність не може бути зведена лише до фактичних знань.

Аналіз наукових джерел дозволяє відслідкувати зміну значення компетентісного підходу в освіті. Так, якщо *компетенцію* розуміти як коло питань щодо яких особистість має бути обізнана, або певну сферу діяльності, в якій людина повинна володіти компетентністю, то поняття «компетентність» пройшло три етапи розуміння:

- перший (1960-1970 рр.) – компетентність в освіті розуміється як проста

демонстрація діяльності;

- другий – перехідний (1970-1990 рр.) компетентність практикується як навички загального характеру, які визначають характер майбутньої діяльності або виконання певних дій;

- третій, починаючи з 1990рр., компетентності починають практикуватися такі, що обов'язково потребують як елементів виконання, так і володіння людиною певними інтелектуальними, моральними та соціальними якостями.

На сьогодні вже виокремлено чотири *характеристики поняття компетентність*:

- використання компетентності завжди відбувається у певному контексті (скажімо, у конкретній навчальній ситуації);

- компетентність завжди є результатом, вона характеризує те, що може зробити індивід, а не описує чи розповідає про процес, під час якого він набув цю компетентність (наприклад, учень не показує, що саме він уміє, а розповідає «я читав, я писав...»);

- для вимірювання здатності індивіда користуватися компетентністю потрібні чітко визначені та затверджені стандарти;

- компетентність є мірою того, що індивід може зробити у конкретно визначений час.

У 1996р. у доповіді ЮНЕСКО, щодо освіти для XXI століття, було сформульовано чотири напрями, за якими має будуватися освіта.

Це: *вміння жити разом, вміння вчитися, вміння бути*, значення яких з часом набуває все більшого значення для світу.

Вміння жити разом – знання і розуміння культури інших народів, інших традицій, духовних цінностей. На цій основі має формуватися мораль мирного співіснування народів, як між країнами так і в середині країни.

Вміння вчитися – проголошено як обов'язкова умова для навчання впродовж життя. Її пропонувалося формувати шляхом широкої академічної освіти з поглибленим вивченням низки окремих спеціальних предметів.

Вміння діяти – можливість людини діяти в різних ситуаціях, часом

непередбачуваних, працювати в команді.

Вміння бути – повинно включати уміння і навички для повної реалізації природних задатків кожної людини (уява, фізична сила, естетичний смак, здатність до спілкування та ін.)

Ключові компетентності можна розділити на три групи:

- 1) компетентності, які використовуються як засоби взаємодії (знань, інформації, технологій та ін.);
- 2) взаємодії у гетерогенних (неоднорідних) групах людей;
- 3) дозволяють діяти автономно.

Компетентності мають рівневу природу володіння ними, а це поставило проблему визначення умов, засобів їх формування.

Враховуючи можливості змісту освіти, необхідно структурувати ключові компетентності на дві великі групи:

- предметно-базовані (здатність спілкуватися, базові наукові та математичні компетентності, комп'ютерна грамотність, здатність позиціювати себе членом суспільства);
- крос-предметні компетентності, що включають метакогнітивні, особистісні, які стосуються поведінки людини у розмаїтті).

Коротко компетентність характеризується останнім часом як «комбінація знань, вмінь та ставлень у відповідному контексті діяльності людини, а ключову компетентність потребують передусім для особистісного розвитку активного громадянства соціальної інтеграції та зайнятості». Звідси висновок, що ключові компетентності є як особистісною, так і соціальною цінністю, вони вигідні кожному учню і суспільству в цілому.

Так, для середньої школи запропоновано формувати у дітей *сім груп ключових компетентностей* :

- 1) грамотність (читання, письмо, арифметика);
- 2) загальні навички(комунікація, здатність навчатися, лідерство);
- 3) особистісні компетентності (вмотивованість, цікавість, креативність,

чесність, наполегливість тощо);

4) ІКТ-компетентності;

5) володіння іноземними мовами;

6) соціальні компетентності як інструмент підтримання стосунків для економічної і соціальної інтеграції в багатонаціональному та багатокультурному суспільстві;

7) компетентності з науки і технологій, які передбачають володіння науковою грамотністю.

Українські вчені О.В. Овчарук, О.І. Локшина, Н.М. Бібік, О.І. Пометун, О.Я. Савченко та ін. на основі вивчення авторського досвіду і потреб розвитку української школи визначили таку **сукупність ключових компетентностей**:

- уміння вчитись (навчальна);
- громадянська;
- загальнокультурна;
- компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій;
- соціальна;
- підприємницька;
- здоров'язбережувальна.

Компетенція – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини. Вона відчужена від людини, є наперед заданою соціальною нормою.

Предметна компетенція – сукупність знань, умінь та характерних рис у межах конкретного предмета, що дозволяє учневі автономно виконувати певні дії для розв'язання певної навчальної проблеми (завдання, ситуації).

Втілення ключових і предметних компетентностей у змісті шкільної і, зокрема початкової освіти, здійснюється шляхом виявлення можливостей конкретного предмета для кожної з них. Технологічно це відбивається у цілях Державного стандарту, програмах обсягу змісту, а найбільшою мірою у державних вимогах до навчальних досягнень учнів, що розповсюджується і на

учнів з порушеннями зору, так як вони навчаються за загальноосвітніми програмами.

Компетенція – рівень реалізації предметної компетентності. «Компетенції охоплюють не лише когнітивні і операційно-технологічні складові, але й мотиваційні, поведінкові, що ґрунтуються на ціннісних орієнтаціях. У комплексі компетенцій закладено додаткову можливість подати освітні результати системно, що створює передумови для чітких вимірників навчальних досягнень учнів. У методиках окремих навчальних предметів вже використовуються компетенції: лінгвістичні – в мовах, комунікаційні – в інформатиці тощо.

У дидактичному вимірі результат компетентнісної освіти підкреслюється так:

«Я знаю що...» – знання.

« Я вмію це зробити... Я можу... Я роблю...» – діяльність.

«Я створюю... Я придумую...» – творчість.

Так, ключові компетентності дітей з порушеннями зору в загальноосвітньому навчальному закладі слід також формувати через спеціально підготовлений зміст, технології і розвивально збагачене середовище, яке має такі ознаки: відкритість, цілісність, емоційна комфортність, суб'єктність навчальної взаємодії .

Таким чином, компетентнісний підхід дозволяє системно осучаснити всі складові навчального процесу дітей з порушеннями зору, починаючи з його мети і змісту. Це сприяє зосередженості вчителя і учнів на результативній складовій навчання, підвищує можливості для практико зорієнтованої освіти, мотивації дітей з порушеннями зору до навчання.

2. МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі (рідномовної) у школі, забезпечує формування в учнів низки важливих загальнонавчальних умінь і навичок, до яких насамперед відносяться читання, письмо, мовлення. Рівень опанування ними зумовлює успішне вивчення всіх інших навчальних предметів. Поруч із потужним освітньо-виховним впливом на всіх учнів, вивчення мови є суттєвим розвивальним засобом для дитини з порушеннями зору, яка перебуває в умовах зниження сенсорного досвіду, який компенсується саме мовленнєвими засобами, а також сприяє розвитку всіх розумових процесів, пізнавальної та мовленнєвої діяльності, формуванню особистості.

Первинні глибокі порушення зору зазвичай, зумовлюють появу вторинних негативних наслідків, які виникають у дітей через складність сприймання оточуючого простору та формування пізнавальних уявлень. Серед цих негативних наслідків для мовленнєвого розвитку дитини є відсутність чи слабкість довільності сприймання, навичок абстрагування, розпізнавання, порівняння, аналізу і синтезу, переносу операціональних дій з одного виду діяльності в інший. Які у свою чергу стають основними причинами того, що діти із зоровими порушеннями на початковому етапі навчання мають труднощі в опануванні мовної теорії та практики спілкування.

Опановуючи читання і письмо, як види мовленнєвої діяльності, умовні зв'язки другої сигнальної системи у дитини розпочинає розвиватися складна система асоціативних зв'язків між різними аналізаторними системами: мовнослуховою, мовноруховою, зоровою, кінетичною. Кожна з них має бути достатньо розвиненою, підготовленою до повноцінної взаємодії з іншими аналізаторами, щоб мислення дитини стало асоціативним.

Навчання рідної мови дітей з глибокими порушеннями зору може успішно здійснюватися за умов спеціальної превентивної підготовки та послідовного формування у них вербального мислення на основі оперування

практичними діями, які поступово під впливом керованого навчання перетворюватимуться у виконавчі, а мислення відбуватиметься у внутрішньому плані. Словесні форми мислення такої дитини відбуватимуться у вигляді простих суджень, в операції порівняння предметів і явищ, у висновках і запитаннях, які ставляться нею спочатку до вчителя, а згодом й перед собою.

Важливою метою навчання мови учнів з глибокими порушеннями зору є формування комунікативно-діяльнісних умінь і навичок для задоволення інтересів і потреб особистого та суспільного характеру.

У початковому курсі рідномовної освіти за концепцією «НУШ» виокремлено такі *змістові лінії*: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовлення», «Театралізуємо».

Проаналізувавши завдання рідномовної освіти у початковій школі, через призму можливості їх реалізації з дітьми порушеннями зору, отримаємо:

- виховання стійкої мотивації до читання та прагнення вдосконалювати своє мовлення в учнів з порушеннями зору, яким важко тривалий час виконувати завдання, пов'язані із зоровим навантаженням, яким є читання, можна реалізувати, спростивши доступ до друкованої інформації, збільшивши розмір шрифту текстової інформації, використавши оптичні прилади. Доцільно також дозволяти дітям використовувати аудіоформати літературних творів.

- індивідуальному самовияву учнів та взаємодії між ними через розвиток комунікативних умінь, зокрема діалогічного мовлення, театралізацію сприятиме залучення дітей з порушеннями зору до групової роботи на уроках та колективних дитячих заходів. При цьому, вчителю слід так побудувати групову роботу, щоб проявити всі свої сильні сторони змогли в рівній мірі всі діти.

- розвиток уміння вдумливого читання і базових правописних умінь у дітей з порушеннями зору здійснюється через роботу з невеликими за обсягом адаптованими текстами для читання та письма на індивідуальних картках;

- збагачення духовного світу учнів через естетичне сприймання творів художньої літератури та медіапродуктів. Важливо розкривати дітям з

порушеннями зору моменти літературних творів (опис об'єктів, природи, подій) які є їм невідомими чи про які вони мають фрагментарні уявлення;

- розвиток уяви та творчого мислення учнів за допомогою творів літератури та мистецтва, медіатекстів, театралізації, гри. У дітей з порушеннями зору розвитку уяви та творчого мислення сприятимуть розширення кола уявлень, їх конкретизація та узагальнення. Важливе компенсаторне значення для розвитку уяви сліпої дитини має мовлення, яке організовує чуттєвий досвід, спрощує порівняння й узагальнення ознак предметів, поживає відтворення старих уявлень і дає можливість на їх основі створювати нові, навіть за умов сформованості мінімуму конкретних уявлень. Особливого значення для сліпих набуває мовленнєва творчість, яка є доступнішою для вираження емоцій, оскільки інші засоби часто є виключеними. Слово дозволяє передавати складні відносини, особливо внутрішнього характеру, динаміку та протікання подій, те, що є недоступним для вираження в образотворчих формах.

- успішність формування умінь опрацьовувати тексти різних видів (художні, науково-популярні, навчальні, медіатексти) для дітей з порушеннями зору пов'язуватиметься, насамперед із наявністю уявлень про описувані об'єкти, явища та ситуації та власне, якістю друкованого тексту та можливістю його зорового чи дотикового сприймання;

- розвитку здатності спостерігати за мовними явищами, експериментувати зі звуками, словами, фразами, зокрема і в мовних іграх, для опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови у дітей з порушеннями зору, як в цілому і у решти дітей класу, сприятиме загальний розвиток аналізуючого слухового сприймання та уважності до мовлення інших та власного;

- створення сприятливого мовного середовища у школі, зокрема й через пізнання сучасної дитячої літератури різної тематики та жанрів для всіх учнів класу, в тому числі й для дітей з порушеннями зору.

В цілому загальна стратегія допомоги дитині з порушеннями зору у

формуванні мовної та мовленнєвої компетентності базуватиметься на:

- ✓ збагаченні та конкретизація уявлень про оточуючий світ;
- ✓ формуванні мовленнєво-комунікативних навичок та вмінь;
- ✓ формуванні навичок правильної звуковимови;
- ✓ розвитку фонематичного слуху і звуко-буквеного аналізу і синтезу;
- ✓ збагаченні та уточненні словника;
- ✓ розвитку уваги до морфологічного складу слів та словозмін у словосполученнях;
- ✓ роботі над граматичною структурою речення;
- ✓ формуванні вміння правильно складати прості поширені речення;
- ✓ вживати різні граматичні конструкції у зв'язному мовленні;
- ✓ розвиткові діалогічного і зв'язного усного мовлення;
- ✓ попередженні та подоланні порушень писемного мовлення.

Формуванню та розвитку **навичок читання** сприятиме підбір та адаптація текстів для опрацювання учнем саме того розміру шрифту, кольору, контрастності, які йому найкомфортніше бачити, це визначається під час оцінювання функціонального стану зорового сприймання. Використовувати книги надруковані збільшеним шрифтом та оптичні засоби (найкраще лінійні лупи, з підсвічуванням), виділяти основну інформацію наприклад правилами, маркером чи обведенням рамкою. Слідкувати, щоб рельєфно-крапковий текст був належної технічної якості, не затертий. Стимулюйте учнів виділяти важливу інформацію у текстах контрастним маркером чи тактильними наліпками на полях книги.

Процес читання вимагає ефективного використання зорового сприймання, стеження за текстом, диференціацію, фіксацію погляду при переміщенні погляду на новий рядок, тому учням які використовують для читання недосконалий зір читання вдається значно більшими зусиллями й відповідно, потребують більше часу як для опанування навички читання так і для самого процесу. Натомість, учні, які опанували читання шрифтом Брайля за

швидкістю читання можуть випереджати своїх однолітків, що також слід враховувати під час планування уроків читання. З іншого боку, вибір книг для читання надрукованих шрифтом Брайля, значно менший, не всі тексти потрібні для навчання можна знайти. Тому і для учнів зі зниженим зором і для сліпих дітей можна використовувати літературні твори в аудіоформатах для прослуховування, втім лише за умови добре сформованої навички читання та чергування видів роботи зі слухання та читання.

В період навчання грамоти і вивчення алфавіту слід максимально застосувати полісенсорний підхід, розвивати слухове та тактильне сприймання, дрібну моторику рук.

Дозвольте учневі тримати сторінку з текстом якомога ближче до очей, якщо йому так зручніше для читання. Для регулювання нахилу книги використайте підставку та допоможіть дитині виставити максимально зручне для сприймання тексту положення. При цьому контролюйте тривалість роботи з текстом, час безперервного зорового навантаження не може перевищувати 15 хвилин. Заохочуйте учня до самостійного контролю втомлюваності й висловлюванні прохання про відпочинок. Чергуйте зорову роботу (читання й письмо) з усними видами завдань.

Як зробити читання доступним для учня з порушеннями зору?

<i>Труднощі під час читання</i>	<i>Чим допомогти</i>
Нестабільні рухи очей та голови	Навчіть учня переглядати текст повільно. Використайте підставку для книги, нехай учень відрегулює її в тому положенні, за якого йому краще бачити.
Розмитість друкованого шрифту	Збільшити шрифт, контрастність. Додаткове освітлення. Використання збільшувальної лупи, можливо з підсвічуванням.

<p>Учень губить рядок тексту, не може повернутися з правої частини сторінки в ліву на початок наступного рядка.</p>	<p>Навчіть учня використовувати палець або контрастну лінійку для слідування. Також можна використовувати збільшувальну лупу на рядок.</p> <p>Використайте паперовий пересувний яскравий стікер для відмічання початку рядка.</p> <p>Виділіть поля тексту для читання кольоровою стрічкою</p>
<p>Плутає схожі на вигляд літери. Вгадує слова, пропускає частини літер або слів.</p>	<p>Збільшити шрифт, міжрядковий інтервал, контрастність тексту.</p> <p>Вправи на вимову слів.</p>
<p>Повільний темп читання. Забування змісту прочитаного на початку.</p>	<p>Збільшіть час для читання.</p> <p>Для того щоб учень не відставав від спільної роботи класу, для нього можна підготувати адаптований, скорочений текст.</p> <p>Навчіть учня зупинятися прочитавши кілька рядків та повторювати зміст прочитаного, спочатку вголос під вашим контролем, потім про себе, під самоконтролем.</p>

Навички аудіювання (активного слухання)

Для учнів з порушеннями зору розвиток слухового сприймання і формування навичок активного слухання дуже важливі для формування навчальних вмінь. В класі говоріть чітким природним голосом, при звертанні до дитини дивіться прямо на неї та зверніться на ім'я, переконайтесь, що учень розуміє що ви говорите саме до нього. Підійдіть ближче до дитини зі зниженим

зором, доторкніться до сліпої дитини назвавши її ім'я, особливо, якщо в класі кілька дітей з однаковими іменами. Всі вказівки та інструкції озвучуйте, особливо все те що записуєте на дошці. Використовуйте набори аудіо матеріалів зі звуками природи, явищ, об'єктів для розвитку аудіальних навичок у дітей. Можна проводити групові ігри на слухове сприймання слів чи різних звуків.

Навички письма

Дозвольте учневі із зниженим зором писати в такому розмірі, який легко бачити й читати, краще використовувати чорний яскравий колір ручки чи маркера який робить більш товсті лінії ніж кулькова ручка. Не зважайте на охайність письма та рівність літер та рядків. Дозволяйте нахилитися над зошитом як дитині зручніше, але слідкуйте за тривалістю виконання письмового завдання. Обов'язкові спеціальні зошити для письма з більш широкими лінійками як для мови, так і для математики, а для сліпих учнів, які пишуть шрифтом Брайля, спеціальний папір, грифель, дошка для письма чи друкарська машинка.

3. МАТЕМАТИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Метою математичної освітньої галузі Стандарт визначає «розвиток математичного мислення дитини, здатностей розуміти й оцінювати математичні факти й закономірності, робити усвідомлений вибір, розпізнавати в повсякденному житті проблеми, які можна розв'язувати із застосуванням математичних методів, моделювати процеси та ситуації для вирішення проблем».

Основною проблемою для учня з порушенням зору у формуванні математичної компетентності стає: збіднений сенсорний досвід, складність формування узагальнених уявлень, труднощі в опануванні просторовими поняттями, що негативно впливає на розрізнення геометричних форм і величин, низький рівень засвоєння математичних понять, розумових дій, операцій і форм мислення які забезпечують процес розв'язування арифметичних задач. Сповільнене та своєрідне зорове сприймання навчального матеріалу у дітей зі зниженим зором та його відсутність у сліпих, негативно впливає на розвиток логічних прийомів мислення, за допомогою яких учні повинні знаходити шляхи розв'язання задач, створює труднощі при формуванні та розвитку просторових уявлень, точних вимірювальних дій.

Специфічні особливості виникають у дітей з порушеннями зору при оволодінні графічними навичками – написанні цифр, знаків математичної символіки, при виконанні та читанні схем, креслень, при оперуванні системою умовних позначень. Зорове та загальне стомлення дітей з порушеннями зору впливає на зниження розумової та фізичної працездатності. Темп роботи цих дітей більш повільний порівняно з темпом роботи учнів у класі.

Навчання математики учнів з порушеннями зору потребує максимального унаочнення навчального матеріалу, особливо на початкових етапах вивчення математичних понять та опанування математичних операцій. Адже, діти з молодшого шкільного віку, сприймаючи оточуючий світ, взаємодіючи з

дорослими та іншими дітьми в побутових ситуаціях та різних видах діяльності, виконують різноманітні математичні та логічні операції: рахують предмети та об'єкти, порівнюють їх за величиною та формою, групують, класифікують, оперують із множинами.

Методично правильно побудоване навчання математики має починатися з конкретного і поступово переходити до абстрактних висновків. Переходу від сприймання конкретного до абстрактного і від абстрактного до конкретного сприяють засоби навчання.

Засоби навчання математики розуміють як сукупність об'єктів будь-якої природи, кожний з яких повністю або частково замінює поняття, яке вивчається, дає нову інформацію про нього. У початкових класах використовуються різні засоби навчання: підручники, навчальні посібники для учнів (картки з математичними завданнями, зошити з друкованою основою, довідники тощо), спеціальні наочні посібники (предмети або їх зображення, розрізні цифри, знаки дій і порівняння, моделі геометричних фігур та ін.), інструменти і прилади (лінійка, циркуль, кутник, палетка), технічні засоби навчання. Засоби навчання поділяються на фронтальні (демонстраційні) та індивідуальні, однак для учнів з порушеннями зору, доцільнішими є індивідуальні.

Аналізуючи зміст навчального забезпечення для дітей з порушеннями зору слід вказати на особливості формування початкових математичних знань і способів діяльності, та їх практичного застосування, що ґрунтуються на засвоєних учнями у передшкільний період математичних уявленнях, які в учнів з порушеннями зору базуються на збідненому сенсорному досвіді та найчастіше потребують корекції та конкретизації.

Починаючи вивчати те чи інше питання, вчитель повинен з'ясувати, чи є в уяві учнів потрібні наочні образи. Щоб учні уявляли собі життєву ситуацію, відображену в задачі, краще простежували залежності між величинами, необхідно застосовувати предметне моделювання. Потім можна переходити до більш узагальненого (умовно-предметного) і графічного моделювання, до

застосування готових опорних схем і таблиць.

Використання наочних посібників дає змогу: активізувати роботу учнів; зекономити час на уроці; збільшити обсяг роботи на уроці; підвищити ефективність процесу оволодіння знаннями, вміннями і навичками. Проте наочне навчання не має бути вирішальним. Буде неправомірно, навіть шкідливо, довго захоплюватися наочністю. Без своєчасного розвитку абстрактного мислення неможливе повноцінне засвоєння математичних знань.

Очевидно, що учні з глибокими порушеннями зору першого - другого класів, так само як і їхні однолітки потребують різноманітного дидактичного забезпечення та унаочнення. При цьому слід враховувати особливості сприймання дітей й забезпечувати навчання математичним поняттям не лише словесним поясненням, але й обов'язковим застосуванням різноманітних дотикових, тактильних, вібраційних, нюхових стимулів.

Учні з порушеннями зору використовують загальноосвітні підручники з математики, адаптовані та модифіковані до друку шрифтом Брайля, що дає можливість сприймати навчальний матеріал, зокрема поданий у підручнику, тактильно. Адаптація загальноосвітніх підручників з математики для 1-4 класів до друку шрифтом Брайля здійснена шляхом модифікації завдань та значної заміни візуальної інформації описовою, що методично збіднює його як навчальний засіб, водночас, рельєфні зображення, особливо на початкових етапах вивчення математики, дітям з глибокими порушеннями зору також не здатні замінити об'ємні предмети, невеликі іграшки, природні матеріали, різноманітних форм і матеріалів, все те, що дитина може взяти в долоню, все те, що стимулюватиме її тактильні відчуття. Крім того, рельєфні зображення, навіть найкращої якості, дитину ще слід навчити читати і сприймати. Саме тому, в першому класі основним дидактичним засобом у навчанні математики сліпих учнів стануть різноманітні предмети оточення, добре знайомі дітям.

Окрім підручника важливими елементами навчально-методичного забезпечення є предметне й табличне унаочнення, використання структурних схем і малюнків; роздаткові дидактичні матеріали. До предметного унаочнення,

яке використовується на уроках математики, належать предмети навколишньої дійсності, та їх зображення, іграшкові моделі, а також цифри, знаки дій, відношень тощо.

Важливим допоміжним засобом у вивченні математики для учнів початкової школи також є різноманітний лічильний матеріал. Це можуть бути рахівні палички, дрібні предмети (гудзики, намистини, каштани, горіхи тощо). Лічильний матеріал використовується для унаочнення операцій об'єднання множин, вилучення з даної множини певної підмножини, поділ множини на підмножини, що є теоретичною основою арифметичних дій додавання, віднімання і ділення натуральних чисел.

Щоб операції над множинами стали основою формування математичних понять і закономірностей, треба, щоб вони виконувались постійно і кожним учнем. У такому разі, по-перше, якість засвоєння учнями математичних понять і закономірностей значно зростає, оскільки до роботи залучаються всі аналізатори: зорові, слухові, моторні й мовленнєві; по-друге, учні навчаються самостійно користуватись наочними посібниками, що дуже важливо під час проведення самостійних робіт.

Під час навчання сліпих дітей вчитель зазвичай позбавлений можливості використовувати класну дошку та друковані дидактичні та наочні посібники, робочі зошити для загальноосвітніх шкіл. Тому використання адаптованого до дотикового сприймання ілюстративного матеріалу стає чи не єдиним засобом унаочнення навчального матеріалу. Втім, слід враховувати, що рельєфний малюнок є досить складним для сприймання молодшими школярами та й його інформативні можливості досить вузькі. Адже, фактично неможливе відтворення сюжетних малюнків у рельєфному зображенні, ускладнене відтворення перспективи, деталізації об'єктів та предметів. Рельєфний малюнок неможливо побачити одномоментно, цілісно, лінії та крапки малюнка поступово обстежуються дотиком і для формування уявлення про об'єкт сприймання потрібна складна перетворювальна мисленнева діяльність, якої сліпі учні навчаються досить довго. Дотикове сприймання і впізнавання у дітей

молодшого шкільного віку характеризується уповільненістю, фрагментарністю та слабкою диференціацією ознак предметів, що сприймаються.

Важлива при цьому і якість виконаного рельєфно зображення, яке від частого «перегляду» затирається, втрачає чіткість. Застосування рельєфного та барельєфного малюнку на пластику не набуло широкого поширення, через високовартісність виготовлення. Тому, на початкових етапах навчання ілюстративний матеріал краще готувати індивідуально для кожного учня й по можливості замінювати реальним предметами чи об'ємними моделями.

Та разом з цим, важливо розвивати навички дотикового сприймання рельєфних зображень в процесі корекційної роботи з учнями впродовж всього періоду навчання в початковій школі.

На початку навчального року слід проаналізувати рельєфні зображення у підручнику та ознайомлювати дітей перед уроком з відповідними реальними предметами чи їх об'ємними моделями. Це можна виконувати на прогулянках, уроках природознавства, малювання, трудового навчання.

Необхідно знайомити учнів із основними засобами рельєфного зображення. Поетапно навчати, що основні контурні лінії передають форму і будову предмета, а спеціальне рельєфне штрихування різного типу, роздільні та об'єднуючі допоміжні лінії слугують засобом передачі на малюнку матеріальної фактури предмета, відокремленість і зв'язки між його частинами.

Важливим засобом наочності в процесі вивчення математики є таблиці. За метою застосування вони різноманітні: таблиці для формування математичних понять і закономірностей (навчальні таблиці); таблиці-інструкції; таблиці, що служать засобом відшукування способу розв'язування задачі; таблиці для усних обчислень; таблиці-довідники.

Таблиці рельєфно-крапковим шрифтом, особливо для учнів 1-2 класів доцільніше подавати на індивідуальних картках, оскільки їх сприймання у тексті підручника, на початкових етапах опанування дотикового читання, ускладнене. Доцільно виконати мобільні заготовки (каркаси) для таблиць із «кишеньками», прорізами для окремих карток із даними, якими таблиця буде

заповнюватись відповідно до навчального завдання.

Складно незрячим учням вдається сприймання та відтворення математичних схем, коротких записів умови та розв'язання задач. Їх подання на початкових етапах також має бути індивідуальним та максимально унаочненим. Наприклад, розглядаючи умову задачі, можна використати роздільний лоток на кілька рядків та відділів, в яких викласти кількість предметів (фішок, намистин, гудзиків) зазначену в умові задачі.

Скорочений запис текстової задачі можна подати по-різному. Таблична форма запису задачі більш абстрактна, ніж малюнок або схема. Тому під час первинного ознайомлення із задачею доцільно змодельовати її у вигляді схеми або графічної ілюстрації, які вчитель готує на індивідуальних картках для кожного учня.

Поширеним дидактичним матеріалом у загальноосвітній початковій школі є зошити з друкованою основою, які призначені для організації самостійної роботи учнів переважно на етапах закріплення й повторення вивченого матеріалу, для підготовки учнів до ознайомлення з новим матеріалом, для домашньої роботи. Для незрячих учнів подібні зошити, надруковані рельєфно-крапковим шрифтом, відсутні. Це зокрема пов'язано із особливостями читання та дзеркального письма шрифтом Брайля. У звичайних зошитах з друкованою основою подаються завдання та відводиться вільне місце для їх виконання. А незрячий учень прочитавши завдання не зможе тут же записати відповідь, бо для цього сторінку слід перегорнути, закласти в прилад для письма, відшукати місце для відповіді й тільки тоді її вписати, що звісно, не надто продуктивно.

Саме тому, для полегшення й пришвидшення виконання письмових завдань учням доцільніше пропонувати їх умови на окремих картках, а в зошитах вписувати лише відповіді за номером завдання. Подібні картки з математичними завданнями можна використовувати: під час проведення навчальних самостійних робіт, письмових контрольних робіт; як додаткові завдання для окремих учнів; для роботи з учнями, які мають прогалини в

знаннях; під час організації самостійної роботи невеликої групи учнів на фоні фронтальної роботи з класом. Зрозуміло, що для підготовки таких карток на кожного учня, вчителів чи асистенту вчителя знадобиться брайлівський принтер.

Набори, інструменти, прилади й моделі, технічні засоби навчання

В початковій школі як засіб наочності широко використовуються набори різних предметів (геометричні фігури, рахівні палички, кубики, дрібні іграшки і т.п.) та картки із зображенням геометричних фігур, цифр, знаків арифметичних дій та математичних відношень. Ці посібники повинні бути рухливими, для чого в школах сліпих застосовується низка саморобних пристосувань. Найбільш необхідними та зручними в користуванні є фланелеграф і набірні полотна.

Фланелеграф полегшує дітям орієнтування на робочому місці, якщо весь роздатковий матеріал викласти безпосередньо на нього, учневі не доведеться витратити час на його пошук на парті та знижує шум під час роботи з паличками, монетами та іншими дрібними предметами. Фланелеграф необхідний на уроках підготовчого періоду, коли діти вчать орієнтуватися на парті, аркуші паперу, в підручнику.

Найбільш проста конструкція фланелеграфа це обтягнутий однотонною фланеллю, чи спеціальною тканиною липучкою картонний чи фанерний прямокутник. Також можна обклеїти м'якою тканиною дно роздільного лотка, що поглинатиме шум під час роботи з ним.

Набірне полотно з прорізами для вставки карток чи магнітною стрічкою також полегшує орієнтування і слугує підручним засобом під час використання роздаткового матеріалу при вивченні більшості тем початкового курсу математики. Індивідуальні набірні полотна розраховані на використання вирізаного з паперу роздаткового матеріалу (карток із цифрами, знаками «>», «<», «+», «-», «=», тощо).

Вивчення чисел і величин ґрунтується на практичній діяльності учнів, пов'язаній з опануванням уміннями і навичками вимірювання довжини відрізка,

площі фігури, маси тіла, місткості посудини, часу. Вимірювати ці величини можна за допомогою інструментів. Рахівниця слугує необхідним наочним посібником для вивчення нумерації чисел. Нею користуються з 1 класу, поступово збільшуючи кількість дротинок. На рахівниці під час вивчення чисел у межах 10 можна ознайомити учнів з тим, як отримати наступне і попереднє числа, як порівнювати числа (кількість кісточок на двох дротинках); демонструвати склад числа; проводити лічбу, додавати і віднімати числа; розкривати поняття "збільшити (зменшити) на кілька одиниць"; складати таблиці додавання і віднімання.

Велике значення в навчанні математики мають моделі і набори геометричних фігур. Значну частину задач геометричного змісту можна відтворити на посібнику, який являє собою дошку (фанеру) із вбитими в неї гвіздками на відстані 5 см один від одного (гвіздки над поверхнею дошки виступають на 1—2 см). Для роботи з посібником використовують кольорові гумки. За допомогою такого посібника можна швидко відтворювати, змінювати геометричні фігури, розв'язувати як прості, так і складені задачі геометричного змісту.

Для розвитку у дітей уявлень про пряму і відрізок необхідно з'ясувати, в яких життєвих ситуаціях вони зустрічалися з цими поняттями. Потім переходять до порівняння двох відрізків між собою методом накладання. Порівняння відрізків підводить дітей до потреби вимірювання їх довжин. При цьому важливе практичне значення має використання стандартних мір довжини (1 см, 1 дм, 1 м). Для формування чітких уявлень про них можна використовувати дерев'яні плоскі палички, дріт, кубики з ребром 1 см, смужки паперу або картону довжиною 10 см (формування уявлень про одиницю виміру 1 дм), шнурки, мотузки, нитки, стрічки, рейки довжиною 1 м (формування уявлень про одиницю виміру 1 м).

В якості наочного посібника з метою формування уявлень про масу і її вимірювання використовують іграшкові ваги з чашками та гирі та електронні озвучені ваги. Незрячим дітям необхідно деталізовано й на різноманітних

практичних зразках пояснювати важливість вміння визначати маси в повсякденному житті і дати елементарне практичне уявлення про вимірювання ваги деяких предметів. В процесі сприймання важкості гир різної маси і предметів (зошит, книга, прилад для письма, яблуко, кубик і т.п.), а також практичних вправ із зважування предметів на вагах у дітей формуються уявлення про поняття легше, важче. Практичну роботу зі зважування предметів доцільно поєднувати із складанням та записуванням числових виразів.

Із стандартних засобів вимірювання об'єму діти спочатку знайомляться тільки з однією – літром. Наочними посібниками для вимірювання об'єму слугують пластикові, скляні (безпечні), металеві мірки, склянки, банки, пляшки тощо. Як і під час вивчення ваги, недостатньо тільки з'ясувати, що саме вимірюється літром, потрібно, щоб діти самі в результаті власних спостережень та експериментувань з вимірювань визначили, скільки склянок води міститься в 1 л, в $\frac{1}{2}$ л.

На основі конкретних спостережень і практичних вмінь із визначення маси та об'єму деяких предметів і ємностей учні більш осмислено зможуть вирішувати текстові задачі з використанням цих величин.

До технічних засобів навчання незрячих учнів належать брайлівські дисплеї та комп'ютерні програми озвучування інформації з монітору комп'ютера. Вони допомагають у багатьох випадках замінити записи на індивідуальних картках під час пояснення вчителем нового матеріалу.

Ознайомлення дитини з глибокими порушеннями зору з ознаками та властивостями предметів відбувається переважно дотиково, а якість сформованих уявлень про предмети напряму залежить від того як навчити дитину виділяти основні характерні ознаки того чи іншого предмета. Основною логічною операцією яка формується під час ознайомлення з предметами виступатиме – серіація – упорядкування об'єктів за ступенем інтенсивності певних ознак, їх розміщення в певному порядку.

Для формування у незрячих учнів уявлень про розмір та форму предметів доцільно використовувати набори знайомих контрастних предметів та іграшок.

Виконуючи різноманітні ігрові завдання з цими предметами учні навчаються активному дотику, виділяти на дотик форму, розмір та матеріал предмета, а на цій основі виділяти з групи один чи кілька предметів, які характеризуються певними властивостями (розмір, форма, призначення тощо). Загальним правилом організації занять на цьому етапі є попереднє знайомство учня з предметами, що використовуються у завданнях. Слід разом з учнями обстежити кожну іграшку окремо. Переконавшись, що дитина впізнає предмет на дотик, можна починати заняття.

Яка адаптація допоможе на уроці математики?

<i>Труднощі</i>	<i>Чим допомогти</i>
Обчислювання не можуть викласти предмети на парті в рядок, а якщо і викладають їх за допомогою вчителя, то при рахунку або порівнянні весь роздатковий матеріал у таких дітей зміщується.	Для формування навичок обчислення та арифметичних дій запропонуйте учню набори дрібних, контрастних за формою, матеріалом та розміром предметів та кілька ємностей.
Розв'язування задач труднощі розуміння умови задачі	Всі завдання максимально унаочнюйте. З'ясуйте допоміжними запитаннями чи зрозумів учень умову задачі.
Графічні навички. Труднощі запису цифр, знаків арифметичних дій, читання схем, таблиць, оперування умовними позначеннями	Надайте розрізні картки із записом цифр, арифметичних дій, надати записані завдання для обчислення, збільшені чи надруковані шрифтом Брайля.
Уявлення про час	Наводьте приклади з життя. Вчіть спостерігати за зміною положення сонця в різний час доби та

	температурними відчуттями.
Об'єм	Використовуйте практичні вправи на заповнення однакових ємностей водою чи піском, тощо
Знижений темп роботи	Зменшити кількість завдань

4. ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ГАЛУЗІ ПРИРОДНИЧИХ НАУК, ТЕХНІКИ Й ТЕХНОЛОГІЙ

Основною метою початкової освіти є всебічний гармонійний розвиток і виховання особистості в процесі формування в школярів бажання й уміння вчитися, розвитку мовних, читацьких, обчислювальних умінь, навичок здорового способу життя. Під час навчання в початковій школі учні опановують досвідом навчальної діяльності, співробітництва, спілкування й самовираження в процесі виконання завдань. Молодший школяр повинен не лише засвоювати знання, але й навчитися їх використовувати на практиці, в повсякденному житті. Знання, уміння, навички, ціннісні орієнтири й накопичений досвід формують життєві компетентності учня, необхідні для успішної самореалізації в житті, навчанні й праці.

У сучасних стандартах початкової освіти поняття «компетентність» є ключовим фактором освітнього процесу й орієнтована на результат навчання. Компетентність не зводиться лише до знань, умінь і навичок, оскільки містить у собі ще й мотиваційний, когнітивний, поведінковий і соціальний елементи.

Формування компетентностей залежить від способу організації засвоєння знань, оскільки головним є не обсяг знань, а те, наскільки вони дієві, як основа для прийняття ефективних рішень щодо тієї або іншої конкретної ситуації.

Формуванню компетентностей сприяють *особистісно орієнтований, діяльнісний та системний* підходи до організації освітнього процесу. *Особистісно орієнтований* підхід вимагає переходу від загальних результатів навчання на суб'єктивні результати конкретного учня, які викладачеві необхідно контролювати. *Системний* підхід передбачає оволодіння учнем не окремими знаннями й уміннями, а їх міжпредметною інтеграцією. *Діяльнісний* підхід може бути реалізований в процесі залучення учня до активної діяльності, тобто в процесі виконання ним певних дій і завдань. Виконання певних практичних дій неможливо без розуміння необхідності або потреби в

зазначеній діяльності, що сприяє розвитку компетентності людини в певній сфері.

Формування компетентності в галузі природничих наук.

Природнича компетентність учня являє собою сполучення уявлень про природу, знань, умінь і навичок, оцінних суджень і досвіду діяльності, що дозволяють формулювати обґрунтовані й усвідомлені судження про об'єкти і явища природи й виражаються в процесі активних самостійних, практичних, дослідницьких дій школяра.

Природничу компетентність утворюють такі структурні елементи: *ціннісний, когнітивний, діяльнісний.*

Ціннісна складова природничої компетентності учнів - це система цінностей молодших школярів у сфері відносин «людина-природа». У структуру поняття «компетентність» входить сукупність ціннісних орієнтацій, оскільки однією з основних завдань шкільної природничої освіти є формування в учнів позитивного ціннісного ставлення до об'єктів живої та неживої природи. Учитель повинен постійно підтримувати атмосферу пошуку й відкриття, для того, щоб пробудити в учнів пізнавальний інтерес до вивчення природознавства, ціннісних настанов у ставленні до природи й відчуття себе як невід'ємної частини навколишнього світу.

Когнітивну складову природничої компетентності учнів становлять предметні знання. Знання з природничих наук є міцними й функціональними, якщо вони складають відповідну систему й характеризуються цілісністю. Цілісність знань визначається як внутрішня характеристика системи, яку вона здобуває на заключному етапі свого розвитку. Формування системних знань учнів - основа формування їхньої цілісності.

Відсутність розуміння й планомірного, системного розвитку уявлень і понять у свідомості учнів, лише просте запам'ятовування, а не сформованість уявлень у початкових класах надалі гальмує засвоєння природничих наук у середній школі. Засвоєння та пропедевтика елементарних природничих понять повинно відбуватися вже в початковій школі.

Процес формування понять та уявлень здійснюється в діяльності. Діяльнісну складову предметної природничої компетентності учнів становлять уміння, навички й оволодіння різними способами діяльності.

Діяльнісна складова природничої компетентності учнів ґрунтується на пізнавальній і творчій активності учнів і включає ведення спостережень за об'єктами природи з виявленням причинно-наслідкових зв'язків між явищами природи й життєдіяльністю людини, уміння здійснювати пошуково-дослідницьку, практичну й природоохоронну діяльність, робити висновки й узагальнення, створювати проекти для стимулювання пізнавального інтересу школярів, розвитку спостережливості, мовної діяльності.

Таким чином, предметна *природнича компетентність* молодшого школяра - це особистісна якість, що характеризується сукупністю мотивів, ціннісних орієнтирів, знань, умінь, навичок з природознавства й формує здатність учня вирішувати пізнавальні й практичні завдання в сфері відносин «людина-природа».

Формування предметної природничої компетентності здійснюється на уроках, у позаурочній і позакласній діяльності з урахуванням специфіки навчального предмету й вимагає певних умов: природне розвиваюче середовище, спілкування дітей з об'єктами природи, активна діяльність дітей у природі, що повинно поєднуватись зі спостереженнями, дослідженнями, практичними роботами, природоохоронною діяльністю.

У початковій ланці освіти формування природничої компетентності молодших школярів жадає від учителя щорічного оновлення наочного матеріалу для забезпечення освітнього процесу, підбору методів навчання й моніторинг якості знань своїх учнів, обов'язкового обліку індивідуальних особливостей і можливостей учнів.

Особливості організації спостережень, екскурсій. Спостереження відіграють важливу роль в пізнанні учнями оточуючого світу. Воно повинно широко використовуватись і в тих випадках, коли діти вивчають новий матеріал, і тоді, коли предмет учням уже знайомий, але про нього вони мають

не досить повне уявлення. Спостереження посідає важливе місце з перших кроків навчання учнів з порушеним зором. Чим ширше і послідовніше використовуються спостереження дітей на початковому етапі навчання, тим чіткішими і правильнішими будуть їхні уявлення, тим більшою мірою вони оволодівають вмінням спостерігати за предметами, явищами і процесами та робити правильні висновки із спостережень.

Цілеспрямований педагогічний вплив у ході проведення спостережень, що забезпечує формування чуттєвого досвіду, пізнання й удосконалення сприйняття довкілля нерозривно пов'язаний із сенсорним сприйманням учнів.

В процесі сприймання того чи іншого об'єкту, явища учень поступово накопичує сенсорний досвід. При цьому необхідно, щоб властивості й назви предметів, явищ, які дитина сприймає, були поєднані словом, що допомагає закріпити у дитини уявлення про предмет чи явище, зробити їх більш чіткими, стійкими.

Дотикове й кінестетичне сприймання є найбільш інформативною сенсорною функцією для сліпих і слабоворих учнів. Воно дає їм інформацію про форму, величину, об'єм, а також забезпечує розвиток уявлень про інші властивості предметів: вагу, фактуру, температуру.

Основними напрямками сенсорного виховання на уроках праці є:

- формування в учнів системи обстежувальних, перцептивних дій;
- формування системи сенсорних еталонів, тобто узагальнених уявлень про предмети, матеріали та їх властивості;
- формування вміння самостійно застосовувати системи перцептивних дій і сенсорних еталонів у практичній діяльності;
- виправлення недоліків моторики, розвиток ручної вмілості, зорово-рухової координації, способів і прийомів рухових дій;
- розвиток пошукових способів орієнтування;
- формування правильного орієнтування в навколишньому предметному середовищі.

Розвиток спостережливості у дітей з порушеннями зору повинен бути

основою ознайомлення учнів з навколишньою дійсністю, однією з умов успішного навчання. Програмовий матеріал з природничої галузі може бути повноцінно засвоєний виключно в процесі аналізуючих спостережень.

Вивчення кожного об'єкта доцільно розпочати саме зі спостережень. Такий характер роботи значною мірою конкретизує й збагачує досвід дітей, активізує їхню пізнавальну та творчу діяльність. У них виникає потреба повідомити про побачене і висловити своє враження про нього. Роль спостережень значно знижується в тих випадках, коли вони організуються лише після вивчення нового матеріалу. При цьому втрачається основний зміст спостережень – дослідницький підхід до обстеження предметів і явищ навколишнього світу.

Спостереження повинні широко використовуватись і в процесі навчання, і в позаурочний час. При цьому за характером проведення вони можуть бути найрізноманітнішими і проводитись в різних умовах: в класі, в куточку живої природи, на пришкольній дослідній ділянці, в природі. Вчитель безпосередньо повинен керувати процесом спостережень учнів. Успіх спостережень залежить значною мірою від характеру завдань учителя. Через це необхідно задавати учням запитання та завдання, які б змушували їх думати, самостійно шукати відповіді.

Під час бесіди вчитель не лише виявляє уявлення дітей про різні об'єкти спостережень, а й з'ясовує причинну обумовленість їх вигляду або стану. Завдяки такій роботі в учнів створюється основа для порівняння об'єктів природи та матеріалів. Зрозуміло, що успішність спостережень може бути забезпечена лише тоді, коли вони проводяться систематично. Це важлива передумова повноти та адекватності уявлень сліпих та учнів з порушеннями зору про природні об'єкти, які є зразками виготовлення тих чи інших наочних засобів з природознавства.

Проведення спостережень зі сліпими та слабозорими учнями вимагає від педагога зосередження уваги на питанні: що повинні спостерігати учні? Від вибору об'єктів для спостереження залежить повнота уявлень учнів про те чи

інше явище чи об'єкт природи. Отже, враховуючи особливості обстежувальної діяльності учнів, для спостережень вибирають об'єкти, в яких з найбільшою повнотою та виразністю виявляється суть явища, що підлягає вивченню.

Спостереження є також основним видом роботи на *екскурсіях*. Екскурсія є цінним джерелом збагачення знань та розширення світогляду дітей, засіб розвитку їх здібностей орієнтування в довкіллі, спостережливості, допитливості тощо.

Кожна екскурсія має свою мету. Відповідно до мети, учитель визначає місце екскурсії й об'єкти, які діти будуть спостерігати. Перед проведенням екскурсії вчитель сам повинен ознайомитись із місцем екскурсії, об'єктами спостережень чи матеріалом, який намічається зібрати для подальшого використання в класі. Вчителю доцільно скласти план проведення екскурсії, включаючи до нього такі питання:

- а) час, місце і тривалість екскурсії;
- б) мета і зміст екскурсії, тобто, – що і в якій послідовності буде спостерігатись дітьми;
- в) в чому конкретно полягатиме теоретична підготовка учнів до екскурсії;
- г) як будуть підведені підсумки екскурсії.

Склавши план проведення екскурсії, учитель ознайомлює з ним учнів. Перед екскурсією педагог розповідає дітям, куди і з якою метою вони йдуть, на що потрібно звернути увагу під час екскурсії. Нагадує дітям правила поведінки під час екскурсії, правила безпеки, правила культурної поведінки та правила вуличного руху. Клас можна поділити на групи та призначити відповідальних за екскурсію у кожній групі.

Вчителеві необхідно добре продумати, на чому саме слід зосередити увагу дітей і не відволікати їх від спостережень зайвими розповідями. Завдання вчителя – керувати спостереженнями дітей, спрямовуючи їх увагу на найважливіші ознаки та особливості спостережуваного об'єкта. Для цього вчитель ставить учням ряд запитань і дає конкретні завдання. В окремих випадках доцільно розподілити учнів по 2-3 особи й дати кожній групі завдання

для самостійної роботи. Екскурсії з завданням для самостійної роботи викликають більший інтерес в учнів і проходять при активнішій діяльності дітей. Під час екскурсії вчитель повинен перевірити роботу кожної групи і допомогти дітям правильно виконати поставлене завдання.

Наприкінці екскурсії необхідно зробити короткий огляд того, що спостерігали учні, з'ясувати причини тих або інших явищ, властивості об'єктів спостережень.

У процесі формування природничої компетентності учнів важливо застосовувати методику реалізації нового змісту, яка повинна базуватися на сучасних методологічних принципах особистісно орієнтованого, компетентісного навчання й складатися в завданні вчителя навчити учня вчитися й оперативно застосовувати отримані знання. Необхідно відзначити, що роль учителя змінюється, він повинен здійснювати спрямовуючу функцію, а при методичній розробці уроку, крім навчальних, виховних, розвиваючих функцій навчання, особливу увагу приділяти мотиваційній й самоосвітній. Під час навчання доцільно формувати в кожного учня вміння використовувати не тільки шкільний підручник як орієнтир основних знань, а й інші джерела інформації.

Мета природничої галузі освіти в Новій українській школі полягає у формуванні в учнів за допомогою навчальних засобів системи природничих знань і здатності використовувати ці знання в практичній діяльності, створенні уявлень про природничу картину світу, формуванні екологічного мислення й поведження учнів, вихованні громадянина демократичного суспільства.

Освітня галузь з природознавства в початковій школі є першим щаблем до формування природничої картини світу й відіграє особливо важливу роль у становленні особистості, розвитку її пізнавального інтересу й виховання. Метою даної освітньої галузі є формування компетентності учня шляхом засвоєння системи інтегрованих знань про природу й людину, основ екологічних знань, оволодіння способів учбово-пізнавальної й природоохоронної діяльності, розвитку ціннісних орієнтирів у різних сферах

життєдіяльності й природоохоронної практики.

Досягнення зазначеної мети конкретизується виконанням наступних завдань: виховання соціально активної особистості; формування природничо-наукової картини світу; розвиток розумових здібностей, емоційно-вольової сфери, пізнавальної активності й самостійності; забезпечення єдності інтелектуального й емоційного у сприйнятті природи; засвоєння народних традицій у відносинах людини з природою; оволодіння доступними способами пізнання предметів й явищ природи й суспільства.

Мета освіти в галузі природничих наук досягається шляхом постановки й реалізації освітніх, розвиваючих і виховних цілей.

Освітні цілі передбачають формування системи уявлень і понять про предмети і явища природи, взаємозв'язку й залежності між ними; предметних умінь на основі засвоєних природничих знань; умінь застосовувати спеціальні методи пізнання природи (спостереження, досвід, практична робота).

Розвиваючі цілі спрямовані на розвиток розумових здібностей учнів, що відбувається через оволодіння ними вміннями розумової діяльності: сприйняття, логічне й творче мислення, уява, пам'ять, мова, а також через розвиток емоційної сфери учнів, їх пізнавальної активності й самостійності, здатності до творчості, до самовираження й спілкування в спільній діяльності.

Виховні цілі пов'язані з вихованням особистісних якостей школярів, їх екологічної культури, відповідність моральним нормам і загальнолюдським цінностям у відношенні до навколишнього світу, прагнення охороняти й примножувати природу рідного краю.

Вищезгадані цілі дозволяють визначити, що основною ідеєю шкільного вивчення природничих наук є розкриття існуючих зв'язків між живою й неживою природою й пояснення впливу всіх компонентів навколишнього середовища на життя людини, і є основою для вивчення природничих предметів у старшій школі.

Засвоюючи цей предмет, учні початкової школи одержують пропедевтичні знання, які будуть основою для подальшого формування системи цілісних

знань про світ природи й бути основою для вивчення біології, фізики, хімії, географії, астрономії. Оволодіння природознавством у початкових класах сприяє цілісному й гармонійному розвитку особистості молодшого школяра, формуванню дбайливого ставлення до природи, навичок практичної, дослідницької та природоохоронної діяльності. Освітня діяльність з природознавства в початкових класах вчить молодших школярів бути небайдужими до природи, бачити її красу, впливає на емоційний внутрішній стан, формує екологічну культуру, розвиває творчі здібності.

Формування предметної природничої компетентності молодшого школяра здійснюється на основі використання краєзнавчого матеріалу, сучасних освітніх технологій (розвиваюче навчання, проектні технології, використання комп'ютерних технологій), проведення дослідів й експериментів, спостережень, екскурсій.

Формування компетентності в галузі техніки й технологій.

Загальна цільова спрямованість і методологія змісту технологічної підготовки школярів з порушенням зору орієнтовані на вирішення освітнього завдання: з одного боку - побудувати цілісне інваріантне ядро як основу єдиного освітнього простору, а з іншого боку - забезпечити можливість варіативного навчання з урахуванням інтересів школярів і особливостей їх навчання.

Реалізація цілей технологічної освіти школярів з порушенням зору повинна знаходити висвітлення в її структурі й змісті. Починаючи з дошкільного періоду й наступного навчання в школі, вона носить загальноосвітній характер і здійснюється на основі соціально обумовленої базової підготовки й індивідуально значимої варіативної навчальної діяльності. При цьому співвідношення загальноосвітньої й індивідуально значимої складові навчання визначає специфіку навчального процесу, що поступово змінюється в міру дорослішання учнів.

Виходячи з того, що практико-орієнтоване навчання школярів з порушенням зору покликане забезпечити підготовку до широкої взаємодії

людини з навколишнім світом, зміст базової технологічної підготовки повинен бути побудований на комплексній основі соціально-професійного поділу праці відповідно до існуючої типології предметів трудової діяльності: «людина-людина», «людина-природа», «людина-техніка», «людина-знакова система», «людина-художній образ».

У зв'язку із цим фундаментальна загально технологічна підготовка повинна здійснюватися в різних сферах трудової діяльності, а її традиційний техніко-технологічний компонент вимагає доповнення природничим, інформаційним, художнім і соціальним розділами навчання технології.

Перехід від освоєння матеріальних об'єктів праці до вивчення цілісного комплексу напрямків, видів і форм практичної діяльності створює умови для реалізації технології як цілісної системи підготовки підростаючого покоління до перетворення предметів праці з метою одержання матеріальних і духовних цінностей.

Виходячи із цього зміст базової технологічної підготовки може бути визначений як полі-технологічний. Даний термін означає реалізацію технологічної підготовки школярів в інтегрованій системі різних сфер й областей трудової діяльності.

Технологічну підготовку школярів можна умовно розділити на кілька періодів.

Початкова школа. Технологічна освіта дітей повинна починатися в ранньому шкільному віці. Сучасний молодший школяр готовий до повноцінного навчання технології. Він вже перед навчанням у школі був знайомий з рядом технологій, а в школі продовжує розширювати свої знання. Таким чином, викладання технології в початковій школі стає не просто бажаним, але й необхідним. Завданням технологічної підготовки в цей період є формування основ культури праці. Під цим розуміється формування базових уявлень про основні напрямки практичної діяльності, надбання загально трудових і початкових умінь роботи з матеріалами, виховання любові до праці, культури праці.

Технологічне навчання в початковій школі варто розглядати як процес, що включає в себе різні напрямки роботи:

- інтегративна реалізація завдань технологічного навчання;
- позакласне й позашкільне розширення й поглиблення технологічних знань;
- соціальні практики;
- технологічне навчання молодших школярів в умовах сімейного виховання.

Для їхньої реалізації потрібне виконання наступних умов:

- забезпечення підготовленості педагогічного колективу школи;
- тісний взаємозв'язок з батьками;
- взаємодія з установами позашкільного навчання;
- матеріально-технічне й методичне забезпечення занять.

Технологічна підготовка молодших школярів потребує від учителя не тільки глибокого знання предмета й уміння донести сучасну технологічну інформацію на зрозумілому дитині рівні, але й урахування вікових можливостей й особливостей дитячої психіки.

Наступний етап – *основна школа*. Він характеризується переходом від початкової до базової середньої освіти. Навчання технології на даному етапі передбачає формування основ технологічної культури, придбання знань й умінь виконання узагальнених технологічних операцій, розвиток професійно значимих якостей особистості з метою визначення наступного освітнього напрямку. До завершального етапу основної школи учні повинні мати можливість отримати підготовку для мотивованого вибору напрямку й рівня наступного навчання. Воно може бути продовжене як в умовах старшої школи, так й у системі початкового або середнього професійного навчання.

Вирішення цих завдань здійснюється на основі складової освітньої програми технологічної підготовки із залученням модулів варіативного навчання, а також позаурочної діяльності в системі позашкільної освіти поряд із самостійною освітньою й практичною діяльністю дітей у родині й соціумі.

Технологічна освіта на рівні *середньої (повної) школи* покликана вирішувати завдання розкриття й розвитку здібностей, формування професійних устремлінь і життєвих планів старшокласників з порушенням зору в умовах профільної навчальної діяльності, трудового виховання й творчого розвитку. У процесі технологічного навчання можуть вирішуватися завдання соціально-трудової адаптації школярів на основі профільної й початкової професійної освіти.

У цьому зв'язку передбачається вирішення наступних завдань.

- завершення базового технологічного навчання.
- забезпечення профільної технологічної підготовки.
- надання спеціальних профільно-освітніх послуг.
- керування розвитком системи базового й спеціалізованого технологічного навчання старшокласників.

Структура освітньої галузі «Технологія» складається з розділів загального, профільного й самостійного навчання школярів на основі практико-орієнтованої, професійно значущої навчальної діяльності. Технологічна підготовка спрямована на досягнення соціальної стійкості й конкурентноздатності випускників шкіл для дітей з порушенням зору на ринку праці й навчання, їхньої готовності до професійного навчання й розвитку в процесі їхньої подальшої життєдіяльності. Для досягнення поставлених цілей, навчання технології передбачає різні варіанти тематичного планування з урахуванням особливостей учнів з порушеннями зору та специфіки освітньої установи.

Реалізація технологічної підготовки в різних сферах соціально-трудої діяльності вимагає забезпечення навчального процесу на інтегративній основі комплексу освітніх сфер і навчальних дисциплін всієї системи середньої освіти.

На цій основі можуть бути виділені базові групи технологій, що визначають зміст технологічного навчання в його цілісному, інтегрованому розумінні, разом із соціально-економічними, гуманітарними й культурологічними технологіями в єдиному комплексі процесів у природі й

суспільстві.

При визначенні змісту навчання технології варто враховувати, що його характер і рівень покликані вирішувати питання технологічної підготовки з урахуванням дуалізму й вікової динаміки, її цілей і завдань. Періоди навчання в початковій і першій половині основної школи припускають формування основ загально технологічної підготовки школярів. У старшому підлітковому віці на перший план починають виходити завдання соціально-професійного розвитку й самовизначення учнів. Процес технологічної підготовки в старших класах покликаний здобувати спеціалізований характер для рішення завдань ідентифікації й особистісного розвитку старшокласників в умовах індивідуально значимого навчання по обраних напрямках.

Визначення змісту технологічної підготовки школярів з порушеннями зору припускає відбір явищ і процесів, на базі яких має бути вивчення конкретних технологій. Відповідно з цим, кожна із трудових сфер (природа, людина, техніка, знакова система, художній образ) може бути розглянута із двох позицій - предмета праці й аспектів його забезпечення засобами всього комплексу напрямків практичної діяльності. Виходячи із цього, зміст конкретних сфер технологічної підготовки може бути визначений на підставі аналізу відповідного комплексу сфер практичної діяльності. При цьому необхідно враховувати, що кожна з означених трудових сфер, у свою чергу, реалізується через систему практичних зв'язків по різних напрямках діяльності.

Основу технологічної підготовки становлять міжпредметні розділи (комплекси) практичного навчання, побудовані в системі логічних зв'язків суб'єкт-предметної перетворювальної діяльності на базі профільних загальноосвітніх дисциплін, що відповідають змісту досліджуваної сфери діяльності. Структурно вони являють собою комплекси модулів теоретичного й прикладного навчання, що забезпечують формування компетентності учнів в конкретних сферах діяльності.

Реалізація комплексного практико-орієнтованого навчання в значній мірі визначається процесами розвитку міжпредметної взаємодії навчальних

дисциплін, спрямованого на спільну реалізацію всієї програми загальної середньої освіти.

Для учнів з порушенням зору освітня галузь “Технології”, окрім основних завдань, має забезпечити також умови для поєднання сенсомоторного, інтелектуального, фізичного і соціально-реабілітаційного розвитку сліпих і учнів з порушеннями зоруу трудовій діяльності та творчій праці.

Державний стандарт з цієї освітньої галузі вимагає від учнів полісенсорного отримання та оцінювання інформації про природу, техніку, а також умінь обробляти її засобами словесного, дотиково-графічного та предметно вираженого образотворення, володіти доступними видами технічної та творчої праці.

Трудове навчання сліпих і слабозорих дітей має свої специфічні особливості, які полягають у тому, що трудові процеси здійснюються учнями при відсутності або обмеженні зорового самоконтролю, що утруднює їх орієнтацію і ускладнює формування у них способів дій. Використання ж дотикового самоконтролю трудових дій пов’язане з великою витратою часу, відведеного на різні види праці, а відсутність зору обмежує уявлення учнів про об’єкти та знаряддя праці, про трудові процеси. Все це викликає необхідність корекційно-розвивальної роботи у процесі трудового навчання, більшої кількості часу на засвоєння навчального матеріалу, особливо на виконання практичних робіт, порівняно з класами початкової ланки масової школи, доборі методів та наочностей трудового навчання.

Порушення зору спричиняють ряд відхилень у психофізичному розвитку дітей. Це особливо позначається на сприйманні, саморегуляції та самоконтролі рухів, орієнтуванні у просторі. Розвиток уміння користуватися дотиком у процесі пізнання навколишнього світу й у трудовій діяльності є одним із напрямків роботи із сенсорного виховання дітей із зоровою недостатністю.

Для успішного засвоєння знань про навколишній світ необхідно, щоб органи чуття дитини функціонували нормально. При відсутності або значному зниженні зору дитина отримує неповну інформацію про довкілля, тому

необхідно коригувати та доповнювати уявлення дітей про об'єкти та явища, технологічні процеси, матеріали, інструменти та приладдя.

Розуміння наслідків внутрішньосистемних порушень і створення з урахуванням цього умов медико-педагогічної корекції багато в чому може нівелювати виникнення відхилень у психофізичному розвитку дітей із порушенням зору. Від закономірностей сенсорного розвитку дитини з порушенням зору істотно залежить зміст і методика сенсорного виховання, що мають компенсувати зорову недостатність. Це особливо актуально для дітей із патологією зору. Вони мають досить чітко і конкретно представляти свої сенсорні можливості і вміло включати їх в пізнання навколишнього світу, а саме:

- використання збережених аналізаторів, дотику, розвиток просторового орієнтування, самоконтролю фізичних зусиль та рухових дій;

- вміння спостерігати і активно полісенсорно аналізувати предмети і явища довкілля;

- уміти працювати зосереджено і в міру швидко, координуючи свої рухи, дотримуючись режиму праці і відпочинку, охорони залишкового зору.

Недостатність в зоровій орієнтації утруднює накопичення безпосереднього чуттєвого досвіду і збіднює уявлення дитини про навколишній світ. Для сліпої дитини дотик – головний чинник пізнання навколишнього світу, тому що за допомогою дотику дитина отримує основну інформацію про форму, структуру поверхні, температурних ознаках предметів і їх просторове розташування. Тому дотик при сліпоті виступає як головний чинник компенсаторного розвитку незрячого.

Використання тактильного самоконтролю трудових рухів пов'язане з великою витратою часу, відведеного на різні види праці, а відсутність зору обмежує уявлення сліпих учнів про об'єкти та знаряддя праці, про трудові процеси. Все це викликає необхідність у спеціальному відборі змісту, видів праці, методів трудового навчання та особливо вимог до результатів трудового навчання, порівняно з програмою для учнів масової школи.

Практична діяльність дитини є найбільш активною формою її взаємодії з навколишнім середовищем. Звичайно, коли учень уважно слухає розповідь учителя й свідомо засвоює зміст навчального матеріалу, його діяльність теж має активний характер. Проте у цьому випадку діяльність дитини ніби замикається на ній самій. До того ж, сприймання і засвоєння навчальної інформації досягається за рахунок перцептивних та розумових дій учня. В процесі практичної діяльності структура дій значно розширюється, виникає потреба у виконанні не лише перцептивних та розумових, а й практичних дій.

При цьому всі групи дій виступають у єдності та взаємодії. Від рівня сформованості кожної з них залежить ефективність практичної діяльності учнів в цілому.

Будь-яка діяльність завжди пов'язана з об'єктом – матеріалізованим, предметним (рослини, тварини, наочні посібники) чи ідеальним (уявлення про предмет чи явища, граматичне правило, фізичний закон тощо).

В процесі навчально-пізнавальної діяльності, що спрямована на засвоєння певних знань, успіх досягається тоді, коли об'єкт діяльності добре усвідомлений учнями, тобто вони всебічно вивчили його істотні ознаки, складові частини. Практична діяльність, якщо розглядати її схематично, бере свій початок з об'єкта. Незважаючи на різний характер об'єкта (предметний у першому випадку та ідеальний – у другому), учень використовує орієнтир, який визначає зміст усієї наступної діяльності. Отже, на початковому етапі практичної діяльності особливого значення набуває якість уявлень про предмет.

Характер практичної діяльності зумовлений якістю сформованого образу про об'єкт, на який спрямовані дії учнів. Неповне або помилкове уявлення про предмет призводить до помилок у плануванні дій, виборі матеріалів, інструментів, визначенні форми, розмірів, співвідношення частин виробу тощо.

Тому на початковому етапі організації практичної діяльності учнів особливого значення набуває керівництво процесом формування уявлень про предмет. Ознайомлення учнів з об'єктом праці відбувається дотиковим (у сліпих дітей) або зоровим (у дітей із залишками зору та слабозорими)

обстеженням його форм, розмірів, ознак та властивостей матеріалу, розташування частин тощо. Враховуючи, що таке обстеження має на меті не лише сформувати уявлення про предмет, а й уміння його відтворити, увагу учнів слід спрямовувати на вивчення конструктивних особливостей об'єкта: конфігурації окремих частин, співвідношення їх розмірів, способів з'єднання тощо.

Для дітей з порушеннями зору цей етап пов'язаний з особливими труднощами. У сліпої дитини уявлення про предмет створюється на основі переважно дотикового сприймання. Учні із залишками зору активно використовують їх, вони обстежують предмети та явища за допомогою зору. Проте у кожному випадку, незважаючи на своєрідний характер сприймання, формування уявлень про предмет чи явище відбувається специфічно й потребує спеціального керівництва цим процесом. Наприклад, сліпим учням важко сприймати предмет у русі, спостерігати за динамічними явищами. Тому вони змушені часто орієнтуватися на статичний образ і лише за уявою доповнюють сформований образ динамічними характеристиками, що не забезпечує достатню повноту та адекватність уявлень.

Слабозорим учням легше сприймати предмети та явища в динаміці. Проте й для них спостереження швидких змін у стані предмета під час руху вимагає великого напруження уваги та зору.

Для успішної практичної діяльності дітей з порушеннями зору, зокрема для формування уявлень про об'єкти, слід враховувати:

- особливості предмета чи явища;
- мету наступної практичної діяльності;
- характер пізнавальної та практичної діяльності сліпих та слабозорих учнів.

Практична діяльність сліпих та слабозорих дітей в процесі навчання пов'язана переважно з виконанням спостережень у класних умовах та в природному середовищі, з відтворенням предметів і явищ засобами моделювання та проведення дослідів, роботою в майстернях, на шкільній

навчально-дослідній ділянці та в живому куточку.

В процесі практичної діяльності учні взаємодіють з предметами чи явищами, які істотно відрізняються один від одного. А це означає, що в процесі їх пізнання учні мають й діяти по-різному.

Розглядаючи особливості предметів чи явищ, доцільно класифікувати їх за двома ознаками: динамічною характеристикою та метою практичної діяльності.

До першої класифікаційної групи предметів та явищ можна віднести *динамічні об'єкти*: діючі машини та механізми, живі істоти, природні явища, навчальні кінофільми, фізичні процеси; та *статичні об'єкти*: предмети рослинного світу, засоби унаочнення навчального матеріалу (картини, макети, муляжі, схеми), лабораторне обладнання тощо.

Від того, до якої групи належать об'єкти практичної діяльності учнів, залежить своєрідність педагогічного керівництва процесом формування уявлень про них.

Формування уявлень про об'єкти першої групи передбачає, насамперед, створення сприятливих умов для сприймання учнями динамічних характеристик предметів та явищ навколишньої дійсності.

В результаті такого сприймання в учнів повинні скластися чіткі уявлення про зміни, що відбуваються з об'єктом в процесі його діяльності й розвитку.

У практиці роботи шкіл це завдання досягається таким способом: учням показують переважно статичні об'єкти, в яких зафіксовано два етапи – до початку дії та після неї. В результаті цього учні дістають певне уявлення про зміни, які відбулися з об'єктом. Проте суть процесу перетворення або змін залишається поза їх безпосереднім сприйманням, і учні дізнаються про це лише з пояснень учителя. Тому, для формування адекватних уявлень про динамічні об'єкти потрібно, щоб учні перед безпосереднім сприйманням засвоїли певні теоретичні відомості про принципи роботи машин або механізмів, способи життєдіяльності живих істот, причинну залежність природних явищ. Отже, під час організації спостережень за динамічними об'єктами доцільно керуватись схемою: від загального до конкретного. Внаслідок цього у свідомості учнів

складається теоретична модель – схема предмета або явища, а наступні пізнавальні дії набувають цілеспрямованості й забезпечують одержання безпосередніх вражень, які конкретизують теоретичні положення.

Для дітей з порушеннями зору, особливо сліпих, такий підхід до організації спостережень за динамічними об'єктами найбільш повно відповідає їх пізнавальним можливостям, зокрема забезпечує чітко визначені напрямки і сфери пізнавальних дій. До цього слід додати, що розуміння учнями теоретичних положень полегшує й прискорює процес сприймання предметів чи явищ.

Спостереження за статичними об'єктами у сліпих та слабозорих дітей не викликає особливих труднощів. Важливо навчити їх здійснювати послідовне обстеження предметів, керуючись певним порядком пізнавальних дій. Для цього учням пропонують спочатку цілісно оглянути або за допомогою дотику обстежити предмет для визначення його родової належності. Далі учні за планом послідовно обстежують предмет, в результаті чого досягається розпізнавання на рівні видової належності.

Для сліпих та учнів з порушеннями зорувелике значення має використання збережених органів чуття. Тому, привчаючи учнів до планомірного та послідовного спостереження за предметами, вчитель орієнтує їх на обов'язкове виявлення та відображення візуальних, дотикових та інших властивостей.

Тому провідними принципами засвоєння освітньої галузі “Технології” визначено наступні: врахування індивідуальних особливостей і потенційних можливостей сліпих і слабозорих учнів; компенсаторно-реабілітаційна та корекційно-розвивальна спрямованість трудового навчання, гедоністичний характер трудової діяльності дітей в умовах зорової недостатності.

Зміст освітньої галузі “Технології” в початковій школі включає елементи технічної, господарської, побутової праці, творчо-конструктивної діяльності учнів, елементи інформаційно-комунікаційних технологій.

У початковій школі доступними для учнів з порушеннями зору є:

1) оволодіння елементарними знаннями про основні властивості деяких

матеріалів і про способи їх ручної обробки (папір, картон, текстиль, деревина, пластилін та ін.);

2) засвоєння елементарних прикладних знань і умінь застосовувати їх на практиці з таких видів діяльності, як технічна, побутова, господарська, творча праця;

3) оволодіння прийомами орієнтації на робочому місці, застосування вимірювальних інструментів, умінь користуватися ними;

4) практичне опанування знань про міри довжини і ваги, прийоми вимірювання, умінь застосовувати їх при потребі;

5) оволодіння елементарними знаннями й уміннями з побутової та господарської праці (самообслуговування, доведення, вирощування рослин);

6) пропедевтична орієнтація у різних видах праці (фізичній, розумовій, художньо-декоративній).

У процесі трудового навчання учнів початкових класів вирішуються як загальні, так і спеціальні завдання.

До *загальних завдань* відносяться: виховання любові до праці, поваги до людей праці; формування початкових навичок культури праці, бережливого ставлення до матеріалів, обладнання та довкілля; формування елементарних прийомів роботи з різними матеріалами та вирощування рослин; ознайомлення з елементами техніки та професіями.

До *спеціальних завдань*, спрямованих на корекцію і компенсацію вторинних відхилень у розвитку дітей з порушеннями зору, відносяться: розвиток дотику, слуху, м'язового відчуття, залишкового зору під час виконання різних трудових процесів; конкретизація уявлень про види, об'єкти та знаряддя праці, розвиток наочно-практичного мислення; формування навичок просторового орієнтування, виконання рухових дій під контролем збережених аналізаторів і залишкового зору; виховання готовності до участі у різних доступних видах практичної діяльності.

Опанування освітньою галуззю “Технології” передбачає також розвиток у сліпих і учнів з порушеннями зору розумових і фізичних здібностей, естетичне

виховання в процесі трудової діяльності, становлення їхньої особистості. Творча діяльність учнів розвиває у них конструкторські здібності, має гедоністичний ефект: доставляє їм естетичну насолоду й позитивно впливає на душевний стан, настрій.

Завдання школи та батьків – створити умови, за яких навчально-практична діяльність вмотивовує особистість учня на саморозвиток і самовдосконалення, створює емоційний досвід й опирається на інтерес дитини з врахуванням її фізіологічних можливостей.

Виховання соціально адаптованої активної особистості вмотивованої на саморозвиток і самовдосконалення стає можливим при сформованому освітньо-виховному просторі, що:

- поглиблює знання учнів, сприяє оволодінню ними різними видами трудової діяльності в цікавих і доступних формах;

- забезпечують додаткові можливості для розкриття й розвитку здібностей дитини з порушеннями зору;

- усіяко сприяє самовираженню, розвитку творчої активності, за допомогою переживання ситуації успіху;

- формує вміння робити усвідомлений та відповідальний вибір у процесі індивідуальної й колективної праці;

- розширює сфери практичної та творчої діяльності учнів з патологією зору й забезпечує вдосконалення комунікації у відносинах «учень – учень» й «учень – вчитель», заснованої на доброзичливості, взаємодопомозі й співробітництві.

Поряд із загальними завданнями, у трудовому навчанні дітей з порушеннями зору вирішуються завдання, що забезпечують подолання, корекцію й компенсацію відхилень у їхньому розвитку. До таких завдань відносяться:

- розвиток й удосконалювання зорового сприйняття, оволодіння раціональними прийомами використання зору, слуху, дотику при виконанні різних трудових дій;

- конкретизація й розширення діапазону уявлень про види, об'єкти й знаряддя праці, розвиток наочно-практичного мислення;
- формування навичок орієнтування при виконання практичних дій з урахуванням офтальмо-гігієнічних вимог до використання функціональних можливостей органів зору.

У процесі навчання освітній галузі «Технології» можна виділити наступні корекційно-розвивальні лінії:

Мовленнєво-комунікативний розвиток: уміти зв'язно і послідовно висловлюватись, описувати спостережуване, міркувати у формі суджень з приводу виготовлення виробів, використання матеріалів, інструментів тощо; ставити запитання до вчителя і товаришів, спілкуватися під час виконання колективних практичних робіт, господарсько-побутової та суспільно корисної праці тощо; робити висновки-узагальнення з допомогою вчителя.

Когнітивний розвиток: розвиток наочно-практичного і просторового мислення, уміння користуватися порівнянням, аналогією як засобами виявлення нових властивостей предметів та матеріалів; групувати і класифікувати вивчений матеріал, виконувати творчі завдання. Розвиток умінь застосовувати знання на практиці з таких видів діяльності, як технічна, творча, господарсько-побутова, самообслуговуюча праця.

Особистісний розвиток: виховання художнього смаку, естетичного розуміння краси природи і витворів праці; виховання працелюбства, поваги до людей праці, бережливого ставлення до навколишнього середовища; уміння працювати самостійно і в колективі, відповідально ставитись до праці, орієнтуватись у тривалості часу та раціональному його використанні.

Сенсомоторний розвиток: розвиток збережених аналізаторів, дотику, дрібної моторики та тактильної чутливості рук, просторового орієнтування, самоконтролю фізичних зусиль та рухових дій; вміння полісенсорно аналізувати предмети і явища довкілля; уміти працювати зосереджено і в міру швидко, координуючи свої рухи; дотримуватись режиму праці і відпочинку, охорони залишкового зору.

Основна особливість, що визначає специфічність методів і прийомів трудового навчання сліпих дітей, полягає в іншій, ніж у масовій школі, спрямованості педагогічних впливів. Це випливає зі своєрідності організації навчання сліпих, у структурі якої головне місце займає дотик. Тому істотні корективи в методи педагогічного керівництва навчанням сліпих дітей праці вносить їхня обмежена можливість дистанційного сприйняття засобів педагогічного впливу. У зв'язку з цим змінюються співвідношення фронтальних та індивідуальних методів і прийомів навчання. Превалюючого значення набуває індивідуальне навчання: широко застосовується безпосередній показ учителем кожному учневі трудових дій. Мета його полягає в тому, щоб сліпі діти, наслідуючи дії вчителя, засвоїли їх. Щодо словесних методів керування трудовою діяльністю, то їх використання має формувати і зміцнювати зв'язки між дією і словом з метою розвитку й удосконалення регуляторних функцій слова в праці сліпих дітей, необхідних для виконання практичних завдань і сприйняття словесної інформації.

Для правильного використання словесних методів навчання необхідно визначити умови та можливості, які дозволять оптимально використати всі збережені функції аналізаторів, підвищити ефективність корекційної роботи.

5. ЕКОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Життя людини тісно пов'язане з природою, яка завжди була для неї джерелом матеріальних і духовних сил. Але сьогодні людство зіткнулося з безліччю проблем, викликаних споживацьким ставленням людини до природи і пов'язаних з низьким освітнім рівнем населення. Наукові оцінки глобальної сучасної екологічної ситуації не оптимістичні. Вони змушують замислюватися кожну розумну людину, яка вболіває за майбутнє своїх дітей всієї планети. Саме тому так важливо здійснювати формування основ екологічної компетентності у дітей з порушеннями зору, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її часткою, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї починаючи з раннього дитинства. Виходячи з актуальності означеної проблеми, зі всією гостротою постає питання про поліпшення екологічного виховання підростаючого покоління.

Завдання дбайливого ставлення до природи означені в Конституції України: «кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі». У Державній національній програмі «Освіта. Україна XXI століття» йдеться про те, що необхідно «формувати екологічну культуру людини в гармонії її відносин з природою».

Враховуючи тенденції екологізації змісту навчальних дисциплін, а також компетентнісний аспект в освітній системі, у педагогічній науці з'являється нове поняття «екологічна компетентність». Саме формування екологічної компетентності є одним із завдань освітньої системи, яке здійснюється в процесі екологічної підготовки. Оскільки, екологічна компетентність є елементом життєвої компетентності, то процес її формування повинен бути багатограним і включати взаємодію закладів освіти, сім'ї та суспільства. Формування екологічної компетентності є пріоритетним в процесі навчання та виховання дітей з порушеннями зору. Екологічна компетентність полягає у обізнаності з екологічним станом планети, держави, регіону; розумінні причин

і наслідків екологічної кризи та умови виходу з неї, знанні екологічних законів; раціональному використанні природних ресурсів, охороні і збереженні довкілля.

Екологічна компетентність є складовою життєвої компетентності дітей з порушеннями зору, а надалі і складовою їх майбутньої професійної компетентності, тобто є конче необхідною у житті.

Саме тому так важливо здійснювати формування основ екологічної компетентності у дітей з порушеннями зору, формувати особистість, яка вміє жити в гармонії з природою, відчувати себе її часткою, для якої нормою життя є дбайливе ставлення до неї починаючи з раннього дитинства. Виходячи з актуальності означеної проблеми, зі всією гостротою постає питання про поліпшення екологічного виховання підростаючого покоління.

Екологічна компетентність особистості та її розвиток є предметом низки психолого-педагогічних досліджень українських (О.Гуренкової, О.Колонькової, Л.Лук'янової, О.Максимович, О.Пруцакової, Н.Пустовіт, Л.Руденко, Л.Титаренко, А.Хрипунової, С.Шмалей) та російських (А.Макоєдової, Д.Єрмакова, А.Нестерової, О.Рогової) науковців.

Аналіз педагогічних досліджень українських та зарубіжних науковців щодо феномену екологічної компетентності особистості показав, що:

- екологічна компетентність розглядається як прояв способу буття особистості у гармонії із природним світом;
- екологічна компетентність виражається у теоретичній і практичній готовності до реалізації професійних функцій;
- передбачає відповідальність за наслідки власної діяльності в довкіллі;
- здатність до ситуативної діяльності;
- здатність реалізовувати знання, уміння, досвід, способи мислення, особистісні якості, для успішного вирішення задач і проблем різного рівня складності у життєвих і професійних ситуаціях;
- інтегрований результат навчальної діяльності студентів;
- здатність і готовність будувати гармонійні відносини з природним і

штучним середовищем проживання і своїм соціальним оточенням;

– здатність і готовність до діяльності по збереженню, покращенню стану природного середовища у процесі виявлення, вирішення і попередження екологічних проблем, досвід даної діяльності;

– центральним компонентом, вихідною категорією у розумінні феномена екологічної компетентності виступає екологічна культура.

У регуляції взаємовідносин людини з природним середовищем, встановленні рівноваги у системі «особистість – природа» І.Суравегіна, Н.Реймерс, Б.Ліхачов наголошують на формуванні екологічної свідомості. С.Дерябо та В.Ясвіна виділяють антропоцентричний та екоцентричний її різновиди.

Важливе значення для формування екологічної компетентності має саме екоцентрична екологічна свідомість, що забезпечує розуміння особистістю суті екологічних проблем, їх природи і джерел розвитку, розуміння ролі й можливостей екологічної освіти у розв'язанні екологічних проблем; потреба особисто брати участь у природоохоронних заходах, моральна відповідальність у стосунках з природою; вміння проводити просвітницьку роботу. На противагу екоцентричній, антропоцентрична екологічна свідомість характеризується протиставленням людини, як найвищої цінності, і природи як її власності; природа розглядається як об'єкт односторонньої дії людини; характер мотивів і цілей взаємодії людини і природи носить прагматичний характер.

О.Максимович та О.Стефанків набуття екологічної компетентності особистістю, як дотримання нею системи нормативних вимог для вирішення екологічних проблем щодо збереження і охорони довкілля, розглядають як один із етапів формування екологічної культури. Екологічну культуру науковці визначають як виховання розуміння усвідомлення важливості, актуальності сучасних екологічних проблем держави і світу, відродження кращих традицій українського народу у взаємовідносинах з довкіллям, виховання любові до природи, подолання споживацького ставлення до неї, розвиток особистої

відповідальності за стан довкілля на різних рівнях (місцевому, регіональному, державному і глобальному), творча свідома діяльність людей у процесі освоєння та збереження життєво необхідних вартостей природного середовища, оволодіння нормами екологічно грамотної поведінки, виховання глибокої поваги до власного здоров'я та вироблення навичок його збереження.

Аналізуючи співвідношення понять «екологічна культура» та «екологічна компетентність» Н.Пустовіт приходять до висновку про складність взаємозв'язку, що виходить за межі причинно-наслідкового. За допомогою поняття «компетентність» акцентується увага на предметно-дієвому компоненті, що передбачає оволодіння комплексною процедурою застосування знань і вмінь для розв'язання актуальних, зокрема екологічних завдань. Компетентність інтегрує внутрішні і зовнішні компоненти поведінки, відображаючи не тільки знання про те, як діяти, а й конкретні вміння застосовувати це знання у певній ситуації. Формування компетентності орієнтує на вироблення власних моделей поведінки в різних ситуаціях, їхню авторську апробацію, адаптацію до ціннісних орієнтацій особистості. Екологічна ж культура не прив'язана до ситуації. Вона може розглядатись як духовна основа, ціннісно-світоглядний орієнтир, що визначає вибір рішення, спрямованість дії, а компетентність конкретизує і матеріалізує культуру в умовах певної ситуації. З іншого боку, компетентність узагальнює діяльнісно-практичні компоненти екологічної культури, ґрунтуючись на знаннях, різноманітних вміннях, цінностях і переконаннях, вольових якостях особистості.

На думку О.Пруцакової, основу екологічної компетентності складають знання, що належать до інформаційно-пізнавальної складової екологічної культури.

Значення когнітивного компоненту у структурі екологічної компетентності полягає у тому, що він є основою відповідального ставлення особистості до природи, екологічного мислення, практичних умінь та навичок екологічно доцільної поведінки у системі «людина – природа», мотивації та

активної участі у природоохоронних заходах, усвідомлення причетності до збереження, відтворення й охорони навколишнього середовища.

Екологічна компетентність це:

– система знань і вмінь, які дозволяють особистості розуміти екологічні проблеми і знаходити шляхи їх вирішення, вміння пропагувати і втілювати в життя екологічні знання та самому дотримуватись екологічних норм поведінки, чутливе сприйняття екологічних проблем в Україні та світі, а також, що це спосіб забезпечити нашу планету від подальшого руйнування;

– категорія екологічної діяльності, пов'язана з екологічною свідомістю, екологічним мисленням та екологічними цінностями. Екологічна освіченість, окрім наявності екологічних знань, умінь і навичок, включає ще сформованість цінностей, установок, особистісних сенсів, що забезпечують готовність дитини з порушеннями зору до діяльності, але ще не визначають компетентності. Екологічна компетентність має діяльніший характер і передбачає здатність мобілізувати знання, готовність реалізувати їх у конкретній екологічній ситуації;

– здатність особистості до ситуативної діяльності в побуті та природному оточенні, за якої набуті екологічні знання, навички, досвід і цінності актуалізуються в умінні приймати рішення, виконувати відповідні дії, нести відповідальність за прийняті рішення, усвідомлюючи їх наслідки для довкілля. На відміну від екологічної культури, яка може стосуватися як спільноти, так і окремої особистості, екологічна компетентність, як і компетентність загалом, стосується лише певної особистості. Набуття компетентності об'єднує нормативний, когнітивний, емоційний, мотиваційний і практичний компоненти, забезпечує на їх основі екологічну рівновагу у відносинах з природою, попереджає екологічно небезпечні ситуації.

Зміст екологічної освіти має репрезентувати наступні складові:

– наукові знання про зв'язки у системі «людина – суспільство – природа» (система уявлень, понять, закономірностей, що є відображенням філософських, технічних, правових і моральних аспектів екології у їх розвитку);

– знання про доцільні способи діяльності особистості у природному середовищі;

– досвід емоційно-ціннісного ставлення людства до природи, що включає почуття, мотиви, ціннісні орієнтації, переконання на основі яких формується усвідомлення людиною свого місця у світі і готовність до практичної діяльності;

– досвід практичної, у тому числі й творчої діяльності людини у природі.

Створення педагогічних умов, як компонента навчально-виховного процесу, є важливим етапом на шляху формування екологічно компетентної особистості.

Мета екологічної компетентності полягає в наступному:

1. Формувати особистість, здатну вільно орієнтуватися в природоохоронній ситуації.

2. Формувати систему знань про основні чинники розвитку живої та неживої природи.

3. Розвивати пізнавальні інтереси та емоційну сферу дітей з порушеннями зору.

4. Розширювати уявлення дітей з порушеннями зору про природоохоронну роботу та застосування її у практичній діяльності.

5. Виховувати емоційно-позитивне ставлення до природи.

Важливим у процесі формування екологічної компетентності є усвідомлення особистістю власної причетності до виникнення і вирішення екологічних проблем. Це є підґрунтям для формування екологічної позиції особистості і слугує їй до діяльності із збереження довкілля.

Екологічна діяльність, на думку А.Урсула, «включає в себе усі види і форми діяльності людей, пов'язаних з раціональним вирішенням екологічної проблеми, екологізацією суспільного виробництва і всієї соціальної діяльності», тобто охоплює різні види діяльності людини як у матеріальній, так і в ідеальній сферах, пов'язаних з пізнанням, освоєнням, перетворенням і збереженням навколишнього середовища.

Процес ефективного формування екологічної компетентності особистості уможлиблюється при дотриманні наступних принципів:

- реальної практичної участі;
- розширення «зони відповідальності», оскільки із накопиченням особистістю життєвого досвіду і розширенням її соціальних функцій збільшується частина довкілля, у якій проходить діяльність, тому має розширюватись і зміст повсякденно-побутової екологічної компетентності;
- розширення соціорольового репертуару – педагогу необхідно сформувати в особистості здатність природодоцільно діяти зважаючи, оскільки розширення соціальних ролей, які є особистістю, веде до збільшення її «зон відповідальності».

У педагогіці поняття «компетентність» означає володіння знаннями, досвідом у певній галузі. Під екологічною компетентністю розуміють сукупність екологічних знань, умінь і навичок, які проявляються в активній життєвій позиції та діяльності людини у взаємовідносинах з природою.[4]

Компетентність може проявлятися лише в органічній єдності з інтересами, потребами та цінностями людини. Людина, як біологічна та соціальна істота, характеризується специфічними відносинами з природою, які історично обумовлені. Тому екологічну компетентність слід розглядати як вагомий складову життєвої компетентності особистості. А екологічно компетентну особистість як таку, яка здатна розв'язувати екологічні проблеми на основі усвідомлення співпричетності людини і природи, розуміння цінності природи.

На формування екологічної компетентності особистості впливають соціальні та педагогічні чинники.

Соціальними чинниками є:

- створення суспільством життєвих екологічно спрямованих орієнтирів для особистості;
- здоровий спосіб життя в колективах різних напрямів (формальних та неформальних об'єднаннях дітей з порушеннями зору тощо) як чинник, що

суттєво впливає на систему відносин особистості та суспільства;

– національна та світова духовна культура, що сприяє формуванню екологічної свідомості, самосвідомості дітей з порушеннями зору, які вчаться оцінювати себе та інших людей з позиції екологічних критеріїв та духовних цінностей нації, світової цивілізації.

Педагогічними чинниками є:

- ефективність системи виховання;
- комплексність та цілісність виховного процесу;
- взаємозв'язок виховання в колективі та самовиховання;
- диференціація та індивідуалізація виховання;
- зв'язок з життям, різноманітність видів діяльності у вихованні.[6]

Невід'ємною складовою екологічної компетентності особистості є набуття нею досвіду прийняття екологічно відповідальних рішень, який може набуватися під час здійснення просвітницької, навчально-виховної та екскурсійної роботи безпосередньо у довкіллі.

Обов'язковий компонент процесу формування екологічної компетентності – знання. Якщо людина нічого не знає про об'єкт, вона буде ставитися до нього байдуже. Екологічні знання сприяють формуванню свідомого ставлення до навколишнього світу, природи та закладають основи екологічної свідомості.

Екологічне виховання має на меті не лише озброєння дітей з порушеннями зору новими екологічними знаннями, а й формування екологічно-компетентної особистості, тобто такої, яка здатна, керуючись здобутими знаннями, сформованими цінностями й досвідом, приймати виважені екологічно-доцільні рішення в життєвих ситуаціях – як у побутових, так і у природному оточенні. Саме ця особистісна характеристика зорієнтовує виховний процес і виступає показником якості сучасної екологічної освіти. Важливо сьогодні, щоб усі дорослі та діти з порушеннями зору стали на шлях співпраці із природою.

Ефективність формування екологічної компетентності дитини з

порушенням зору великою мірою залежить від середовища, у якому відбувається її життєдіяльність. Еколого-розвивальне середовище в широкому розумінні – це єдність природного, предметного, соціального та середовища внутрішнього «Я». Воно забезпечує набуття дитиною з порушенням зору досвіду контакту із природним оточенням та спілкуванням із дорослими. Щоб сформувати екологічну компетентність, вчитель має сам орієнтуватися в цих проблемах (глобальних, регіональних, місцевих), мати сформоване почуття громадянської відповідальності за стан природи, бажання та дієву готовність до її збереження.

Екологічна компетентність дітей з порушеннями зору формується під час їх безпосереднього спілкування з природою – милування, спостереження, трудової та експериментально-дослідницької діяльності впродовж усього шкільного життя. На нашу думку, природоохоронні акції дозволять формувати основи екологічної компетентності на засадах включення дітей з порушеннями зору у різні види діяльності: практичну, інтелектуальну і естетичну.

Таким чином, в екологічному вихованні необхідно відмовитися від багатьох стереотипів, які були сформовані в попередні роки. Природа не повинна розглядатися лише з утилітарної точки зору. Перш за все, необхідно показати дітям з порушеннями зору її унікальність, красу й універсальність.

Ознайомлення дітей з порушеннями зору з природою – один із головних засобів їх розвитку, формування екологічно компетентної особистості, здатної вільно орієнтуватися у природоохоронній ситуації.

Екологічна компетентність передбачає низку завдань:

- формувати нову культуру ставлення до природного середовища;
- формувати цілісну картину світу;
- реалістичні уявлення про явища природи;
- екологічну вихованість;
- практичне уміння та дбайливе ставлення до компонентів природи;
- розвивати інтерес до природного оточення.

Механізм формування екологічної компетентності досить складний і

тривалий процес, який передбачає комплексний підхід до навчання, виховання та розвитку дітей з порушеннями зору і «проходить» шлях від знань, які засвоюються, через почуття та закріплюються у діяльності, що в цілому формує ставлення дітей з порушеннями зору до природи.

Екологічна компетентність виявляється в систематичному прийнятті рішень щодо врахування екологічних наслідків власної діяльності, що чинить певний вплив на довкілля. Якщо цей вплив буде позитивним, він не порушить крихкої динамічної рівноваги у біосфері. Основою екологічної компетентності є екологічні знання, досвід практичної діяльності в довкіллі. Набуті екологічні знання є власним надбанням особистості, вони формуються під впливом екологічної інформації. Таку інформацію діти з порушеннями зору дістають на заняттях із природничих предметів.

Найважливішою складовою екологічної компетентності є формування мотивації дітей з порушеннями зору щодо збереження і примноження природи і її багатств. Мотиваційна сфера дитини з порушенням зору – це сукупність мотивів, адекватних меті екологічної освіти, яка пов'язана суспільними потребами і особистісною спрямованістю самої дитини з порушенням зору. В основі мотиваційної діяльності дітей з порушеннями зору лежать навчально-пізнавальні мотиви, які викликають розумову активність і соціальні мотиви та визначають усвідомлення необхідності в екологічних знаннях, навичках і спонукають до взаємодії з природою.

Компонентами мотиваційної сфери є: мотиви дитини з порушенням зору, її цілі, емоції, а також вміння вчитись самостійно. Мотиваторами, які спонукають дітей з порушеннями зору до екологічної діяльності, вважаю причетність дітей з порушеннями зору до довкілля і громадянської відповідальність за екологічний стан і потребу у досягненні результатів у природоохоронній роботі.

Знаннєвий компонент включає систему знань про закони природи, шляхи взаємодії з нею та способи вирішення екологічних проблем. На уроках потрібно проводити хвилинки екологічної інформації, пропонувати дітям з

порушеннями зору розв'язати екологічні задачі, вирішити проблемні ситуації. При цьому використовувати різноманітні методи і прийоми формування екологічної компетентності дітей з порушеннями зору.

Знаннєвий компонент потрібно розглядати як базовий блок для розвитку умінь і навичок, які забезпечують громадянську відповідальність за стан навколишнього середовища, готовність його поліпшувати шляхом прийняття необхідних екологічно грамотних рішень на основі нового мислення і життя у злагоді з природою. Складові екологічної компетентності взаємозалежні і впливають один на одного. Формування мотивацій спонукає до початкової діяльності, яка реалізується в практичних заходах. На певному етапі розвитку дитина з порушенням зору відчуває недостатність знань, неспроможність продовжити екологічну діяльність. Це зумовлює виникнення нових ідей та дій.

Формування екологічної компетентності дітей з порушеннями зору – безперервний процес, який здійснюється відповідно до віку дітей з порушеннями зору, обсягу та рівня їх знань та досвіду, психологічних особливостей.

У шкільній практиці поширенні різноманітні методи і форми навчання, що сприяють активізації творчої діяльності дітей з порушеннями зору. Заслужують на увагу ті з них, які допомагають розвитку вмінь систематизувати знання, самостійно їх набувати, використовувати на практиці. До них належать різні види дидактичного матеріалу, в тому числі задачі, ігри, вікторини. Наприклад:

1. Методика: – «Лист зеленому другу», методика не тільки допомагає визначити готовність дітей з порушеннями зору початкових класів допомагати природі і піклуватися про неї, але і розвиває у них почуття жалю, співпереживання представникам тваринного і рослинного світу;

– «Таємна розмова», методика сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери особистості дитини з порушеннями зору в процесі спілкування його з природою, а також виявляє наявний у дітей з порушеннями зору досвід такого спілкування;

– «Ліс дякує та засмучується», методика дозволяє виявити відносини дитини з порушеннями зору до природи і розвиває уявлення дітей з порушеннями зору про правила, норми взаємодії з нею тощо.

2. Дидактичні ігри: «Впізнай птаха»; «Екологічний світлофор»; подорож в цікавий світ природи; милування квітами; міні-заняття «Вивчаємо екологічні знаки» тощо.

Наприклад, за допомогою гри «Екологічний світлофор» можна розвивати: уявлення дітей з порушеннями зору про раціональну взаємодію людини з природою – допустимих і неприпустимих діях на природі, природоохоронної діяльності; вміння оцінювати результати взаємодії людей з природою (взаємодія приносить шкоду природі, необразливо, корисно); розширити досвід дитини з порушеннями зору в екологічно орієнтованій діяльності. Хід гри: всі учасники отримують по три кружка: червоний, жовтий, зелений. Ведучий пояснює, що кожен колір, має своє значення. Так само, як і світлофор на проїжджій частині дороги. Червоний – забороняє дію. Жовтий – попереджає про обережність. Зелений – дозволяє і заохочує дію тощо.

Одним із прийомів формування екологічної компетентності дітей з порушеннями зору на уроках є використання поетичних образів, які позитивно впливають на душу і почуття дітей з порушеннями зору, відкривають для них красу землі, вчать дбайливо ставитись до неї. Якщо вчитель вміє яскраво, емоційно, зацікавлено подати навчальний матеріал, то жодна дитина з порушенням зору не залишиться байдужим до його предмету. Завдання до віршів допомагають дітям з порушеннями зору самостійно розглянути антропогенний вплив на середовище, і його наслідки, спонукає замислитися над розв'язанням складних екологічних проблем.

Практична реалізація завдань і мети екологічної освіти у сучасних спеціальних навчальних закладах будується на засадах: комплексного розкриття проблем охорони природи; взаємозв'язку теоретичних знань з практичною діяльністю дітей з порушеннями зору у цій сфері; включення екологічних аспектів у структуру предметних, спеціальних узагальнюючих тем

та інтегрованих курсів, які розкривають взаємодію суспільства і природи; поєднання аудиторних занять з безпосереднім спілкуванням з природою (екскурсії, трудові екологічні практикуми, польові табори тощо); використання проблемних методів навчання (рольові ігри, екологічні клуби тощо); поєднання класної та позакласної природоохоронної роботи.

На жаль, у навчальних програмах на вивчення тем екологічного спрямування відводиться досить мало часу, отож, більше уваги даним темам можна приділити в позакласній роботі. Тут поле фантазії необмежене:

- створення молодіжної організації чи груп, котрі проводитимуть діяльність із метою поліпшення екологічного стану навколишнього середовища;

- організація моментів спілкування з природою;

- написання віршів про красу рідного краю;

- проведення інтегрованих занять екологічного змісту («Подорож у природу» тощо);

- проведення ігор для малюків (наприклад, «Формування екологічної культури»);

- святкування Всесвітнього Дня Землі (22 квітня);

- участь у конкурсах «Пізнай свій рідний край», «Екологічними стежинами» тощо (виставки робіт учнів із неживого природного матеріалу, конкурси творів про природу та її збереження, поетичні конкурси на кращий вірш чи пісню про природу, конкурси малюнків чи фотографій, захист творчих звітів, розробки сценаріїв свят, уроків чи інших заходів, анкетування; складання рефератів тощо);

- проведення рейдів з очищення ставків, джерела, що протікає неподалік від школи;

- проведення агітаційно-роз'яснювальної роботи (про шкідливість спалювання опалого листя, неприпустимість винищування первоцвітів тощо);

- проведення анкетування населення з питань покращення екологічного стану довкілля;

- проведення уроків і бесід з екологічного виховання;
- вивчення правил поведінки на природі;
- проведення екологічних ігор, захистів рефератів і проектів покращення стану природного середовища;
- виставок учнівських робіт, малюнків, творів, віршів, пісень.

Виховати справжню людину поза природою неможливо. Гармонійна особистість народжується лише в гармонії з довкіллям. Ці аксіоматичні істини підводять до думки про те, що екологічне виховання стає можливим тільки за умов грамотного, творчого використання вчителем природи як фактора виховного впливу.

Шкільна програма з навчальних предметів передбачає розв'язання, поряд з іншими і таких завдань:

1. Формування у дітей з порушеннями зору наукових поглядів на природу та взаємодію суспільства й навколишнього середовища.

2. Ознайомлення з принципами раціонального використання природних ресурсів та охорони природи.

Ставлення людини до навколишнього середовища враховується з перших років її навчання в школі. Від того як і чому її навчають, чи сформується в неї бережливе, уважне ставлення до природи як до джерела матеріальних і духовних благ, чи ж виробиться споживацьке ставлення, без турботи про майбутнє.

Важливе значення мають роботи на місцевості з оцінювання впливу людини на довкілля. На їх основі у дітей з порушеннями зору виробляється звичка правильно і критично оцінювати свою поведінку та дії інших людей у природі, вибирати лінію поведінки, яка відповідає законам співіснування природи й суспільства.

В екологічному вихованні поряд з моральним важливу роль відіграє й естетичне виховання. Побачити прекрасне в природі, житті й діяльності людей, правильно зрозуміти красу праці людей з освоєння довкілля допомагає читання географічних і художніх описів, виконання творчих робіт з літератури й мови.

Велике значення має вивчення пам'яток історії, культури, народних традицій та звичаїв.

Одним із важливих напрямків національної системи виховання є формування екологічної культури, гармонійних відносин людини з природою. Проблема бережливого ставлення до природи, охорони навколишнього середовища, поліпшення екологічної ситуації є досить актуальною для України і для всієї планети. Необхідно якомога швидше виховати покоління людей з новим екологічним мисленням, які б свято берегли землю, ліс, воду, повітря, шанобливо і дбайливо ставилися до природи.

У системі екологічного виховання виділяють такі основні напрямки:

1. Політичний. Його важливим методологічним принципом є положення про відповідність пануючих в суспільстві відносин між людьми та пануючого в ньому ставлення до природи, що випливає з основного закону соціальної екології. Цей напрямок сприяє формуванню екологічної свідомості та екологічної культури та наукового підходу до оцінки як конкретних екологічних проблем в різних соціально-політичних системах, так і характеру самих цих систем.

2. Природничо-науковий. В його основі лежить наукове розуміння нерозривної єдності суспільства та природи. Суспільство нерозривно пов'язане з природою як своїм походженням, так і існуванням. У соціальному плані суспільство пов'язане з природою за допомогою виробництва, без якого воно не може існувати. Природа створює потенційні умови для задоволення людиною своїх матеріальних та духовних потреб. Вивчення закономірностей, за якими протікають процеси енергетичного та речовинного обміну в оточуючому природному середовищі, і узгодження з ними виробничої діяльності є однією з найголовніших умов запобігання глобальній екологічній катастрофі.

3. Правовий. Екологічні знання, переростаючи в переконання та дії, повинні тісно поєднуватись з активною участю індивіда в дотриманні ним самим та оточуючими норм природоохоронного законодавства, в яких повинні

бути відбиті загальносуспільні інтереси. Цей напрямок тісно пов'язаний з формуванням екологічної відповідальності, і не лише правової, а й моральної.

4. Морально-естетичний. Сучасна екологічна ситуація вимагає від людства нової моральної орієнтації у відносинах з природою, перегляду певних норм поведінки людини в оточуючому природному середовищі. У морально-естетичному напрямку екологічного виховання розглядається і проблема ставлення до природи як абсолюту краси, відповідальності за її збереження перед нинішнім та майбутнім поколіннями.

5. Світоглядний. Екологічне виховання не може бути ефективним, не формуючи відповідним чином основ світогляду.

Отже, екологічне виховання набуває пріоритетної ролі в освіті загалом та у навчально-і виховному процесі спеціальних загальноосвітніх шкіл. Розвиток і формування у дітей з порушеннями зору екологічної компетентності забезпечується відповідним оновленням усіх складових навчально-виховного процесу навчального закладу (цілей, змісту, технологій тощо). Мета екологічного виховання і освіти має бути орієнтованою на формування екологічної свідомості особистості, готовності відповідально ставитися до довкілля, виховання екологічно усвідомленої поведінки, знань прав і обов'язків громадян. Життєво необхідним стає створення умов у навчальному закладі і сім'ї, за яких діти з порушеннями зору усвідомлювали б практичну значущість екологічної компетентності, проявляли б свою зацікавленість, набували здатності й готовності до ініціативної творчої діяльності екологічного спрямування.

Щоб екологічне виховання дало належний результат, воно має бути організоване належним чином, відповідати певним вимогам. Робота повинна бути цілеспрямованою, діти з порушеннями зору мають розуміти, для чого вони виконують певне завдання та яким має бути результат. Важливість і потрібність виконуваної діяльності дає дітям з порушеннями зору відчуття потреби діяти, задоволення кінцевим результатом, причетності до вирішення глобальних проблем, готує до продуктивної праці в різних галузях

виробництва, до свідомого самотійного життя у злагоді з природою. Виховна ефективність екологічної діяльності зростає за тієї умови, коли діти з порушеннями зору є не лише виконавцями, а й її організаторами. Саме тому треба давати більше творчих завдань, котрі вирішуються колегіально, у співпраці, спонукають до пошуку об'єктів впливу, до раціоналізаторських ідей і розв'язання проблем.

Організація навчально-виховного процесу щодо екологічного виховання орієнтована на розвиток:

- афективної сфери діяльності (здатність відчувати, співпереживати, емоційно реагувати);
- когнітивного мислення (самотійність мислення, вироблення активної життєвої позиції, самотійність у здобутті наукових знань про світ);
- діяльнісної сфери особистості (оволодіння дітьми з порушеннями зору різноманітними способами творчої діяльності).

Виділяється три основні підходи:

1. Створення особливого простору навчальної та позакласної діяльності, в якому дитина з порушенням зору здійснює суб'єктивне відкриття екологічних законів, явищ, закономірностей, засвоює механізм здобуття нових знань. Дитина з порушенням зору має можливість творчої участі у процесі оволодіння новими екологічними знаннями, формування пізнавальних інтересів і творчого екологічного мислення.

2. Ігровий підхід – це створення особливого простору навчальної діяльності, в якому дитина з порушенням зору готується до вирішення життєво важливих проблем і реальних складнощів, «переживаючи» ці ситуації й способи їх розв'язання в навчальному процесі.

3. Стратегічний підхід – це створення особливого простору навчальної діяльності в якому дитина з порушенням зору вчиться самотійно аналізувати екологічні ситуації.

Ціннісне ставлення до природи формується у процесі екологічного виховання і виявляється у таких ознаках:

- усвідомлення функцій природи у житті людини, самоцінності природи;
- почуття особистої причетності до збереження природних багатств, відповідальності за них;
- здатність особистості гармонійно співіснувати з природою;
- поводитися компетентно, екологічно безпечно;
- критична оцінка споживацько-утилітарного ставлення до природи, яке призводить до порушення природної рівноваги, появи екологічної кризи;
- вміння протистояти проявам такого ставлення доступними способами;
- активна участь у практичних природоохоронних заходах;
- здійснення природоохоронної діяльності з власної ініціативи;
- посилене екологічне просвітництво.

Ціннісне ставлення до природи і сформована на його основі екологічна культура є обов'язковою умовою сталого розвитку суспільства, узгодження економічних, екологічних і соціальних чинників розвитку і в спеціальних навчальних закладах реалізується через:

- екологічні гуртки, об'єднання, товариства охорони природи, екологічні агітбригади, екологічні табори;
- науково-дослідну та пошукову роботу;
- виховну роботу екологічного спрямування;
- проведення масових форм природоохоронної роботи, в тому числі і практичного спрямування щодо озеленення, благоустрою території спеціального навчального закладу та інше.

Згідно з сучасними вимогами, ще в початковій школі спрямовують світогляд дітей з порушеннями зору на цілісність і тісний взаємозв'язок рослинного і тваринного світу між собою та компонентами і явищами неживої природи та поглиблюють цю роботу в середніх та старших класах.

Спланувавши тематику екскурсій, прогулянок, дозвілля, відпочинку, вчитель може організувати дітей з порушеннями зору не тільки на вивчення і засвоєння теоретичних інформацій, а й на виконання доступних їхньому вікові практичних природоохоронних завдань. Такими, наприклад, можуть бути:

догляд за зеленими насадженнями на території спеціального навчального закладу та квітами в приміщенні, підгодовування зимуючих птахів, виготовлення й розвішування штучних гніздівель, догляд за класним (шкільним) куточком живої природи тощо.

Велика роль у формуванні знань і навичок з екології досягається навчальними закладами безпосередньо через залучення дітей з порушеннями зору до гурткової роботи еколого-натуралістичного спрямування та участі в різноманітних заходах як форми організації позашкільної освіти. Мережа гуртків екологічного спрямування має важливе значення для формування екологічного світогляду підростаючого покоління.

Природне середовище було, є і буде незмінним партнером людини в їх повсякденному житті. Ми черпаємо із скриньки природи всі наші багатства. Природа, її краса і велич залишаються нашим головним скарбом, нашою святинею, якій невідкладні час, мода.

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу життю людей, тому навчально-виховна діяльність школи має бути спрямована на виховання екологічної культури дітей з порушеннями зору, щоб вирости покоління яке охоронятиме довкілля.

Екологічне виховання – це систематична педагогічна діяльність, спрямована на формування у дітей з порушеннями зору екологічної культури.

Екологічна культура – культура всіх видів людської діяльності, так чи інакше пов'язаних з пізнанням, освоєнням і перетворенням природи; складається із знання та розуміння екологічних нормативів, усвідомлення необхідності їх виконання, формування почуття громадянської відповідальності за долю природи, розробки природоохоронних заходів та безпосередньої участі в їх проведенні.

Екологічна культура – складова частина світової культури, якій властиве глибоке і загальне усвідомлення важливості сучасних екологічних проблем у житті і майбутньому розвитку людства. Свідоме засвоєння й оволодіння екологічною культурою має розпочинатися ще з дитинства, одночасно з

засвоєнням положень загальної культури.

Екологічна компетентність – знання екологічних законів, правил і норм, принципів поведінки в довкіллі, які утримають її від екологічно аморальних учинків, спрямують її природоохоронну діяльність. Екологічну компетентність дітей з порушеннями зору визначено, як здатність застосовувати екологічні знання й досвід у життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної побутової діяльності. Саме через систему підготовки громадян з високим рівнем екологічної свідомості і культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людства й природи можна знайти вихід з глобальних екологічних проблем.

Першоосновою формування екологічних знань, екологічної культури, екологічного мислення є початкова школа. Навчання екології має бути цікавим, максимально наближеним до життя, дохідливим, враховувати вікові особливості дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку. Відчуття краси, розуміння природи, складних взаємозв'язків у ній не приходять саме по собі. Його треба виховувати з раннього дитинства, коли інтерес до навколишнього світу особливо великий.

Ті види навчальної діяльності які відповідно до Державного стандарту здійснюються в руслі соціокультурної змістової лінії початкового курсу значною мірою сприяють соціалізації дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку. Урок потрібно будувати так, щоб на ньому діти з порушеннями зору виступали не тільки в ролі слухачів і виконавців завдань з підручника, а й в ролі активних співрозмовників з вчителем і однокласниками, у ролі доповідачів, коментаторів, учасників діалогу. Адже саме в таких формах активної навчальної діяльності виявляються адаптивні можливості сучасної освіти, відбувається активна соціалізація дітей з порушеннями зору, які в процесі навчання беруть участь у таких видах і формах діяльності, з

якими їм доведеться зіткнутися в щоденному сучасному і майбутньому дорослому житті. Виділення для такої роботи спеціального навчального часу у змісті і структурі уроків підносять значущість цього програмового матеріалу.

Діти з порушеннями зору молодшого шкільного віку сприятливий для розвитку і формування основ екологічної культури, стійких поглядів, переконань, інтересів тому завдання вчителя виховувати у дітей з порушеннями зору відповідальність за збереження навколишнього середовища як важливого фактора існування людини. Ставитися до природи дбайливо, піклуватися про її відтворення, щоб кількість природних багатств не зменшувалася, а навпаки, збільшувалася.

Дати зрозуміти дітям з порушеннями зору, що збереження природи залежить не тільки від учених і любителів природи, а й від усіх нас.

Одним із джерел отримання знань дітьми з порушеннями зору молодшого шкільного віку про соціальні норми, формування у них бережливого ставлення до природи є казка. Слухання казки допомагає дитині з порушенням зору навчитися розуміти внутрішній світ героїв, а через них і внутрішній світ інших людей, вчить співчувати їм, повірити в силу добра, набути впевненості в собі.

З метою формування у дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку екологічної культури, розвитку вмінь вирішувати природоохоронні проблеми, віднаходити оптимальні шляхи взаємодії з навколишнім світом, потрібно вчити дітей з порушеннями зору складати казки. Складаючи казку дитина з порушенням зору пропонує однокласникам і дорослим ним придуманий комплекс дій для досягнення успіху, адже казка повинна мати щасливу кінцівку.

За своїми законами та правилами казка розкриває перед дитиною з порушенням зору все багатство людських стосунків – ставлення її до самої себе, до інших людей, до навколишнього світу природи. Казка як одна із ігрових форм діяльності, найбільш цікава, має великі потенційні можливості у формуванні екологічної культури дітьми з порушеннями зору молодшого

шкільного віку.

Для повноцінного розвитку дитини з порушенням зору потрібне живе спілкування з природою, тому слід більшість уроків проводити на свіжому повітрі. Глибоку й серйозну навчально-виховну природоохоронну спрямованість мають екскурсії, походи, експедиції, вони можуть містити в собі ряд завдань з екології, що сприяють розвитку творчих здібностей дітей з порушеннями зору. Виїзд або похід на природу організовується із завданнями і по певному маршруту.

Особливе місце у становленні екологічної культури займає саме ігрова діяльність. Вона формує досвід сприйняття екологічно правильних рішень, засвоєння моральних норм і правил поведінки в природі, сприяє створенню зв'язку між навчанням і застосуванням знань на практиці.

Діти з порушеннями зору молодшого шкільного віку займаються і пошуковою діяльністю. Готують різні цікавинки з життя рослин і тварин, добирають вірші, оповідання, казки екологічного змісту, відгадують загадки, ребуси, кросворди. Складають правила поведінки біля водоймищ, у парках, на лузі, у лісі. Створюють проекти.

Великі можливості для розвитку і формування екологічної компетентності дітей з порушеннями зору молодшого шкільного віку мають навчальні проекти. Метод проектів заснований на взаємодії вчителя і вихованців між собою і навколишнім середовищем. Він сприяє соціальній адаптації дітей з порушеннями зору, формуванню їхньої життєвої компетентності, дає змогу набути певних знань, умінь і навичок. Під час роботи над проектами вчитель має створити умови для формування власного життєвого досвіду дитини з порушенням зору, актуалізації знань, умінь та навичок їхнього практичного застосування у взаємодії з навколишнім світом.

Метою кожного вчителя з екологічного виховання дітей з порушеннями зору є:

- виховувати любов і повагу до природи;
- спонукати до збереження неповторної краси рідного краю;

- формувати почуття відповідальності за стан природного середовища;
- сприяти розвитку творчих здібностей дітей з порушеннями зору;
- учити самостійно мислити, знаходити раціоналізаторські рішення поставленої проблеми;
- навчати бачити красу навколо себе, розвивати почуття прекрасного;
- формувати почуття дбайливого ставлення до навколишнього середовища;
- формувати активну життєву позицію.

Виховні можливості участі дітей з порушеннями зору у різноманітних заходах, націлених на екологічне виховання, виявляються в таких напрямках:

- по-перше, працюючи поруч із наставниками, діти з порушеннями зору долучаються до життя суспільства, відчують причетність до справи глобального масштабу, набувають практичного досвіду з вирішення проблем власними зусиллями, набувають досвіду спілкування в колективі та спілкування з природою;

- по-друге, власноруч допомагаючи природі, діти з порушеннями зору відчують власну значущість, потрібність, упевненість у своїх можливостях, емоційне піднесення, моральне задоволення та естетичну насолоду;

- по-третє, усвідомлення позитивного результату роботи переконує дітей з порушеннями зору у значущості та потрібності їхньої діяльності; вчить бережливого ставлення до природних багатств, господарського підходу до організації власного життя;

- по-четверте, діти з порушеннями зору привчаються правильно поводитись на лоні природи, розумно відпочивати та задовольняти власні потреби, не зашкоджуючи довкіллю. Виховуються дисциплінованість, відповідальність та ініціативність;

- по-п'яте, діти з порушеннями зору ростуть небайдужими, у них є бажання допомогти природі, оздоровити довкілля. У дітей з порушеннями зору формуються почуття господарського ставлення до навколишнього середовища, активна життєва позиція.

Таким чином, ідея розвитку екологічної компетентності дітей з порушеннями зору є однією із ключових ідей модернізації виховання і освіти, необхідність якої історично передбачена у вигляді корінних змін світогляду, традицій, стилю мислення, мотивів поведінки людей, які становлять сучасний соціум. Вона пов'язана з готовністю і здатністю молоді нести особисту відповідальність як за власне благополуччя, так і за суспільне.

Фундамент екологічної культури закладається в дитинстві, де першочергова роль належить сім'ї. Проте особливе місце у формуванні екологічного світогляду, екологічної культури, екологічної свідомості відводиться саме спеціальній загальноосвітній школі в зв'язку з тим, що екологічна освіта і виховання тут реалізуються безперервно й послідовно, комплексно на міжпредметній основі.

Специфіка екологічної освіти полягає в тому, що вона повинна базуватись на принципі – випереджуючого відображення. Тобто у свідомості людини повинна відбуватись постійна оцінка можливих наслідків втручання у природу.

Провідним принципом екологічної освіти і виховання є принцип: – мислити глобально – діяти локально.

Формування у дітей з порушеннями зору екологічної компетентності для збереження навколишнього середовища є важливою проблемою сьогодення.

Майбутнє нашої планети та нашого життя – це молоде, підрастаюче покоління, а отже, наші перспективи залежать від виховання молодого покоління здатного співіснувати в гармонії з природою, берегти та відтворювати її скарби. Адже існування людства залежить від природного середовища. Кожен з нас – це частина природи. Саме тому, перспектива екологічного виховання в навчально-виховному процесі значно зростає. Головна мета екологічного виховання – формування свідомої особистості, яка зможе зрозуміти значущість знань про природу, навколишнє середовище та буде готовою до ініціативної, творчої діяльності щодо збереження та відтворення екологічного балансу і навколишнього середовища. Щоб

екологічне виховання дало позитивний результат, процес виховання має бути організовано належним чином та відповідати вимогам, меті та завданням, які ми ставимо перед собою та дітьми з порушеннями зору. Робота з дітьми з порушеннями зору має бути цілеспрямованою, вони повинні чітко розуміти, для чого виконують те чи інше завдання та яким має бути результат.

Для дітей з порушеннями зору було б доцільним здійснювати екологічне виховання на основі екскурсій, години спілкування на природі в процесі ведення дискусій, евристичних бесід та під час проведення екологічних акцій. Працюючи над даною темою ми бачимо, що діти з порушеннями зору мають бажання вивчати природу та знаходити причини проблем, а також готові до вирішення цих проблем. Діти з порушеннями зору охоче беруть участь у покращенні стану довкілля та не лишаються байдужими до екологічних проблем рідного міста (села) та України.

Становлення екологічної компетентності передбачає формування системи, екологічних цінностей, усвідомлення і освоєння екологічних знань на рівні фактів, понять, теорій, законів, ідей екології, усвідомлення значення екологічної освіти у становленні особистості і подоланні екологічної кризи; уміння оперувати знаннями для теоретичного і практичного освоєння дійсності; розвиток екологічної свідомості як системи уявлень про світ, для якої характерно орієнтованість на екологічну доцільність, відсутність «протиставлення людини і природи, сприйняття природних об'єктів як партнерів у взаємодії з людиною; розвиток екологічного мислення, що передбачає здатність встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, моделювати і прогнозувати розвиток природного середовища під впливом антропогенної діяльності; емоційне ставлення до світу; уміння і навички грамотної поведінки у природному середовищі тощо.

6. ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ З ПОРУШЕННЯМ ЗОРУ

У теперішній час можна спостерігати значне зростання потоку інформації в сучасному суспільстві й стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), без яких уже не обходяться будь-які види діяльності людини. Інформаційні технології стають невід'ємною частиною життя сучасної людини, а розвиток ІКТ - компетентності у дітей з порушенням зору є однією з головних завдань корекційно - розвиваючого навчання.

Володіння *інформаційними технологіями* ставиться в один ряд з такими якостями, як уміння читати й писати. Поряд із традиційним письмом дитина відразу починає освоювати клавіатурний набір тексту, роботу із цифровим мікроскопом, документ - камерою, інтерактивною дошкою, графічним планшетом.

Порушення зору не повинно ставати причиною виключення людини з життя інформаційного суспільства. Учні з порушенням зору необхідно не тільки знайомити з *ІКТ технологіями*, але й учити застосовувати грамотно ці технології у свій діяльності, сприяючи тим самим формуванню *ІКТ – компетентності*.

У теперішній час для учня стає актуальною різнобічна пізнавальна діяльність, заснована на використанні різноманітної інформації, що відображає різні точки зору.

Одним з основних положень нового стандарту освіти є *формування універсальних навчальних дій*, як найважливішого результату реалізації початкової освіти. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій принциповим чином збільшує можливості формування пізнавальних універсальних навчальних дій за рахунок розширення джерел інформації й комунікативних універсальних навчальних дій - за рахунок збільшення кількості учасників комунікацій й її форм.

Важливо відзначити, що використання ІКТ в освітньому процесі

початкової школи повинно бути спрямовано в першу чергу на інтенсифікацію процесу навчання, реалізацію ідей системно-дійового підходу, удосконалювання форм і методів навчання, що забезпечують перехід від механічного засвоєння учнями знань до оволодіння вміннями самостійно добувати нові знання. При цьому необхідно формувати власну точку зору, що відображає самостійність мислення, уміння вибудовувати переконливу аргументацію своєї позиції, чого неможливо зробити без розвитку інформаційної культури - здатності ефективно використовувати інформаційні ресурси й засоби інформаційних комунікацій для повноцінного функціонування в інформаційному середовищі.

Уміння використовувати інформаційно-комунікаційні технології у своїй повсякденній діяльності або навчанні, уміння використовувати інформаційні ресурси стають пріоритетами сучасної освіти.

Розглянемо більш детально складові ІКТ-компетентності для учнів початкової школи.

ІКТ-компетентність для учнів початкової школи завжди є лише навчальною й розділяється на загальну й предметну. *Загальна ІКТ-компетентність* є основою для формування базової, котра, у свою чергу, є необхідною для формування предметно-орієнтованої ІКТ-компетентності, а *предметна* дозволяє формувати ІКТ-компетентність молодших школярів при вивченні різних предметів, що входять у базовий навчальний план.

Таким чином, під ІКТ-компетентністю молодших школярів будемо розуміти комплекс сформованих якостей особистості, пов'язаних з оволодінням інформаційними й комунікаційними компетенціями, що забезпечують готовність до адаптації у соціумі, ефективність у майбутній професійній діяльності в умовах інформатизації.

Процес формування ІКТ-компетентності як складової інформаційної культури містить сукупність взаємозалежних компонентів:

- мотиваційний - спонукання особистості до діяльності з інформацією;

- когнітивний - система знань про інформацію, інформаційну діяльність і джерела інформації;
- ціннісний - ціннісні орієнтації особистості на інформаційну діяльність;
- діяльнісний - застосування знань як системи загальних інформаційних умінь і навичок при використанні засобів ІКТ для пошуку, переробці й зберіганню інформації; технологічні навички роботи з інформацією;
- рефлексивно-оцінний - уміння проводити самоконтроль задоволеності інформаційною діяльністю, рефлексію результатів роботи з інформацією, взаємодії при передачі інформації, здатності до самоорганізації, складається з уміння оцінювати результати інформаційної діяльності, формувати власні навчальні дії, вибирати альтернативні способи вирішення навчальних завдань.

У відповідності з окресленими компонентами ефективність формування ІКТ-компетентності в процесі навчання молодших школярів, забезпечується наступним комплексом педагогічних умов:

- інформатизація навчального процесу;
- встановлення гуманних відносин між його учасниками;
- врахування індивідуальних особливостей в навчально-пізнавальній діяльності;
- забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії;
- диференційований підхід.

Процес навчання в сучасній українській школі повинен формувати цілісну систему універсальних навчальних дій, а також досвід самостійної діяльності, тобто ключові компетенції, такі як:

- *інформаційна компетентність;*
- *компетенції в сфері комунікативної діяльності;*
- *технологічна компетентність;*
- *ціннісно-змістові компетенції.*

Розглянемо більш докладно компетенції, за допомогою яких формується ІКТ-компетентність молодших школярів.

1. Інформаційна компетентність - це сукупність знань, навичок та умінь, необхідних для ефективного використання комп'ютерних інформаційних технологій і систем.

Інформаційна компетентність віддзеркалює не тільки соціальний досвід людства, але й індивідуальний досвід окремої людини. У зв'язку з цим інформаційна компетентність у більшій мірі індивідуальна, ніж соціальна, оскільки є не стільки характеристикою розвитку інформаційного середовища певного суспільства, скільки характеристикою самої людини.

Сутність інформаційної компетентності полягає в тому, що, через свою пізнавальну діяльність, особистість проявляє більш високий рівень цієї діяльності, розвитку цілісної індивідуальності й особистості людини. З одного боку, інформаційна компетентність, як суб'єктивне явище, відзначається динамічністю, мінливістю за рахунок тих перетворень, які відбуваються в досвіді людини, в її психіці та особистості. З іншого боку, інформаційна компетентність як об'єктивне явище також збагачується, уточнюється, доповнюється у зв'язку з розвитком самого інформаційного середовища та суспільства.

Інформаційна компетенція являє собою сукупність навиків інформаційної діяльності стосовно навчальних предметів в освітніх сферах, а також у навколишньому світі, володіння сучасними інформаційними засобами й інформаційними технологіями, способів пошуку, зберігання й отримання інформації.

2. Компетенції в сфері комунікативної діяльності охоплюють способи взаємодії з навколишніми й віддаленими подіями та людьми; навички роботи в групі, колективі, розуміння особливостей використання формальних мов; знання сучасних засобів комунікації й найважливіших характеристик каналів зв'язку; володіння основними засобами телекомунікацій; знання етичних норм спілкування й основних положень інформаційної етики.

Компетенції в сфері комунікативної діяльності містять у собі:

- знання етичних норм спілкування в групах і цифровому середовищі;
- уміння спілкуватися в групах при виконанні тематичних проєктів; спілкуватися в цифровому середовищі (електронна пошта, відеоконференція, форум) з дотриманням етичних норм; використання інтерактивних засобів.

3. *Технологічна компетенція* являє собою розуміння сутності технологічного підходу до організації діяльності; знання особливостей автоматизованих технологій інформаційної діяльності; уміння виявляти основні технологічні етапи вирішення завдання, володіння навичками виконання уніфікованих дій, що становлять основу різних інформаційних технологій.

Технологічні компетенції містять у собі:

- знання сучасних технічних засобів і засобів ІКТ;
- уміння передавати інформацію в комп'ютер з використанням різних технічних засобів;
- використовувати технічні засоби й засоби ІКТ (різні програми, додатки) для створення індивідуальних або колективних проєктів.

4. *Ціннісно-змістові компетенції* являють собою здатність сприймати наукові знання як цінності; уміти гармонійно адаптуватися в сучасному світі, вибирати цільові й значущі для своїх дій спрямування інноваційного характеру, самостійно виявляти протиріччя й приймати рішення.

Ціннісно-змістові компетенції містять у собі:

- усвідомлення цінності отриманих знань;
- використання безпечних ергономічних прийомів роботи з комп'ютером й іншими засобами;
- розуміння мотивів своїх дій і вчинків, домагатися результатів при виконанні практичних завдань.

Розглянемо, які ІКТ-компетенції можна сформувати при вивченні окремих навчальних предметів.

Застосування інформаційно-комунікаційних технологій робить урок привабливим і сучасним, створюються сприятливі умови, найбільш повна

мотиваційна основа для розвитку словесного мовлення тих учнів, які потребують допомоги як в усній, так і в писемній формі. Ефективніше відбувається робота з педагогічної корекції й формування правильної вимови, оскільки комп'ютер вимагає введення орфографічно вірної відповіді, що значною мірою обумовлюється правильною вимовою. Намагання учнів дати вірну відповідь інтенсифікує їх інтелектуальну діяльність, довірливу увагу, пам'ять, корегує мовлення.

Розв'язання пропонованих комп'ютером завдань передбачає використання отриманих знань як інструментів вирішення життєво-практичних ситуацій. Дуже часто учні в конкретній галузі знань повинні актуалізувати власний досвід вражень, спостережень і дій, сформовану систему понять, що має надзвичайно важливе корекційно-розвивальне значення. В кожній комп'ютерній програмі виділяються домінуючі для конкретної порції інформації об'єкти, факти, дані, лише об'єднавши які в систему, учень спроможний усвідомити суттєві параметри того, що вивчає. Можливість за допомогою комп'ютера послідовно пред'явити учневі ці параметри поступово підводять його до узагальнення, формування якісних знань. У зв'язку з цим можна відзначити ефективний корекційно-розвивальний вплив на формування в учнів розумових дій, що забезпечується більш розгорнутою за етапами їх учбовою діяльністю, більшою варіативністю вирішення одного й того ж завдання, наданням необхідної в конкретний момент допомоги.

Так, на заняттях з української мови можливе знайомство з основними правилами набору тексту на комп'ютері, основними інструментами створення й простих видів редагування тексту. Розглядаються різні способи передачі й пошуку інформації, тому на даному предметі можна сформувати *інформаційну компетенцію й компетенцію в сфері комунікативної діяльності*.

На заняттях з літературного читання може вестись робота з текстовими повідомленнями. Проводиться конструювання невеликих повідомлень, у тому числі з додаванням ілюстрацій. Створення інформаційних об'єктів як ілюстрацій до прочитаних художніх текстів. Пошук інформації для проектно

діяльності на матеріалі художньої літератури, у тому числі в Інтернеті. При вивченні даного предмета формуються наступної компетенції: *інформаційна, у сфері комунікативної діяльності, технологічна.*

На заняттях математики - використання вчителем інтерактивної дошки для побудови різних геометричних фігур, виконання різних вправ на класифікацію та зіставлення дозволяють сформувати як *інформаційну*, так *технологічну* компетенції.

При вивченні навколишнього світу відбувається представлення інформації про навколишній світ і про самого себе, проведення досліджень за допомогою інструментів ІКТ, пошук додаткової інформації для вирішення навчальних і самостійних пізнавальних завдань, додавання графічних об'єктів у тексти. При вивченні даного предмета формуються *технологічна, у сфері комунікативної діяльності та ціннісно-змістові компетенції.*

На уроках технології відбувається початкове знайомство молодших школярів з комп'ютером, не тільки як засобом навчання, але й інструментом для створення якихось продуктів за допомогою інформаційних технологій. Розглядається їхнє призначення й правила безпечної роботи в комп'ютерному класі. Школярі одержують досвід роботи із простими інформаційними об'єктами: текстом, малюнком, аудіо- і відеофрагментами; вчать зберігати результати своєї роботи; опановують прийомами пошуку й використання інформації в мережі Інтернет, роботи з доступними електронними ресурсами. На таких уроках відбувається формування *інформаційної, технологічної й ціннісно-змістової компетенції.*

Формування ІКТ-компетентності молодших школярів з порушеннями зору необхідно проводити як у урочний так і позаурочний час (індивідуальні й факультативні заняття), тим самим досягається гармонічна єдність між придбанням знань учнів й формування емоційно-ціннісного ставлення до інформаційно-комунікаційних технологій.

Необхідно створювати спеціальні умови для одержання знань про ІКТ, корекції порушень розвитку й адаптації на основі спеціальних педагогічних

підходів:

- поетапне роз'яснення й послідовне виконання завдань;
- використання більш повільного темпу навчання, повернення до вивченого матеріалу;
- навчання дітей виявленню характерних, істотних ознак об'єктів, розвиток умінь порівнювати, узагальнювати, класифікувати, аналізувати, робити висновки й т.д.;
- встановлення взаємозв'язку між сприйманим об'єктом, його словесним позначенням і практичною дією;
- використання вправ, спрямованих на розвиток сприйняття, уваги, пам'яті.
- зміна видів діяльності;
- використання індивідуальної шкали оцінок відповідно до успіхів і витрачених зусиль.

При складанні плану заняття педагогові варто передбачити раціональне сполучення слова, наочності, дії. Особлива увага варто звернути на використання проблемних ситуацій. Крім дидактичних вимог заняття припускає й корекційну мету.

Корекційна мета передбачає залучення якомога більшого числа сенсорних механізмів:

- розвиток зорового сприйняття;
- розвиток зорової уваги й пам'яті;
- розвиток слухової уваги й пам'яті;
- розвиток основних розумових операцій;
- розвиток наочно-образного, словесно-логічного мислення.

Таким чином, однією з головних цілей навчання дітей з порушенням зору інформаційно-комунікаційним технологіям є розвиток пізнавальних процесів - логічне мислення, увага, пам'ять, мова, уява.

Одна із самих складних проблем, з якою доводиться стикатися у процесі навчання дітей з глибокими порушеннями зору - це проблема інформаційного

обміну, що має забезпечити доступ до інформації й сприйняття вихідної інформації незрячим.

У процесі здійснення зв'язків незрячих з інформаційним середовищем виникає додаткова ланка, що має забезпечити перетворення форми й подання інформації. Іншими словами, необхідно надати інструмент, що забезпечує надійний обмін інформацією з навколишнім світом. Таким інструментом є спеціалізовані комп'ютерні технології для сліпих і слабоворих - тифлотехнології.

Такі технології базуються на комплексі апаратних і програмних засобів, що забезпечують звукове (за допомогою програм синтезу мови) і/або рельєфно-крапкове (шляхом виводу шрифтом Брайля на спеціальний пристрій, що називається брайлівським дисплеєм) представлення комп'ютерної інформації й дозволяють самостійно працювати на звичайному персональному комп'ютері із програмами загального призначення.

Робота на комп'ютері користувачів з порушенням зором має ряд істотних особливостей і вимагає спеціального підходу при навчанні. Крім того, динамічний розвиток комп'ютерних технологій вимагає для успішного їхнього впровадження в навчальний процес постійного методичного супроводу.

Необхідно допомогти учням правильно оцінити призначення й місце "спеціальних можливостей" MS Windows і навчитися раціонально їх використовувати. Йдеться про різні налаштування середовища для слабоворих користувачів і можливості програми "Екранна лупа". Крім технологій, що поліпшують зорове сприйняття, слабоворим учням корисне використання голосових технологій.

Тифлоспецифіка процесу навчання ІКТ викликає дуже важливе в даному контексті значення - для повноцінного освоєння роботи на комп'ютері на основі невізуальних засобів доступу користувачі мають потребу в спеціальному навчанні.

Специфіка роботи на комп'ютері на основі невізуального доступу робить цей інструмент більш складним в освоєнні й використанні й визначає в

незрячих користувачів більш високу в порівнянні з користувачами з нормальним зором потребу в навчанні. Інтуїтивно зрозумілий графічний інтерфейс багато чого губить у своїй наочності, будучи представлений у словесній (голосовій) формі (яку можуть сприймати незрячі користувачі). Крім того для ефективної роботи незрячий повинен мати чітке уявлення про можливості керування процесом й алгоритму досягнення поставленої мети, тому що при невізуальному доступі інформація, що звичайно допомагає вибудовувати робочий процес (панелі інструментів, "спливаючі" підказки й т.п.), автоматично незрячому користувачеві не надається (її одержання вимагає спеціальних дій).

На сьогоднішній день спеціалізовані освітні послуги для учнів з порушенням зору, спрямовані на освоєння інформаційно-комунікаційної компетентності й одержання навичок застосування комп'ютерних технологій як засобу компенсації порушень зору при роботі з інформацією.

Навчання учнів із глибокими порушеннями зору комп'ютерним технологіям повинно бути спеціалізованим. Тифлоспецифіка процесу навчання визначається особливістю методики навчання, використання спеціальних тифлотехнічних засобів.

Принцип дії цих засобів заснований на перетворенні візуальної інформації в доступні для незрячого учня форми:

1. Візуальна інформація перетворюється в мову (програми невізуального доступу до інформації, синтезатори мови й читаючі пристрої);
2. Візуальна інформація перетворюється в рельєфно-крапковий шрифт Брайля (брайлівські дисплеї й брайлівські принтери в сполученні зі спеціальним програмним забезпеченням, тифлокомп'ютери);
3. Інформація, залишаючись візуальною, збільшується, змінює контрастність і кольори (програми збільшення зображення на екрані комп'ютера, автономні відео збільшувачі).

Нижче наведені короткі описи пристроїв і програм кожного із цих трьох класів.

Програми невізуального доступу до інформації.

Програми невізуального доступу до інформації - це спеціальні програми, що дозволяють працювати на персональному комп'ютері без візуального контролю. Ці програми схожі на «зрячого асистента», що відшукує на екрані текстову інформацію й прочитує її вголос, або відображає на брайлівському (тактильному) дисплеї.

Такі засоби можуть бути застосовні для вивчення шкільного курсу інформатики й інформаційних технологій у повному обсязі. З їхньою допомогою незрячий учень здатний виконати будь-яке, передбачене навчальною програмою завдання вчителя, за умови застосування відповідних методик.

Тифлотехнічні засоби цього класу дозволяють не тільки одержувати інформацію невізуальним способом, але й здійснювати керування комп'ютером і прикладним програмним забезпеченням. Досягається це за допомогою особливого функціоналу, заснованого на клавіатурних комбінаціях. Незрячі учні досягають досить високої швидкості роботи з ним, але процес формування навичок такої роботи вимагає в кілька разів більшого часу, ніж для навчання вільної від зорової депривації людини. Людина, що не використовує візуальний інтерфейс, повинна пам'ятати велику кількість клавіатурних команд, що замінює маніпулятор «миша». У процесі навчання дітей з глибокими порушенням зору маніпулятор «миша» краще відключити від комп'ютера, всі його можливості доступні за допомогою клавіатурних команд.

Таким чином, при відповідній підготовці учневі з порушенням зору доступні такі можливості як:

- навігація по web-сторінках в Internet Explorer;
- перегляд і редагування документів у текстовому редакторі Microsoft Word;
- відправлення й одержання пошти в поштовому клієнті;
- керування файловою системою за допомогою провідника Windows й інших програм.

Варто підкреслити, що всі ці можливості незрячий учень може освоїти лише при спеціально організованому й досить тривалому навчанні, заснованому на використанні спеціальних методик.

Синтезатори мови.

На теперішній час програмні синтезатори мови, у сполученні із програмами невізуального доступу до інформації, є основним інструментом для незрячих користувачів комп'ютерної техніки. Кількість і ступінь розмаїтості синтезаторів мови постійно збільшуються.

Читаючий пристрій

Читаючий пристрій (або, як його називали раніше, читаюча машина) - це пристрій для читання друкованої інформації й інформації, представленої в електронному вигляді. Оскільки для читання текстової інформації в електронному вигляді існує досить багато більш зручних портативних пристроїв, то читаючі машини в основному використовують для читання друкованої інформації. Донедавна ці пристрої були оснащені сканером, під кришку якого містилася розкрита книга або аркуш із видруківаним текстом, і після натискання однієї клавіші друкований текст озвучувався за допомогою синтезатора мови. Сучасні читаючі пристрої оснащені не сканером, а камерою на штативі, під якою розміщується друкований текст.

Оскільки читаючі пристрої досить компактні й прості в експлуатації їх можна використовувати в інклюзивних школах для доступу до друкованої літератури. Незрячий учень, що поки ще не володіє персональним комп'ютером, після мінімального навчання (за одне-два заняття) може самостійно читати літературу, не видану шрифтом Брайля або в аудіо форматі. Причому читаючі пристрої дають доступ до друкованого тексту за допомогою не тільки синтезатору мови, а й збільшеного візуального зображення. Що дозволяє використовувати ці пристрої як тотально сліпим дітям, так й з залишковим зором.

Брайлівський дисплей.

Брайлівський дисплей (або тактильний дисплей, брайлівський рядок)

являє собою планшет з одним із 20-ти, 40-а або 80-ти п'єзо - електричних модулів (клітинок). Кожен модуль здатний відобразити один крапковий брайлівський символ й утримувати його зображення як завгодно довго.

Використання програми невізуального доступу з брайлівським дисплеєм дозволяє одержати тактильний доступ до текстової інформації, виведеної на екран комп'ютера. Клавiші брайлівського дисплея дають можливість здійснювати навігацію на екрані, управляти прикладним програмним забезпеченням і вводити текст, використовуючи 8 клавiш, аналогічних клавiшам брайлівської друкарської машинки.

Найбільша ефективність і комфортність використання персонального комп'ютера в процесі навчання дітей з глибокими порушенням зору досягається при спільному використанні мовного й тактильного представлення інформації.

Тифлокомп'ютери.

Тифлокомп'ютери - це особливий клас спеціалізованих пристроїв, на яких можуть працювати незрячі користувачі. Вони не мають екрану для візуального зчитування інформації, а спілкуються з користувачем тільки за допомогою мовного виходу й брайлівського рядка. Ці пристрої дозволяють виконувати всі основні операції, необхідні в процесі навчання в школі:

- прослуховувати аудіо книги;
- прочитувати за допомогою синтезатора мови або брайлівського дисплея будь-які матеріали в текстовій електронній формі (txt, doc, docx, rtf, html і т.д.);
- виходити в Інтернет і переглядати електронну пошту;
- вводити й редагувати текст;
- створювати й редагувати електронні таблиці;
- працювати з електронними словниками;
- вести аудіо запис із можливістю розміщення міток;
- виконувати будь-які дії з файлами.

Варто відмітити, що на даному пристрої дуже зручно не тільки вести запис текстового й аудіо матеріалу, але й, на відміну від звичайного

комп'ютера, виконувати брайлівський запис формул і математичних розрахунків. Виглядає це так само, як і на брайлівській друкарській машинці, але додатково з'являється можливість редагування й при необхідності математичні розрахунки можна роздрукувати на брайлівському принтері.

Програми збільшення зображення на екрані комп'ютера.

Цей клас програм орієнтований на створення комфортних умов для роботи на персональному комп'ютері учнів із залишковим зором. Досягається це за допомогою поліпшення візуальної складової інтерфейсу й перетворення частини візуальної інформації в мовну. Ці програми не просто збільшують зображення на моніторі (як убудовані засоби операційної системи Windows), а здатні обробляти його й виводити на екран у зручній, індивідуально підібраній для користувача формі.

Відео збільшувачі.

Відео збільшувачі розділяються на стаціонарні й портативні (ручні). Вони дозволяють учням із залишковим зором комфортно читати літературу, розглядати дрібні об'єкти, писати й багато чого іншого. Поворотний монітор дозволяє використовувати збільшувач у всіляких ситуаціях, тому що кут повороту становить 180 градусів. Збільшувач має сучасний ергономічний дизайн, широкоформатний монітор, а також просте й зручне керування.

За допомогою цього пристрою діти з порушенням зору можуть працювати з досить дрібними об'єктами. Для цього потрібно покласти об'єкт (книгу, малюнок, дрібну деталь або іграшку й т.п.) на великий рухливий столик, вибрати бажаний рівень збільшення, вибрати кольори, найбільш комфортні для індивідуальних зорових можливостей дитини й виконувати будь-які дії із цим об'єктом, контролюючи їх по зображенню на моніторі.

Навчання й виховання слабоворих дітей мають ряд власних принципів й особливих завдань, спрямованих на відновлення, корекцію й компенсацію порушених і недорозвинених функцій ока, організацію диференційованого виховання й навчання.

Впровадження ІКТ-технологій в освітній процес докорінно відбилося на

реалізації принципу наочності – одного з основних принципів педагогіки. Активне впровадження комп'ютерних технологій розширює можливості слабозорих дітей в отриманні інформації, створює умови для вербалізації навчання, використовуючи візуальний і слуховий канали одержання інформації й здатні бути ефективним засобом навчання та в корекційно-розвивальній роботі з дітьми з порушенням зору.

У порівнянні із традиційними формами навчання й корекції ІКТ-технології володіють рядом переваг:

- пред'явлення інформації на екрані в ігровій формі викликає у дітей великий інтерес;
- несе в собі образний тип інформації, зрозумілий дітям;
- рух, звук, мультиплікація надовго привертає увагу дитини;
- проблемні завдання, заохочення дитини при їхньому правильному вирішенні самим комп'ютером є стимулом пізнавальної активності дітей;
- надає можливість індивідуалізації навчання;
- дитина регулює темп і кількість розв'язуваних нею навчальних завдань;
- комп'ютер дозволяє дитині самостійно виправляти помилки.

При використанні комп'ютерних технологій і формуванні адекватних уявлень про об'єкти й процеси у школярів з порушеннями зору необхідно враховувати наступні фактори:

- склад і структуру порушених функцій дітей;
- цільові настанови на сприйняття й наступне відтворення об'єктів і процесів;
- характерні ознаки об'єктів і процесів, доступні для сприйняття за допомогою збереженої сенсорної системи;
- повноту сприйняття, аналізу й синтезу ознак і властивостей досліджуваних об'єктів і процесів у ході пізнавальної діяльності.

Комп'ютер надає широкі можливості використання збережених аналізаторних систем у процесі виконання й контролю над навчальною

діяльністю. Зокрема візуалізація предметів у вигляді доступних для дитини образів дозволяє активізувати компенсаторні механізми на основі зорового сприйняття. Дидактичний матеріал, пропонований в яскравому, цікавому й доступному для дитини вигляді викликає інтерес й привертає увагу. Це не тільки прискорює запам'ятовування змісту, але й робить його осмисленим і довгостроковим.

Комп'ютерні технології застосовують із метою корекції порушень і загального розвитку дітей. Комп'ютерні вправи дозволяють моделювати різні ситуації спілкування. Діти вчаться переборювати труднощі, контролювати свою діяльність, оцінювати результати.

Один зі зручних й ефективних способів подання інформації за допомогою ІКТ – мультимедійні презентації. Вони сполучають у собі динаміку, звук і зображення, тобто ті фактори, які найбільш довго втримують увагу дитини. Основа будь-якої сучасної презентації – полегшення процесу зорового сприйняття й запам'ятовування інформації за допомогою яскравих образів. Форми й місце використання презентації (або навіть окремого її слайда) на занятті залежать, звичайно, від змісту цього заняття й мети, що ставить педагог.

Використання мультимедійних презентацій дозволяють зробити заняття емоційно привабливими, викликають у дитини живий інтерес, є прекрасним наочним приладдям і демонстраційним матеріалом, що сприяє гарній результативності заняття. Так, використання мультимедійних презентацій на заняттях по математиці, ознайомленні з навколишнім світом забезпечує активність дітей при розгляданні, обстеженні й зоровому виділенні ними ознак і властивостей предметів, формуються способи зорового сприйняття, обстеження, виділення в предметному світі якісних, кількісних ознак і властивостей, розвиваються зорова увага й зорова пам'ять.

За допомогою мультимедійних презентацій розучуються з дітьми комплекси зорових гімнастик, вправ для зняття зорового навантаження. На екрані монітора з'являються картинки – символи різних вправ. Діти люблять виконувати вправи, дивлячись на екран. Рухи очей дітей відповідають рухам

предметів на екрані. Однак, хочеться відзначити, що використання комп'ютерних вправ не замінює звичних корекційних методів і технологій роботи, а є додатковим, раціональним і зручним джерелом інформації, наочності, створює позитивний емоційний настрій, мотивує дитину, і тим самим прискорює процес досягнення позитивних результатів у навчанні.

ІКТ-технології пристосовують рівень матеріалу, швидкість його подання, кількість повторень до кожного учня індивідуально. Кожен учень може працювати у відповідному до нього темпі, тому знання стають доступні всім. При цьому комп'ютер цілком об'єктивний, не може роздратуватися або виявити розчарування при спілкуванні з важкими дітьми. Відомо, що деяким школярам важко надовго зосередитись при роботі з підручником, інші не встигають за поясненням вчителя. А з комп'ютером можна працювати у зручному для себе темпі, заставляти його повторювати матеріал стільки разів, скільки потрібно кожному для засвоєння. Комп'ютер може допомогти у запам'ятовуванні, порівнянні, аналізі будь-якої інформації.

Одним із важливих шляхів, який ще реалізовано недостатньо, є більш широке використання ІКТ-технологій для самоосвіти, індивідуального навчання учнів, що дозволить більш ефективно реалізувати особистісно-орієнтоване навчання. Кожен може працювати у зручному для себе темпі, з матеріалом, який більше відповідає рівню його знань та задовольняє його потреби.

Учні різного віку на своєму рівні одержують задоволення від роботи на персональному комп'ютері, вони зацікавлені самим фактом спілкування з комп'ютером, тим, як він реагує на їхні дії.

Комп'ютерна дидактична гра являє собою ігрове середовище на екрані комп'ютера, що нагадує мультфільм. У цьому середовищі відповідно до поставленого завдання дитина може виконувати визначені практичні дії, використовуючи свої здібності, навички і знання. Ігрове комп'ютерне середовище, поєднуючись із конкретною навчальною задачею, дозволяє дитині засвоювати матеріал як би непомітно для себе, і при цьому, що дуже важливо,

використовувати його у своїй улюбленій практичній діяльності - грі на комп'ютері.

Завдяки мультимедійним методам введення інформації навчання може проходити в інтерактивному режимі, а різні звукові і графічні ефекти не тільки викликають емоційний підйом, але і дозволяють зняти напругу. Як правило, будь-яка комп'ютерна гра розвиває відразу декілька навиків, головне, щоб це було зроблено вчасно і привабливо. Більшість дидактичних ігор передбачає зберігання їх статистичних даних про результати виконання завдань.

Крім того, у процесі створення нових завдань для корекційно-розвивальних занять із використанням ІКТ-технологій та обладнання, розвиваються й удосконалюються креативні якості самого педагога, росте рівень його професійної компетентності. Бажання вчителя урізноманітнити навчальну діяльність дітей, зробити заняття ще більш цікавим і пізнавальними, виводить їх на новий рівень професійного зростання, розвиває особистісні якості дітей, сприяє відмінній автоматизації отриманих на заняттях навичок на новому комунікативному етапі педагогічного й корекційного впливу.

Таким чином, застосування комп'ютерної техніки відкриває вчителям нові шляхи й засоби для корекційно-розвивальної роботи, індивідуалізувати процес навчання дітей з порушеннями розвитку, є інструментами для корекції, комунікації, спільної діяльності педагогів і дефектологів.

Таким чином, застосування ІКТ-технологій надає вчителям нові шляхи й засоби для корекційно-розвивальної роботи, індивідуалізації процесу навчання дітей з порушеннями розвитку, є інструментом для корекції, комунікації, успішної освітньої діяльності.

7. НАВЧАННЯ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

«Навчання впродовж життя» – сучасний принцип організації навчання, визнаний в усьому світі й актуальний для сучасної освіти України.

Цей принцип є складовою стандарту громадсько-активної школи і потребує відмови від домінування трансляційного (репродуктивного чи повторювального) підходу в навчанні та заміни його діяльним, інноваційним, у якому основна увага зосереджується не на відтворенні знань, а на їхньому постійному пошуку.

У загальноосвітньому навчальному закладі слід правильно організувати навчально-виховний процес, в якому дитина з порушеннями зору матиме можливість постійно розвиватись, задовольняти власні інтелектуальні й емоційні потреби; використовувати власні сильні сторони, втілювати принцип «навчання впродовж життя» у навчально-виховний процес, що означає, насамперед, створення умов для:

мотивації до постійного навчання та уміння навчатися;

забезпечення рівного доступу до навчання;

використання різних стилів навчання та інновацій у навчально-виховному процесі;

використання особистого потенціалу як ресурсу для навчання.

Навчання впродовж усього життя:

навчити дітей з порушеннями зору, *як дізнаватися* – вдосконалювати навчальні техніки;

навчити дітей з порушеннями зору, *як робити* – підготовка до роботи, яка знадобиться і зараз, і в майбутньому (інновація та адаптація до умов роботи);

навчити дітей з порушеннями зору, *як жити разом з іншими* – мирне вирішення конфліктів, упізнавання інших людей і їхніх культур, підтримка здібностей громади, індивідуальних компетенцій і здібностей, економічна стійкість і соціальна інклюзія;

навчити дітей з порушеннями зору, *як бути* – освіта, яка розвиває людину повністю: розум і тіло, інтелект, чутливість, естетичне сприйняття і духовність.

Навчання впродовж усього життя має нути в дітей з порушеннями зору креативність, ініціативність і чуйність, даючи їм змогу адаптуватися в суспільстві через розвиток таких навичок, як управління, комунікація, вирішення конфліктів. Акцент на навчанні того, як учитися і зберегти потребу в навчанні на все життя.

Сучасна освіта сьогодні – це завтра конкурентоздатний учень. Без втілення принципу знання та вміння, здобуті сьогодні, завтра можуть втратити свою актуальність, а післязавтра загалом стати непотрібними. Саме тому в умовах сучасного світу реалізація принципу «навчання впродовж життя» – це процес вдосконалення, розвитку кар'єри, розширення можливостей свого професійного вибору.

Вміння вчитися – запорука успіху в дорослому житті. В українських реаліях, де досі в шкільництві домінує трансляторний підхід, а не діяльнісний, а навчання зосереджується на відтворенні знань, а не на їхньому пошуку, існує загроза того, що діти з порушеннями зору, переступивши шкільний поріг, не вмітимуть конструювати нові знання на основі наявної (старої) інформації і творчо осмислювати її відповідно до зовнішніх потреб.

Сутність сучасного навчання полягає в тому, що школа повинна готувати дітей з порушеннями зорну до вирішення проблем, про які поки що не знає не тільки вчитель, але й, можливо, жодна людина на землі.

Швидкість появи нових приборів, а вслід за ними – нових спеціальностей та нових знань, така, що просто передавати готові знання вже не достатньо. Необхідно вчити учнів шукати інформацію, самостійно її засвоювати і самостійно оцінювати рівень власної готовності до її використання. Але головне, необхідно вчити вчитися в принципі. В самий термін «вчитися» ми вкладаємо новий зміст. Це не тільки передача інформації, але й розробка можливостей побачити те, що робиш у загальній картині світу, в перспективі. Здібність розуміти сенс вивченого, планувати і конструктивно застосовувати

знання не тільки в навчальній діяльності, але і в будь-якій ситуації, де їх використання буде сприяти вирішенню проблем.

Навчання впродовж життя розглянемо через метакогнітивний супровід освітнього процесу.

Метакогнітивна сфера особистості, яка є змістовною характеристикою метапізнання особистості представлена такими компонентами, як метакогнітивні обізнаність, активність та усвідомленість. На нашу думку, метакогнітивна обізнаність утворює змістовний компонент метапізнання особистості, виступаючи контентом для метакогнітивних знань, метакогнітивна активність виступає її процесуальною характеристикою, розкриваючи мотиваційні та когнітивні особливості метакогнітивної сфери особистості, а метакогнітивна усвідомленість, в свою чергу, наповнює сенсом метапізнавальну активність особистості.

Стратегії регулювання та психічні моделі навчання, де пов'язуються метакогнітивні аспекти зі стратегіями когнітивних процесів учнів та мотивацією їх навчання, збагачують та розширюють попередні концептуальні стилі та стратегії навчання.

Метапізнання як знання особистості про власні мисленнєві процеси та стратегії, здатність до свідомої рефлексії, зміни та реалізації дій, які ґрунтуються на цьому знанні, що сприяє виникненню проблемності та визначенню можливих рішень, забезпечує організацію функціонування пізнавальних психічних процесів та ресурси для такого функціонування, а також відстежує та управляє процесом рішення педагогічної проблемної ситуації.

Метакогнітивна інформованість характеризує тип інтроспективних уявлень людини про власні інтелектуальні ресурси та включає:

а) знання своїх індивідуальних інтелектуальних якостей (особливості власного мислення, пам'яті, уваги, уваги) та знання основ своєї інтелектуальної діяльності (закономірності ефективного запам'ятовування, аналізу матеріалу);

б) вміння оцінювати свої інтелектуальні якості;

в) готовність використовувати прийоми стимулювання та налаштування власних інтелектуальних процесів.

Вивчення навчальних процесів учнів з порушеннями зору з метою покращення якості навчання доводить важливість метапізнання.

Метапізнання означає погляди та уявлення учнів про навчання та на активне регулювання процесу їх навчання.

Представимо три види навчальної діяльності: когнітивну, емоційну і метакогнітивну чи регулюючу.

Когнітивна (пізнавальна) навчальна діяльність – це ті мислення, які використовуються для обробки навчального контенту. Вони безпосередньо ведуть навчання до результатів знань, розуміння, майстерності тощо. *Приклади: пошук між предметних відносин (відношення), що відрізняє основне від другорядного (вибір), мислення про приклади (конкретизація) та пошук застосування (застосування).*

Емоційна навчальна діяльність спрямована на почуття, які виникають під час навчання, і призводять до емоційного стану, який може позитивно, нейтрально чи негативно вплинути на прогрес навчального процесу. *Приклади: самомотивація, віднесення результатів навчання до причинних факторів, прив'язаних до суб'єктивної оцінки навчальних завдань та контроль блокування емоцій.*

Метакогнітивна діяльність спрямована на регулювання когнітивної та емоційної діяльності, отже, побічно веде до покращення якості навчальних досягнень. *Орієнтування на завдання навчання, моніторинг, чи процес навчання триває, як планувалося, діагностування причини труднощів і при необхідності коректування навчального процесу.* Розглядаючи ці діяльності варто зауважити, що це мисленнєві діяльності, які потрібні не лише для навчання, але й для виконання будь-якої роботи.

Психічні моделі щодо орієнтації навчання виявилися пов'язаними з тим, як учні з порушеннями зору усвідомлюють, оцінюють та використовують навчальні заходи щодо регулювання своєї навчальної діяльності. В багатьох

випадках інструктивні заходи не мають передбачуваного ефекту, тому виникла потреба виробити пропозиції щодо наслідків цих результатів для вдосконалення педагогічної практики у школі.

У світлі реформи освіти у змісті навчання пріоритетно-домінуюче значення відводиться *самостійній роботі* учнів, що передбачає збагачення і розширення її форм, видів, методів, що ініціюють пізнавальну, творчу, суб'єктну, особистісну активність учнів. Провідним в організації самостійної роботи стає не стільки оптимізація її окремих видів, скільки створення умов високої активності, творчої свободи, креативності, соціальної відповідальності, ціннісної налаштованості по відношенню до себе і до інших людей.

Самостійна робота являє собою вищу форму навчальної діяльності, її відмінними особливостями є різноманіття форм і видів. По суті, будь-який вид занять, який створює умови для зародження самостійної думки, пізнавальної і творчої активності учня пов'язаний з самостійною роботою. Провідна роль в цій роботі відводиться учню, здатному ініціювати, регулювати, реалізовувати різні види активності з метою ефективного здійснення творчої діяльності, тобто бути суб'єктом цієї діяльності і здійснювати в ній в якості суб'єкта.

Особливе значення набуває проблема створення в практиці самостійної роботи учнів з порушеннями зору умов, в яких актуалізуються і розвиваються множинні межі інтегральної суб'єктності учнів. Вирішальна роль в цьому процесі належить вчителям (а також тьюторам, класним керівникам, коучам), які повинні працювати не з учнем «взагалі», а з конкретною особистістю.

Найважливішою характеристикою цих умов є створення між учасниками освітнього простору особливого роду взаємодій на основі суб'єкт-суб'єктних відносин, в рамках яких і навчальна діяльність, і спілкування крім об'єктивної доцільності набувають суб'єктивний, особистісний сенс, переживаються як певний аспект «Я». Такий вид відносин характеризується, перш за все, відносинами рівноправних суб'єктів як партнерів по спілкуванню. Вони ґрунтуються на апріорно безумовному прийнятті один одного як цінностей самих по собі і припускають орієнтацію на індивідуальну неповторність

кожного із суб'єктів. У реалізації таких суб'єкт-суб'єктних відносин у взаємодії учнів з вчителями найважливішою умовою виступає рівноправне співробітництво і, таким чином, суб'єктний розвиток учнів.

Побудова навчальної діяльності учнів з порушеннями зору за зразком спільної передбачає специфічну форму суб'єкт-об'єкт-суб'єктної взаємодії, яка в даному випадку розглядається в якості необхідної «Одиниці» психологічного аналізу спільної діяльності і виступає фактором інтенсифікації професійно-творчого саморозвитку вчителя та творчого саморозвитку учня. Співпраця та партнерство вчителів і учнів в умовах такої діяльності базуються на співавторстві,співтворчості, що дає високий рівень активності учасників освітнього процесу, різноманітність їх відносин, породжених процесом досягнення спільності цілей, широким спектром мотивів.

Перехід від спільної (інтерпсихічної) діяльності до діяльності індивідуальної (інтрапсихічної) і становить основну лінію інтеріоризації, в ході якої в учнів формуються різноманітні психологічні новоутворення, розширюються межі їх інтегральної суб'єктності, розвиток якої ми розглядаємо як одне з найважливіших умов підвищення якості знань в автентичному освітньому середовищі школи.

Інструкції вчителя не повинні примушувати учнів з порушеннями зору до автоматичного навчання. Навчальна діяльність учнів в більшій мірі зумовлена якісними результатами, які учні досягають у процесі навчання. Тому вчителі мають спрямовувати навчання на заохочення учнів з порушеннями зору до здійснення якісної навчальної діяльності через метакогнітивний супровід. Ми розглядаємо навчальну діяльність як мислення, яке учні використовують під час навчання. Стилi навчання ми розглядаємо як відносно стабільні, але не незмінні засоби навчання учнів.

Метакогнітивні навички дітей з порушеннями зору – це стратегії, застосовані усвідомлено або автоматично під час навчання, пізнавальної діяльності та комунікації, щоб керувати пізнавальними процесами до, під час чи після пізнавальної діяльності.

Хоча існує декілька підходів до формування метакогнітивних навичок, найбільш ефективними з них є ті, які поєднують теоретичне і практичне навчання. Учень в цьому випадку не тільки отримує деякі знання про пізнавальні процеси і стратегії (метакогнітивне знання), а й практикує як когнітивні, так і метакогнітивні навички в навчальному процесі, оскільки ні теорія, ні практика окремо не дають хороших і стійких результатів.

Техніки навчання метакогнітивним навичкам.

Рефлексуючі питання і спонукання.

Рефлексуючі питання і спонукання є важливим інструментом вчителів в процесі навчання, починаючи з концентрації уваги учнів на деталях і закінчуючи виробленням критичного мислення і складанням плану дій. Існує деяка різниця між питаннями і спонуканням. Питання розуміються як більш загальні, наприклад: «І що це?», «І як це?», «Що далі?», Спонукання примушують учня задуматися над тим, що він зробив, робить і буде робити далі. Спонукання розуміється як більш конкретне питання і звертає увагу учнів на специфіку і приклади, наприклад: «Чи може твоя мета бути змінена?». Інший спосіб спонукання передбачає перефразування і підсумовування того, що сказав учень, в ситуації, коли він просить про допомогу. По-третє, спонукання може переадресовувати питання самому учневі. Воно також може стимулювати висловлювання учнів для його кращого розуміння себе та матеріалу.

Єдина складність подібної техніки полягає в тому, що іноді складно вибрати правильний момент, щоб перервати учня і звернути його увагу на те, що він робить або чому він це робить.

Автентичний вчитель, проте, знає, коли можна втрутитися і поставити запитання або висловити спонукання.

Підтримка «метакогнітивні «ліси».

Подібного роду підтримка допомагає учню з порушеннями зору подолати розрив між тим, що він може робити самостійно і тим, що він може робити під керівництвом. У цьому випадку надзвичайно важливо правильно оцінювати ту

допомогу, яку учень з порушеннями зору дійсно потребує, а яка допомога вже є зайвою. При цьому завдання подібного роду підтримка передбачає вироблення метакогнітивних навичок, що робить учня більш самостійним. Розглядаються два види такої підтримки («лісів»): більш і менш предметно орієнтовані. У першому випадку основний акцент робиться на особливості поточної проблеми, у другому – на способах залучення минулого досвіду для моделювання можливих шляхів вирішення.

Моделювання.

Моделювання досить часто використовується в нашому повсякденному житті і в навчанні, наприклад, коли вчителі промовляють вголос, як саме вони вирішують ту чи іншу задачу, тим самим виступаючи для учнів «експертними моделями». Моделювання є також один з компонентів підтримки – «лісів». Проектне моделювання також є одним з видів, коли учнів залучають до розгляду можливих способів вирішення завдання і вони, інтеріоризуючи цю здатність, починають дивитися на себе як на здатних до подібного роду моделювання.

Питання для себе.

Ставити запитання собі – дуже ефективний шлях самонавчання. Дослідження показують, що коли учень ставить собі питання сам, це набагато ефективніше питань «з боку». Такі питання, як «Не упустив я що-небудь важливе?» Допомагають учню направити себе по шляху правильного і ефективного вирішення. Чим частіше учні практикують подібного роду техніку в різних ситуаціях, тим швидше і з більшою ймовірністю вона може стати звичкою і виконуватися автоматично. Ця техніка може практикуватися до, під час і після виконання завдання, вона може підвищити рівень самоусвідомлення учня і його контроль над мисленням, вона також може поліпшити інші вміння і, врешті-решт, процес навчання стане захопливим і вмотивованим і, як наслідок, результати навчання покращаться.

Обдумування вголос і пояснення для себе.

Ця техніка відноситься до екстерналізації внутрішніх процесів. Учень

вимовляє вголос все, про що він думає і що він відчуває по ходу виконання завдання. Цей метод може використовуватися як вчителями в ролі «експертних моделей», так і учнями, які працюють в парах або групах, а також при роботі учня самостійно. Це дозволяє вчасно помітити помилки та неправильні ходи думки, а також побачити і специфічні психологічні труднощі учнів. Ця техніка також допомагає посилити інтерактивну складову процесу навчання. Пояснення для себе – техніка, що дозволяє учню прояснити для себе самого елементи рішення задачі. Кілька досліджень в області когнітивних наук показали, що учні, які зазвичай прояснюють для себе самих, що саме вони роблять, вчаться успішніше. Більш того, пояснення самому собі більш ефективно, ніж пояснення іншими, оскільки більш активно задіюється.

Метакогнітивні стратегії є послідовними процесами що використовуються для управління пізнавальною діяльністю, і забезпечують досягнення пізнавальної мети (наприклад, розуміння тексту). Ці процеси допомагають регулювати і стежити за навчанням і складаються з планування та моніторингу пізнавальної діяльності, а також перевірки результатів цих заходів. Проте більшість учнів інстинктивно отримують метакогнітивні знання і навички від своїх батьків, однокласників, вчителів. Метакогнітивні стратегії, інструкції вимагають посилення метапізнання та навчання учнів в широкому спектрі, особливо учнів з початковим рівнем знань. Існують різні метакогнітивні стратегії.

Основні принципи метакогнітивних стратегій:

1) Інтеграція цієї інструкції в матеріал вмісту для забезпечення зв'язку між цільовими завданнями і відповідними знаннями про метапізнання.

2) Інформування учнів про ефективність метакогнітивної діяльності для стимулювання їх до початкових додаткових зусиль під час виконання пов'язаних завдань.

3) Розширений тренінг для забезпечення використання та підтримки застосування мета когнітивної діяльності.

У певному віці учні починають цікавитися мета-пізнанням, проте їх увагу

частіше привертають спеціалізовані знання вмісту, тому самостійне застосування стратегій, які формують загальні метакогнітивні навички, може бути неефективними для учнів. Тому, однією із стратегій, яку потрібно використовувати є питання вчителя учням по конкретній темі, які заохотять учнів та розвиватимуть метапізнання в рамках конструктивізму. згідно з цією точкою зору згідно з цією точкою зору, навчаючи учнів, вчителі мають використовувати такі питання як:

- ✓ Що стосується наступного?
- ✓ Як ви думаєте?
- ✓ Чому ви так думаєте?
- ✓ Як ви можете це довести?

як метакогнітивну стратегію навчання, активізуючи мислення і сприяючи розвитку метакогнітивних здібностей.

Найважливіше, що ці ефективні питання є типом будівельних лісів, які можуть стати звичкою і діяти як загальний моніторинг усвідомлення метапізнання.

Метакогнітивні ситуації.

Метапізнання дозволяє нам бути успішними, воно пов'язане з інтелектом і стимулює вищий порядок мислення, який передбачає активний контроль над пізнавальними процесами, що займаються навчанням. *Метакогнітивні ситуації* – це такі заходи, як планування того, як наблизитися до заданого навчального завдання, усвідомлення моніторингу та оцінка прогресу щодо завершення завдання. Так як учні мають різний рівень метакогнітивної адекватності, важливо поставити їх у метакогнітивні ситуації, щоб визначити, як вони навчаються. Потрібно вивчати пізнавальні ресурси через метакогнітивний контроль.

Метакогнітивні освітні технології

Метакогнітивні освітні технології – це автентичні технології, що формують інтелектуальні уміння та посилюють рефлексивні механізми в освітній діяльності; сприяють формуванню метапізнання та розвитку

метакогнітивних здібностей. Ці технології спрямовані на досягнення метакогнітивних, особистісних результатів.

Коучинг.

В автентичному навчальному середовищі вчитель виступає в ролі коуча, який спостерігає за учнями з порушеннями зору, моделює, надає ресурси, пропонує, натякає, нагадує, надає зворотній зв'язок тощо. У цій ролі вчитель формує та розвиває навички, застосовує стратегії та надає ті посилення для виконання завдання, які учні не можуть знайти самі. Вчитель виконує функцію опори (лісів), яка не видаляється поки учень не зможе "стояти наодинці". Коучинг дуже специфічний для ситуації пов'язаної з проблемами, які виникають, коли учні з порушеннями зору намагаються інтегрувати навички та знання. Таку допомогу також можуть надати інші учні, і спільне навчання може забезпечити співпрацю коли більш вміли учні допомагають своїм партнерам.

Метакогнітивна обізнаність.

Метакогнітивна обізнаність – знання суб'єкта про особисті стратегії навчання.

Найчастіше учні не знають що потрібно для покращення якості своїх знань. Існують два процеси навчання.

Учні з порушеннями зору не будуть вчитися як бути хорошими учнями, якщо вчителі не залучать їх до діяльності та дискусії про те, як вони сприймають себе як учні, а також про те, які підходи до навчання працюють і не працюють.

Вчителі можуть надати учням ствердження, щоб вони почали замислюватися про те, як вони думають і як це допомагає їм навчатися. Так, учні з порушеннями зору використовуватимуть глибокі підходи до вивчення, а не поверхневі. Стратегічні підходи є десь між цими двома, але насправді не призводять до довготривалого та змістовного навчання.

На всі питання потрібно відповісти, вибравши з "повністю згоден(а)", "дещо згодн(а)", " ", "дещо не згоден(а)", " або "зовсім не погоджуюсь". Питання походять з ASSIST «Інвентаризація підходів та навчальних навичок учнів») і

призначені для оцінювання концептуалізації навчальних досягнень учнів у навчанні, підходах до навчання та уподобань щодо різних навчальних методів (Центр досліджень навчання, Единбурзький університет). Інструмент ASSIST визначає три основні підходи до вивчення: глибокий, стратегічний та поверхневий. Глибокі та стратегічні підходи, як правило, призводять до більшого успіху, коли поверхові підходи можуть завдати шкоду учням.

Вчителі можуть поставити деякі з цих питань на слайді або на дошці, і запитати, чи хтось використовує цю техніку, або обговорити колекцію стверджень.

Також вчитель може використати ствердження для анкетування – дати учням і запропонувати їм визначити рівень їхньої згоди з кожним ствердженням. Завершивши, вчитель пропонує учням визначити «підхід» для кожної збірки тверджень і заповнити тип використаного підходу. (Відповідь: поверхній, стратегічний та глибокий).

Мислення вголос.

Вчитель є фахівцем у своїй галузі. Але колись були часи, коли він не знав свій предмет досконало і при вивченні окремих тем виникали труднощі. Якщо вчитель запропонує учням приклади свого власного мислення, як фахівець у своїй дисципліні, це може допомогти учням зрозуміти багато чого. Ми, як дослідники та рефлексорні практики постійно мислимо метакогнітивним чином (думаючи про свої власні питання, про те, як змінилося наше мислення, про те, як ми застосували нові знання в своїй практиці, тощо)

Кожного разу, коли можливо говорити вголос («думати вголос») про те, як вчитель переглядає документ або картинку, або думає про книгу він ділиться своїми думками з учнями, чим допомагає їм стати більш метакогнітивними у своїх підходах до теми.

Після того, як вчитель змодельовав для учнів шляхи вирішення проблеми або інтерпретації частини письмового матеріалу, учні працюють у парах, щоб проговорити вголос те, як вони думають виконувати завдання.

Концептуальні карти та візуальні інструменти навчання.

Концептуальна карта – це спосіб представлення зв'язків між ідеями, зображеннями чи словами.

Концептуальні карти – це спосіб розвинути логічне мислення та навички навчання, виявляючи зв'язки з основними ідеями або ключовими концепціями, які учні намагаються вивчити. Концептуальні карти також допоможуть учням з порушеннями зору побачити, як окремі ідеї стосуються більшого цілого або більшого зображення. Найкраще, коли вчитель продемонструє, як проектується концептуальна карта теми чи уроку, перш ніж учням буде запропоновано зробити це самим. Потрібно показати учням, як завдання та дії пов'язані з предметом, який вивчається та іншими предметами. Спочатку вчитель створює коротку або детальну концептуальну карту теми або підтеми потім представляє її учням в класі. Надалі учні можуть формувати невеликі групи та створювати концептуальні карти у класі та ділитися один з одним, пояснюючи взаємозв'язки між кожним компонентом або виконувати як домашнє завдання. Учні мають намалювати всі "перехресні посилання" та позначити їх для того щоб проаналізувати всі компоненти, які повністю або частково з'єднуються.

Як використовувати концептуальну карту.

Кожна концептуальна карта відповідає фокусному питанню, і правильно підібране фокусне питання допомагає спроектувати набагато якіснішу концепт-карту. Навчаючись створювати концептуальні карти, учні, як правило, відхиляються від фокусного питання та складають концептуальну карту, яка більше пов'язана з темою, а не відповідає на запитання. Перший крок до вивчення чогось є правильні запитання.

Метакогнітивні навички дозволяють учням з порушеннями зору усвідомити, як вони навчаються, а також оцінювати та адаптувати ці навички, щоб зробити своє навчання більш ефективним. І так як метакогнітивні навички можна удосконалювати і розвивати, то здійснення вчителем метакогнітивного супроводу учнів з порушеннями зору є вкрай важливим.

У світі, який вимагає навчання протягом усього життя, надання учням з

порушеннями зору нових та вдосконалених методологічних стратегій стає життєво необхідною потребою.

Метакогнітивна компетентність вчителя є структурною складовою його професійної компетентності. Одна з основних задач, які постали перед сучасним вчителем є розвиток метакогнітивної компетенції учнів з порушеннями зору, яка буде сформована тоді, коли сам учень почне задавати собі питання щодо кожного етапу виконання завдання, про те, як він буде вирішувати конкретну задачу і які ресурси у нього для цього є.

Метакогнітивна компетентність дозволяє учневі стати активним учасником освітнього процесу, розуміти, що відбувається в конкретний момент часу, вибрати кращі стратегії для отримання нових знань або навичок.

Важливо не просто знати стратегії, але бути гнучкими, змінюючи їх, якщо вони не відповідають завданням. А тому потрібно вміти оцінювати і вибрати кращі стратегії в кожному завданні. Обговорення таких методів дозволить учням обмінюватися стратегіями один з одним.

8. ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ІДЕЯМИ ДЕМОКРАТІЇ, СПРАВЕДЛИВОСТІ, РІВНОСТІ, ПРАВ ЛЮДИНИ, ДОБРОБУТУ ТА ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ, З УСВІДОМЛЕННЯМ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ

У контексті нової української школи, виховання школярів спрямовано на духовно-моральний розвиток, виховання особистості учнів, їхню соціалізацію, організацію укладу шкільного життя в єдності урочної, позаурочної й позашкільної діяльності в спільній педагогічній роботі освітньої організації, родини й інших інститутів суспільства.

Метою виховання учнів з порушеннями зору є виховання морального, відповідального, творчого, ініціативного, компетентного громадянина України, що володіє значимими для нього якостями особистості: активності, самостійності, комунікабельності, розвитку мотиваційної сфери:

- громадянсько-патріотичне виховання, спрямоване на формування й розвиток особистості;
- формування основ моральної самосвідомості особистості - здатності учня виконувати власні моральні зобов'язання, давати оцінку своїм і чужим вчинкам;
- формування основ життєдіяльності, готовності до життя в суспільстві нормальнорічних;
- формування здатності до подолання труднощів, розвиток мобільності;
- формування етичної свідомості, моральних й етичних цінностей; культури поведінки;
- формування навичок організації й співробітництва з педагогами, однолітками, батьками у вирішенні загальних проблем;
- розвиток доброзичливості, емоційної чуйності, розуміння інших людей і співпереживання їм;
- виховання ціннісного ставлення до своєї рідної мови й культури;
- виховання потреби в соціальних контактах, соціально-побутової й

просторово-орієнтовної діяльності;

- формування уявлень про сімейні цінності, поважного ставлення до батьків, до старших і молодших;
- виховання здорового способу життя, дбайливого ставлення до свого здоров'я, збереження зору.

Реалізація виховання учнів з порушенням зору може здійснюватися по наступних напрямках, що включає духовні, моральні й культурні традиції нашої країни.

Виховання громадянських цінностей, патріотизму, поваги до прав, свобод й обов'язків людини.

Цінності: любов до України, свого народу, свого краю, своєї школи; громадянське суспільство; закон і правопорядок; правова держава; полікультурний простір; свобода особистості; довіра до людей, держави й громадянського суспільства; знання своїх прав й обов'язків.

Виховання моральних почуттів й етичної свідомості.

Цінності: справедливість; милосердя; достоїнство; повага до людини, рівноправність, відповідальність; турбота й допомога, чесність, щедрість, толерантність; уявлення про віру, духовну культуру й світську етику; соціальні контакти; спілкування, самопізнання, знання про інших людей, самостійність, незалежність.

Формування ціннісного ставлення до родини, здоров'я й здорового способу життя.

Цінності: повага до батьків; фізичне й психічне здоров'я, фізичне самовдосконалення; прагнення до здорового способу життя; моральне здоров'я; охорона порушеного зору, соціально-побутова активність; соціально-побутова незалежність, мобільність.

Виховання працьовитості, творчого ставлення до навчання, праці.

Цінності: повага до праці й творчості; наполегливість; працьовитість; самореалізація, пізнання себе, пізнання нового.

Виховання позитивного ставлення до природи, довкілля (екологічне

виховання).

Цінності: рідна земля; природа; планета Земля; екологічна свідомість; пізнання нового.

Виховання емоційно-позитивного ставлення до прекрасного, формування уявлень про естетичні ідеали й цінності (естетичне виховання).

Цінності: краса; гармонія; духовний світ людини; естетичний розвиток, самовираження у творчості й мистецтві; почуття нового.

Освітній заклад може розширити сферу представлених напрямків, віддати перевагу тому чи іншому напрямку, конкретизувати напрямок різними видами, формами діяльності.

Виховання громадянськості, патріотизму, поваги до прав, свобод й обов'язків людини:

- елементарні уявлення про політичний устрій та символи держави - Прапор, Герб України, державних інституцій та їх ролі в житті суспільства, найважливіші закони держави;

- елементарні уявлення про інститути громадянського суспільства, про можливість участі громадян у суспільному житті;

- інтерес до суспільних явищ, розуміння активної ролі людини в суспільстві;

- поважне ставлення до української мови як державної, ціннісне ставлення до своєї мови й культури;

- інтерес до Державних свят і найважливіших подій у житті України, рідного краю (населеного пункту), у якому перебуває освітній заклад; прагнення брати активну участь у справах класу, школи, родини, свого міста, села;

Виховання моральних почуттів й етичної свідомості:

- позитивне ставлення до навколишніх, свого міста, села, освітньої установи;

- початкові уявлення про базові цінності, розрізнення гарних і поганих учинків, уміння відповідати за свої вчинки;

- уявлення про правила поведінки в освітній організації, будинку, на вулиці, у населеному пункті, у громадських місцях, на природі;
- елементарні уявлення про релігійну картину світу, її ролі у розвитку Української держави, в історії й культурі нашої країни.

Формування ціннісного ставлення до родини, здоров'я, здорового способу життя:

- поважне ставлення до батьків, старших, доброзичливе ставлення до однолітків;
- прагнення до соціальних контактів, соціально-побутовій активності й незалежності;
- встановлення дружніх взаємин у колективі, заснованих на взаємодопомозі й взаємній підтримці;
- дбайливе, гуманне ставлення до свого життя та здоров'я;
- знання правил етики, культури мови;
- прагнення уникати поганих учинків, негативне ставлення до поганих вчинків, образливим словам і діям.

Виховання працьовитості, творчого ставлення до навчання, праці, життя:

- ціннісне ставлення до навчання як виду творчої діяльності, ведучої ролі освіти, праці й значення творчості в житті людини й суспільства;
- дбайливе ставлення до результатів своєї праці, праці інших людей, до шкільного майна, підручників, особистим речам;
- уміння проявляти наполегливість у виконанні навчальних та творчих завдань;
- уявлення про роль знань, науки, сучасного виробництва в житті людини й суспільства;
- негативне ставлення до недбалості й неощадливого ставленню до результатів праці людей.

Виховання позитивного ставлення до природи, навколишнього середовища (екологічне виховання):

- розвиток інтересу до природи, природних явищ і форм життя, розуміння активної ролі людини в природі;

- ціннісне ставлення до природи й всіх форм життя;
- досвід елементарної природоохоронної діяльності;
- дбайливе ставлення до рослин і тварин.

Виховання емоційно-позитивного ставлення до прекрасного, формування уявлень про естетичні ідеали й цінності (естетичне виховання):

- уявлення про духовну й фізичну красу людини;
- формування естетичних ідеалів, почуття прекрасного; уміння сприймати красу природи, витворів мистецтва й творчості;
- інтерес до художніх творів, мистецтва, літератури, театру, музики;
- інтерес до занять художньою творчістю;
- участь у творчій діяльності, творчих конкурсах.

Реалізація громадянського виховання потребує від освітнього закладу організації та створення необхідних умов, що забезпечують включення учнів з порушеннями зору у різні види діяльності, що створює основу для освоєння ними базових морально-етичних та естетичних цінностей.

У той же час, у програму роботи повинні бути включені заходи, що сприяють інтеграції учнів з порушеннями зорув широким соціум:

- освоєння навичок творчого застосування знань, отриманих при вивченні навчальних предметів та корекційних занять на практиці;
- розширення кругозору про життя широкого соціуму;
- знайомство з діяльністю різних організацій, ознайомлення з різними видами праці, професіями;
- участь в ігрових ситуаціях, що дозволяють пізнавати різні професії;
- набуття вмінь і навичок самообслуговування в школі й будинку;
- участь у зустрічах і бесідах з випускниками своєї школи;
- отримання досвіду емоційно-чуттєвої безпосередньої взаємодії із природою в ході екскурсій, прогулянок, туристичних походів;
- відвідування конкурсів і фестивалів, набуття досвіду самореалізації в

доступних видах творчої діяльності.

Важливою умовою ефективної реалізації завдань громадянського виховання учнів з порушеннями зорує ефективність педагогічної взаємодії різних соціальних суб'єктів (родина, заклади позашкільної освіти, культури, спорту) при провідній ролі педагогічного колективу освітньої організації.

Для організації соціального укладу життя слабозорого учня вирішальне значення має *взаємодія освітнього закладу й родини*. Освітня організація, з одного боку, направляє свої зусилля на:

сприяння батькам у вирішенні індивідуальних проблем виховання, у тому числі, у рішенні питань задоволення індивідуальних освітніх потреб слабозорого учня;

сполучення педагогічної роботи з педагогічною самоосвітою батьків з питань духовно-морального виховання, розвитку слабозорих учнів, формування гуманного ставлення до запитів і можливостей своєї дитини.

З іншого боку, освітня організація у взаємодії з родиною опирається на позитивний досвід сімейного виховання слабозорого учня й продуктивно його використовує в освітньому процесі.

У роботі з батьками можуть бути використані різні організаційні форми, у тому числі: батьківські збори, батьківські конференції, збори-диспути, батьківські лекторії, сімейна вітальня, зустрічі за круглим столом, недільні школи, педагогічні тренінги й ін.

Як заплановані результати виховної роботи з громадянського виховання учнів з порушеннями зоруможуть виступати: розширення, збагачення духовно-моральних якостей особистості учня, розвиток уявлень та позитивних проявів соціальної поведінки учнів, що проявляється у:

- вихованні любові до своєї Батьківщини, любов до своєї країни, міста, рідного краю;
- вихованні любові до своєї національної мови, культури;
- сформованості основ моральної свідомості особистості (совісті), здатності виконувати певні моральні зобов'язання;

- сформованості основ морального поведіння в суспільстві, тобто вміння дотримуватися у своєму поведінні освоєних моральних норм;
- вихованні позитивного ставлення до родини, її ролі в житті людини, знання традицій Української родини;
- вихованні поважного ставлення до батьків, турботливого ставлення до старших і молодших;
- вихованні позитивного й дбайливого ставлення до природи, навколишнього середовища, інтересу до взаємодії зі світом живої й неживої природи;
- розвитку почуття прекрасного, розвитку вміння знаходити прекрасне в навколишньому житті й самореалізації в доступних видах художньої діяльності;
- сформованості культури поведінки (вербальної й невербальної);
- розвитку доброзичливості й емоційної чуйності, розумінні почуттів інших людей і співпереживанні їм;
- розвитку потреби в руховій активності, участі в предметно-практичній діяльності (соціально-побутовій, орієнтовній і ін.);
- вихованні дбайливого ставлення до свого здоров'я, своєї сенсорної системи, у тому числі до свого зору.

Особливими досягненнями у громадянському вихованні учнів з порушеннями зорувиступає розвиток у них здатності використовувати сформовані уявлення (моральні й соціальні), способи діяльності, позитивні особистісні якості в реальному житті.

Формування екологічної культури, здорового й безпечного способу життя.

Процес формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя, будучи складовою частиною виховного процесу, спирається на загальні (систематичність, безперервність, наступність певної позаурочної й шкільної діяльності) і спеціальні (урахування особливих освітніх потреб, стану зорових функцій, опора на збережені аналізатори, збагачення й розширення

практичного досвіду з опорою на компенсаторні можливості учнів, необхідність дотримання офтальмологічних рекомендацій).

Формування громадянськості побудоване на основі загальнонаціональних цінностей українського суспільства, таких, як здоров'я, природа, екологічна культура, безпека людини й суспільства. Програма роботи спрямована на розвиток мотивації й готовності учнів з порушеннями зорупідвищувати свою екологічну культуру, діяти завбачливо, усвідомлено, дотримуватися здорового й безпечного способу життя, пізнавати й цінувати природу як джерело життя й духовного розвитку; на освоєння слабозорими учнями правил власної безпеки життєдіяльності (у тому числі в предметно-просторовому середовищі школи).

Формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя спрямовано на подолання факторів, що роблять негативний вплив на довкілля, стан здоров'я людей:

- несприятливі екологічні, соціальні й економічні умови;
- фактори ризику, що мають місце в освітніх закладах, що призводять до погіршення здоров'я учнів (факторів негативного впливу на зір, збережені аналізатори й ін.);
- фактори ризику, що впливають на труднощі просторового орієнтування в умовах подолання перешкод, здійснення орієнтувальної діяльності при звуженій сенсорній основі;
- фактори ризику, пов'язані з відсутністю свідомого ставлення до свого здоров'я, у тому числі до порушеного зору й інших аналізаторів.

Метою формування екологічної компетентності є виховання здорового і безпечного способу життя шляхом розширення й збагачення досвіду екологічно доцільного й безпечного поведіння в соціальному й природному середовищі:

- формування елементарних екологічних знань, уявлень;
- формування уявлень про фактори ризику для здоров'я людини;
- формування уявлень про фактори ризику з погіршення стану зору (безконтрольні фізичні навантаження, нерегламентована зорова робота, недотримання освітлювального режиму й ін.);

- розвиток навичок у використанні засобів оптичної корекції, тифлотехнічних засобів і прийомів, що полегшують учбово-пізнавальну діяльність;

- формування елементарних уявлень про здоровий спосіб життя, і способах його підтримування;

- формування позитивного ставлення до виконання правил особистої гігієни (у тому числі гігієни ока, виконання правил гігієни перед споживанням їжі, правил столового етикету);

- формування уявлень про можливі надзвичайні ситуації й основні правила безпечної поведінки;

- формування способів безпечного поводження в різних видах діяльності (навчальній, трудовій, спортивній й ін.);

- виховання умінь звертатися з будь-яких питань, пов'язаних зі станом здоров'я, до медичних працівників, що перебувають в освітньому закладі.

Найбільш ефективним шляхом формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя слабозорих є цілеспрямована й добре організована практична робота учнів, що сприятиме: практичному освоєнню ними знань основ здорового способу життя; адаптації до предметно-просторового середовища освітнього закладу; розвитку потреби взаємодії із природним середовищем; розумінню ролі в життєдіяльності людини рухової активності, правильного харчування, виконання правил особистої гігієни (у тому числі гігієни зору), правил використання й зберігання засобів оптичної корекції.

Робота освітнього закладу по реалізації програми формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя може бути реалізована у два етапи.

Перший етап спрямований на аналіз стану й планування роботи освітнього закладу з даного напрямку й включає:

- аналіз наявних в освітньому закладі умов, необхідних для організації здоров'язберігаючого середовища з урахуванням особливих освітніх потреб

слабозорих учнів;

- створення безбар'єрного предметно-просторового й соціального середовища, дотримання регламенту зорової роботи, фізичних навантажень й ін.

- виділення пріоритетних напрямків роботи з урахуванням типологічних й індивідуальних особливостей учнів.

Другий етап спрямований на реалізацію роботи з формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя.

Робота з учнями включає:

- формування уявлень про екологічно доцільне поведіння людини в побуті й природі;

- освоєння предметно-просторового середовища освітньої установи;

- організацію й розширення практичного досвіду екологічно доцільної й безпечної взаємодії учнів з природним і соціальним середовищем з використанням всіх аналізаторів;

- формування й розвиток спеціальних умінь, необхідних у процесі взаємодії учнів з природним і соціальним середовищем (уміння орієнтуватися в знайомому і незнайомому просторі, у приміщенні, у вільному просторі).

Система роботи з формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя обумовлює реалізацію наступних напрямків:

- створення екологічно безпечної, здоров'язберігаючої інфраструктури, безбар'єрного середовища для слабозорого учня в освітній установі;

- організація навчальної, позаурочної діяльності з формування здорового і безпечного способу життя;

- організація спортивно-оздоровчої роботи з урахуванням індивідуальних особливостей учнів;

- організація лікувально-відновлювальної й профілактичної роботи.

Екологічно безпечна, здоров'язберігаюча інфраструктура, безбар'єрне середовище для слабозорого учня в освітньому закладі обумовлює:

- відповідність будинку й всіх його приміщень санітарним і гігієнічним

нормам (у тому числі нормам освітлення для учнів з порушеним зором), нормам пожежної безпеки;

- організацію якісного гарячого харчування учнів, у тому числі гарячих сніданків;

- оснащеність кабінетів, фізкультурного залу, спортмайданчиків необхідним ігровим і спортивним устаткуванням й інвентарем, адаптованим до особливостей слабозорих учнів;

- наявність приміщень для медичного персоналу;

- наявність обладнаних приміщень для формування у учнів з порушеннями зоруспеціальних умінь і навичок, що підвищують їхню безпеку, сприяють охороні здоров'я, кабінети просторового й соціально-побутового орієнтування.

Організація урочної, позаурочної й позашкільної діяльності включає:

- дотримання гігієнічних норм і вимог до організації й обсягу урочного й позаурочного навантаження, до організації занять, що включають використання зору;

- використання методів і методик навчання, відповідних віковим можливостям та особливостям навчання, індивідуальним можливостям слабозорого учня;

- необхідність контролю з боку педагогічних і медичних працівників стану порушеного зору, психоемоційного стану учня;

- дотримання вимог до безпечного для здоров'я учнів з порушенням зору використання технічних і тифлотехнічних засобів навчання, у тому числі комп'ютерів й аудіовізуальних засобів;

- здійснення індивідуального контролю дотримання режиму зорового навантаження в навчальній діяльності слабозорих учнів, фізичних навантажень на заняттях фізичною культурою, дотримання наявних протипоказань.

Організація спортивно-оздоровчої роботи проводиться за участі медичних працівників, спрямована на дотримання оптимального рухового режиму, підвищення адаптаційних можливостей слабозорих учнів, збереження й зміцнення їх здоров'я, що включає:

- фізичний розвиток учнів з порушеннями зору на уроках фізкультури, заняттях з адаптивної фізичної культури, ритміки з урахуванням наявних в учнів протипоказань;

- організацію години активних рухів (динамічної паузи між 3-4 уроками);

- організацію фізкульт-хвилинок на уроках, що сприяють підтримці працездатності, зняттю м'язової втоми (м'язів рук, кистей, спини й шиї), що забезпечують профілактику зорового стомлення, сприяють емоційному розвантаженню й підвищенню рухової активності, психоемоційного тону;

- організацію роботи спортивних секцій і створення умов для їх ефективного функціонування.

Формування екологічно доцільного поводження в побуті й природі передбачає:

- проведення позаурочних заходів щодо ознайомлення з об'єктами природи (природознавчі екскурсії, тематичні прогулянки);

- створення умов для безпосереднього контакту з об'єктами живої й неживої природи;

- проведення тематичних заходів, що закріплюють екологічно доцільне поводження учнів в соціальному й природному середовищі.

Організація лікувально-відновлювальної й профілактичної роботи передбачає:

- медичну реабілітацію, спрямовану на корекцію й підтримку функцій органів зору, поліпшення зору або вживання заходів по збереженню зору, запобігання рецидивів захворювань, що погіршують зір;

- контроль дотримання офтальмо-гігієнічних умов (у тому числі облік протипоказань) у вихованні й навчанні слабозорих учнів;

- неухильний контроль виконання лікувальних рекомендацій у організації життєдіяльності учня у відповідності із завданнями й етапом медичної реабілітації;

- заходи, що сприяють розвитку й удосконалюванню зорового аналізатора, поліпшенню м'язів ока (раціон харчування корисний для очей, освоєння й

систематичне виконання учнем комплексів вправ для очей);

- педагогічні заходи, спрямовані на зміцнення фізичного й психічного здоров'я учня, підтримка його психоемоційного тону;
- виховання в учнів і їхніх батьків свідомого ставлення до охорони зору;
- організацію психолого-медико-педагогічного супроводу учня з порушеним зором у навчальному процесі.

Робота з батьками включає:

- підвищення педагогічної компетентності батьків з питань включення слабозорого учня в чуттєво-практичну взаємодію з навколишнім соціумом, природним середовищем;
- підвищення педагогічної компетентності батьків з питань підтримки й зміцнення здоров'я учня, у тому числі охорони й розвитку зору, корекції психофізичного розвитку;
- організацію спільної роботи педагогів і батьків по проведенню спортивних змагань, днів здоров'я, занять по профілактиці шкідливих звичок й ін.

Плановими результатами формування екологічної культури, здорового і безпечного способу життя можуть бути:

- сформованість елементарних екологічних знань, уявлень;
- сформованість уявлень про фактори ризику для здоров'я людини, порушеного зору (безконтрольні фізичні навантаження, нерегламентована зорова робота);
- розвиток позитивного ставлення до використання тифлотехнічних засобів і прийомів, що полегшують учбово-пізнавальну діяльність;
- розвиток позитивного ставлення до виконання правил особистої гігієни (у тому числі гігієни ока), використанню засобів оптичної корекції;
- сформованість елементарних уявлень про здоровий спосіб життя, і способах його підтримування;
- сформованість уявлень про можливі надзвичайні обставини й основні правила поведінки в екстремальних ситуаціях;

- сформованість способів безпечного поводження в різних видах діяльності (навчальній, побутовій, спортивній й ін.);
- виховання дбайливого ставлення до живої й неживої природи;
- виховання потреби звертатися з будь-яких питань, пов'язаних зі станом здоров'я, до медичних працівників, що перебувають в навчальному закладі.

Найважливіше завдання громадянського виховання - формування у школярів відповідальності, правової самосвідомості, духовності і культури. При цьому формування моральних позицій є її центральним змістовним компонентом.

Моральність - це та основа, без якої неможливе формування повноцінної особи громадянина. Саме в молодшому шкільному віці діти охоче вступають в систему різноманітних соціальних відносин, а в процесі спілкування з однолітками і дорослими набувають досвіду поведінки, моральні звички. У початкових класах закладається основа моральної культури особистості.

Громадянське виховання стає невід'ємною частиною освітнього процесу в Україні.

Вирішуючи проблему виховання маленького громадянина, головна мета - формування у дитини активної соціальної позиції, виховання гуманної, самостійної, інтелектуально-розвиненої творчої особистості.

У процесі роботи, спрямованої на розвиток громадянського виховання та правової культури школярів, повинні вирішуватися наступні завдання:

- формування патріотичних почуттів до своєї Батьківщини, основних прав і обов'язків громадянина;
- виховання дбайливого та відповідального ставлення до природи;
- виховання особистості, яка усвідомлює гідність людини;
- формування міжетнічної толерантності;
- організація учнів у шкільному самоврядуванні та участь у шкільних та позашкільних заходах;
- розвиток лідерських якостей особистості - відповідальність за доручену справу, за якість, уміння.

Громадянське виховання ґрунтується на ідейному багатстві народу, його морально-етичних цінностях, виховній мудрості. Щоб діти стали народом, творцями своєї держави, необхідно, аби вони за час навчання, виховання в сім'ї, школі міцно засвоїли духовність, культуру рідного народу, глибоко пройнялися його національним духом, способом мислення і буття. Ці якості потрібно виховувати у дітей тими засобами, методами, способами, традиціями, мораллю, що вироблені народом упродовж усього історичного та культурного розвитку, при цьому органічно поєднуючи ці засоби та методи з новітніми надбаннями світового культурно-освітнього досвіду.

Актуальність громадянського виховання особистості в сучасному українському суспільстві значною мірою зумовлюється потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні можливості для розвитку і застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально-психологічної потреби у самовизначенні та самоствердженні.

Посилення виховної функції освіти, формування громадянськості, працелюбності, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини, сім'ї, довкілля розглядається одним із стратегічних напрямів державної політики в галузі освіти.

У цьому контексті школа виконує роль фундаменту, на якому будується вся система громадянського виховання, формування у них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності, національного характеру. Все, що закладається учням у цей період навчання і виховання, визначає в подальшому успіх процесу формування особистості, її світогляду і загального розвитку. Набуті в школі особистісні якості, а також знання, вміння і навички не лише забезпечують основу навчання і виховання підлітків, а й значною мірою визначають особливості практичної, громадської та професійної діяльності дорослої людини.

Психолого-педагогічні основи громадянського виховання в сучасній початковій школі об'єктивно є і визнано державою ключовим у забезпеченні сталого політичного, соціально - економічного розвитку та національної безпеки України.

Таким чином, громадянське виховання є однією з найбільш значущих і складних сфер виховання, оскільки в ній формуються не тільки відповідні світоглядні орієнтації, ідеали і принципи, але відбувається становлення необхідних особистісних якостей, що забезпечують життєдіяльність молодого громадянина в умовах сучасного демократичного суспільства.

Виховання громадянськості - це формування активної громадянської позиції особистості, громадянського самовизначення, усвідомлення внутрішньої свободи і відповідальності за власний політичний і моральний вибір. Все це вимагає наявності специфічних морально - психологічних якостей, таких як: громадянську мужність, сміливість, чесність, порядність, а також переконаності і вміння відстоювати свою точку зору. Поряд з цим, в умовах демократизації українського суспільства набувають велику значимість і повагу до іншої думки, вміння переконувати або приймати іншу точку зору.

Саме на уроках повинен закладатися фундамент громадянської свідомості. На уроках літератури, образотворчого мистецтва, трудового навчання особлива увага приділяється вивченню народної творчості. Це теж невичерпне джерело естетичного, морального, патріотичного виховання школярів. Крізь сито століть просіяв народ своє культурне надбання, залишивши найцінніше у фольклорі, художніх промислах, декоративно - прикладному мистецтві. Краєзнавчий матеріал стає основою розуміння дітьми своєрідності рідного краю, його природи, історії, традицій. Знайомство з історичними пам'ятками своєї малої батьківщини дозволяє сформувати в учнів інтерес до вивчення історико - культурних коренів, виховувати почуття гідності за своє місто, його історію, традиції, соціальні та культурні досягнення.

Таким чином, різні напрями громадянського виховання пов'язані між собою логічно, сприяють ефективному засвоєнню знань про свою країну,

рідного краю, а також, що надзвичайно важливо, сприяють вихованню почуттів. І основне завдання, яке стоїть перед вчителем початкової школи - закласти основи духовно - моральної особистості з активною життєвою позицією і з творчим потенціалом, здатної до самовдосконалення, до гармонійної взаємодії з іншими людьми.

Метою роботи з громадянського виховання є формування і розвиток в учнів почуття приналежності до суспільства, в якому вони живуть, вміння заявляти і відстоювати свою точку зору.

Для досягнення даної мети формуються наступні завдання:

- формування уявлень про громадянську позицію, розуміння прав і свобод особистості;
- формування моральних основ особистості, підвищення рівня духовної культури;
- формування гуманістичного ставлення до навколишнього світу і людей;
- формування внутрішньої потреби особистості в самовдосконаленні.

У результаті реалізації цілей громадянського виховання забезпечується досягнення навчально-виховних результатів і ефектів діяльності, які розподіляються за трьома рівнями.

Перший рівень результатів - надбання учнями соціальних знань (про громадські норми, устрої суспільства, соціально схвальних і не схвальних форм поведінки в суспільстві і т. д.), первинного розуміння соціальної реальності та повсякденному житті (1 клас).

Другий рівень результатів - отримання учнями досвіду переживання та позитивного ставлення до базових цінностей суспільства, ціннісного ставлення до соціальної реальності в цілому. Для досягнення даного рівня результатів особливе значення має взаємодія учнів між собою на рівні класу, освітньої установи, тобто в захищеному, дружньому соціальному середовищі, в якій дитина отримує перше практичне підтвердження набутих соціальних знань, починає їх цінувати (2 - 3 класи).

Третій рівень результатів - отримання учнями досвіду самостійних

громадських дій. Для досягнення даного рівня результатів особливе значення має взаємодія учня з представниками різних соціальних суб'єктів за межами освітньої установи, у відкритому суспільному середовищі (4 клас).

Якості особистості, які можуть бути розвинені в результаті громадянського виховання (моральний портрет ідеально вихованого молодшого школяра):

- люблячий свій край і свою Батьківщину;
- поважає цінності сім'ї і суспільства;
- допитливий, активно і зацікавлено пізнає світ;
- володіє основами вміння вчитися, здатний до організації власної діяльності;
- готовий самостійно діяти і відповідати за свої вчинки перед сім'єю і суспільством;
- доброзичливий, що вміє чути і слухати співрозмовника, обґрунтовувати свою позицію, висловлювати свою думку;
- виконуючий правила здорового і безпечного для себе і оточуючих способу життя.

Для досягнення найбільшої ефективності громадянського виховання молодших школярів, крім основних методів використовуються додаткові методи стимулювання, спрямовані на стимулювання діяльності вихованців за допомогою позитивної оцінки їх поведінки - заохочення, або корекцію неправильної поведінки за допомогою негативної оцінки їх дій.

Основними завданнями громадянського виховання учнів є:

1. Духовно-моральне та ціннісно-змістове виховання учнів - формування пріоритетних цінностей гуманізму і моральності, почуття власної гідності; соціальної активності, відповідальності, прагнення слідувати у своїй поведінці нормам моралі, нетерпимість до їх порушення.

2. Історичне виховання - знання основних подій історії батьківщини і її героїчного минулого, уявлення про місце України у світовій історії; знання основних подій історії України, формування історичної пам'яті і почуття

гідності і причетності до подій героїчного минулого, знання основних подій історії краю, області, в якій проживає учень; уявлення про зв'язок історії своєї сім'ї, роду з історією батьківщини.

3. Політико-правове виховання - спрямоване на формування уявлень учнів про державно-політичний устрій України; державну символіку, основні права і обов'язки громадянина; інформування про основні суспільно-політичні події в країні і у світі; правова компетентність.

4. Патріотичне виховання - спрямовано на формування почуття любові до Батьківщини і гордості за приналежність до свого народу, повагу національних символів і святинь, знання державних свят і участь у них, готовність до участі в громадських заходах.

5. Трудове виховання - ознайомлення зі світом професій, їх соціальною значущістю і змістом; формування добросовісного і відповідального ставлення до праці, поваги до праці інших людей і дбайливе ставлення до предметів матеріальної і духовної культури, створеною працею людини.

6. Екологічне виховання. Зв'язок екологічного виховання учнів з формуванням громадянської компетентності визначено по-перше, тим, що саме природа є емоційно-чуттєвою основою формування уявлень про Батьківщину і любові до неї. По-друге, взаємодія дитини з природою виступає як самостійна діяльність, в якій вона виражає в активній формі особисту позицію відносно своєї країни і її природного надбання. Завданням екологічного виховання можуть бути визначені як формування уявлень про цінність життя, живої природи, потреби зберігати і покращувати природне довкілля, навчання екологічно доцільній поведінці.

Таким чином, структура громадянської компетентності включає наступні компоненти: когнітивний, ціннісно-змістовий, емоційний, діяльнісний. Основними завданнями виховання громадянської компетентності є: духовно-моральне, ціннісно-змістове виховання, історичне, політико-правове, патріотичне, трудове і екологічне виховання.

Громадянська компетентність означає, передусім, тотожність індивіда

державі, своєму статусу громадянина, готовності і здатності виконувати пов'язані з наявністю громадянства обов'язки, користуватися правами, брати усвідомлену активну участь в житті держави.

Усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо.

Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Важливим чинником національно-патріотичного виховання є феномен Майдану - промовистого свідчення жертвовності заради безумовного дотримання прав людини та поваги до людської гідності, відстоювання загальнонаціональних інтересів.

З огляду на це необхідно:

По-перше, виокремити як один з найголовніших напрямів виховної роботи, національно-патріотичне виховання - справу, що за своїм значенням є стратегічним завданням. Не менш важливим є повсякденне виховання поваги до Конституції держави, законодавства, державних символів - Герба, Прапора, Гімну.

По-друге, необхідно виховувати в учнівської молоді національну свідомість, налаштованість на осмислення моральних та культурних цінностей, історії, систему вчинків, які мотивуються любов'ю, вірою, волею, усвідомленням відповідальності.

По-третє, системно здійснювати виховання в учнів громадянської позиції; вивчення та популяризацію історії українського козацтва, збереження і пропаганду історико-культурної спадщини українського народу; поліпшення військово-патріотичного виховання молоді, формування готовності до захисту

Вітчизни.

По-четверте, важливим аспектом формування національно самосвідомої особистості є виховання поваги та любові до державної мови. Володіння українською мовою та послуговування нею повинно стати пріоритетними у виховній роботі з дітьми. Мовне середовище повинно впливати на формування учня-громадянина, патріота України.

По-п'яте, формувати моральні якості особистості, культуру поведінки, виховувати бережливе ставлення до природи, розвивати мотивацію до праці.

Для реалізації цих глобальних завдань необхідна системна робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання і позакласної діяльності.

У навчально-виховний процес мають впроваджуватися форми і методи виховної роботи, що лежать в основі козацької педагогіки.

Завдяки результатам педагогічних досліджень достеменно встановлено, що 40 відсотків від загального обсягу виховних впливів на особистість дитини здійснює освітнє середовище, в якому вона перебуває. Ця цифра в кожному конкретному випадку шкільної практики варіюється відповідно до особливостей області, школи, класу, його мікрогруп та індивідуальних особливостей самих дітей. Але слід визнати, що поміж інших джерел впливу на становлення й розвиток дитини (сім'я, однолітки, позашкільні освітні заклади та ін.) школа посідає домінуючі позиції, тож і відповідальності ні неї покладається більше, і можливостей перед нею відкривається більше.

З метою створення умов для реалізації кожної особистості та підтримки творчого, інтелектуального, духовного потенціалу нашої нації необхідно модернізувати систему застосування української мови, а саме:

- у навчально-виховній діяльності неухильно дотримуватися єдиного мовного режиму;

- формувати інформаційно й емоційно самобутній україномовний простір, який забезпечуватиме залучення школярів до величезного мовного дивосвіту, до глобальних знань про рідну мову, її закони, систему її

виражально-зображальних засобів

- виховувати відповідальне ставлення до рідної мови, свідомого нею користування;

- сприяти вияву українського менталітету, способу самоусвідомлення і ідентифікації, сприйняттю української мови як коду праісторичної пам'яті;

- плекати розвиток духовної, емоційно-естетичної, інтелектуальної сфери на основі української мови;

- через мовне посередництво долучати школярів до національної історії, до різних масивів національної культури, до глибинної сутності народного життя;

- здійснювати розвиток мовлення не тільки на уроках української мови і літератури, а й під час вивчення всіх інших предметів.

Також навчальні заклади мають проводити інформаційно-просвітницьку роботу з батьками, спрямовану на формування толерантності, поваги до культури, історії, мови, звичаїв та традицій як українців так і представників різних національностей за участю психологів, істориків, працівників сфери культури.

Водночас необхідно активізувати співпрацю педагогічних колективів з органами учнівського та батьківського самоврядування щодо формування у дітей та молоді духовності, моральної культури, толерантної поведінки, уміння жити в громадянському суспільстві.

Національно-патріотичне виховання учнів початкових класів здійснюється у процесі навчально-пізнавальної діяльності як провідної шляхом внесення ціннісних складових у зміст навчальних предметів, відведення належного місця "спільно-взаємодіючій діяльності" як на уроках, так і в позаурочний час; гуманізації взаємин у системах "учитель-учень", "учень-учень"; використання вчителем демократичного стилю спілкування з учнями; створення умов для творчої самореалізації кожної особистості.

У молодшому шкільному віці важливо формувати здатність дитини пізнавати себе як члена сім'ї; родини, дитячого угруповання; як учня, жителя

міста чи села; виховувати у неї любов до рідного дому, краю, вулиці, своєї країни, її природи, рідного слова, побуту, традицій.

У початкових класах соціальна і громадянська компетентності як ключові є міждисциплінарними та інтегруються через всі освітні галузі і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил.

Патріотичне виховання молодших школярів на уроках української мови здійснюється через реалізацію соціокультурної змістової лінії. Зокрема, під час вивчення розділу «Мова і мовлення» необхідно звертати увагу учнів на багатство і милозвучність української мови, захоплювати дітей її красою, пробуджувати любов до рідного слова, прагнення вивчати українську мову. У 3-4 класах слід пояснювати значення української мови для становлення незалежної самостійної держави України, роль української мови як державної.

Формуючи культуру спілкування, доцільно збагачувати мовлення молодших школярів українськими формами звертання та формулами мовленнєвого етикету, пробуджувати інтерес до походження цих формул, показувати їх зв'язок із національними традиціями і звичаями українців.

У процесі опрацювання правила вживання великої літери у власних назвах варто зосередити увагу учнів на застосуванні цього правила під час запису назви нашої Батьківщини, її столиці, рідного міста чи села, річок, морів, гір та інших географічних назв України. При цьому цінним для патріотичного виховання буде опрацювання текстів про походження цих назв, про красу і неповторність визначних місць України, про історичне минуле нашої країни та її відомих людей (письменників, художників, історичних постатей, спортсменів, акторів тощо).

Чільне місце на уроках української мови повинно займати використання малих фольклорних форм - загадок, лічилок, приказок і прислів'їв, уривків з казок, дитячих пісень, колискових, щедрівок, колядок, веснянок тощо. Реалізуючи їх виховний потенціал, варто пояснювати дітям, що багатство і розмаїття народної творчості свідчить про мудрість і талановитість

українського народу, а знання і трепетне ставлення до них стане запорукою збереження цього багатства для майбутніх поколінь.

Текстоцентричний принцип навчання української мови створює можливість для використання різноманітних текстів виховного і повчального змісту. Через тексти (аналіз їх змісту) доцільно виховувати в молодших школярів любов до рідного краю і своєї Батьківщини, повагу до національних традицій і символів українського народу, повагу до людей інших національностей, їхніх звичаїв і традицій, почуття гідності за відомих людей України, турботливе ставлення до цінностей і надбань нашої країни.

З огляду на зазначене, невід'ємними складниками уроків української мови та літературного читання мають бути виховні бесіди, пізнавальна інформація про Україну, її людей і події, пов'язані з ними, складання усних і письмових текстів на патріотичні теми, підготовка і презентація посильних проєктів патріотичного змісту.

Тому, головною метою національно-патріотичного виховання у початкових класах є вироблення у молодших школярів умінь і навичок вільного користування з комунікативною метою усно й письмово українською мовою.

Велику виховну роль відіграє український фольклор, зокрема дитячий, а також твори художньої літератури для дітей молодшого шкільного віку.

Доцільним є проведення тематичних уроків з української мови: «Свято рідної мови», «Шевченківське слово» та ін.

Навчальний предмет «Я у світі» спрямовано на соціалізацію особистості молодшого школяра, його патріотичне і громадянське виховання.

Найважливішим виховним спрямуванням змісту названого предмета є формування в учнів найбільш значущих для українського народу цінностей: патріотизм, соціальна справедливість, первинність духовного щодо матеріального, гуманізм, працелюбство, взаємоповага; виховання в дитини свого власного «Я», віри у свої сили, талант, здібності; виховання творчої, соціально активної особистості, здатної бережливо ставитися до природи, світу, речей, самої себе, інших людей, розуміти значення життя як найвищої цінності.

Україна, її державотворчі цінності, вироблення громадянських почуттів, поведінкових еталонів – ці елементи змісту є першорядними, що задають мету реалізації громадянського виховання.

Видатні постаті, успішні люди, патріотично спрямовані, що уміють переборювати життєві труднощі і йдуть до власної мети, стають зразком для вироблення в учнів власних життєвих позицій.

Зміст громадянського виховання відображає такі види знань, результатом опрацювання яких є набуття громадянських цінностей:

- про навколишній світ у взаємозв'язку компонентів «Я - людина», «Людина серед людей», «Людина в суспільстві», «Людина і світ»;

- про способи пізнавальної та практичної діяльності, встановлення необхідності знати державну мову, шанувати символи держави; засвоєння моделей поведінки, які відповідають законодавству України, враховують інтереси і потреби громадян, передбачають повагу і взаєморозуміння між людьми;

- оцінні знання про норми ставлення до явищ життя (учень розпізнає вчинки за критерієм патріотичних вимірів; аргументує переваги громадянських вчинків, наприклад, участь у волонтерських заходах тощо).

На уроках з природознавства виховні цілі пов'язані з ознайомленням з традиціями шанобливого ставлення українського народу до природи, любов до рідного краю, Батьківщини.

На уроках трудового навчання діти знайомляться з традиційними народними ремеслами в Україні, вчать виготовляти сюжетні витинанки різних регіонів України, оздоблювати вироби технікою вишивки.

На уроках музичного мистецтва учні мають можливість відчутти красу українського народного музичного мистецтва, осягнути інтонаційні особливості музики українського народу, відчутти національну своєрідність, спільне і відмінне в музиці різних народів.

Для ефективного формування національного виховання учнів початкових класів є: сприйняття учнями знань про українську культуру; застосування

вчителем на уроках народознавства та у позаурочний час емоційно-естетичного фону; створення ситуацій емоційного переживання учнями педагогічних установок на оволодіння національними цінностями усвідомлення знань про національну українську культуру, орієнтація дитини на позитивні результати діяльності щодо засвоєння певних національних цінностей у родині та в школі.

Пропонується практикувати проведення виховних годин у формі зустрічей, майстер-класів за участю дітей та батьків з виготовлення сувенірів. Доцільно впровадити виховні проекти: «Рідний край, де ми, живемо, Україною зовемо», «Я і моя родина», «Моя маленька батьківщина». Проводити тематичні виховні години, бесіди за темами: «Славетні українці», «Козацькому роду немає переводу» і ін.

Акцент у виховній роботі перенести на засвоєння учнями народних традицій, сутності українських обрядів, народних свят, легенд, переказів звичаїв та ін.

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит ранок, свято, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація розповідь, моделювання, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, ведення літопису.

Рідна мова – найважливіший засіб патріотичного виховання. Вона була і є важливою сферою впливу на національну свідомість молоді, ідентифікаційним кодом нації.

Основна мета навчання української мови полягає у формуванні національно свідомої, духовно багатой мовної особистості. Одним із завдань є формування духовного світогляду учнів, цілісних світоглядних уявлень.

Велике значення на уроках української мови має послідовне й системне вивчення слів-символів, у яких закарбовано культурний досвід минулих поколінь: *лелека, калина, чорнобривці, вишиваний рушник* і т.д. Саме вони сприяють формуванню національної картини світу наших учнів, закорінюють нові покоління в ґрунт духовності. Збагачення учнівського словника колоритними фразеологічними одиницями, що витворені попередніми поколіннями, позитивно позначатиметься на розвиткові образного мислення, розумінні ментальності свого народу: *або пан, або пропав; у степу і хриці м'ясо, береженого Бог береже, у козака - шабля; де два козаки, там три гетьмани* і т.п. Тому радимо на кожному уроці збагачувати словник учнів щонайменше однією такою ідіомою. Важливо навчати любові до рідної мови не деклараціями, а вишуканими зразками української мови - багаті і гнучкі в передаванні найтонших відчуттів людини (мова творів Л. Костенко, В.Симоненка, Є. Гуцала, М. Стельмаха, О. Довженка).

Пріоритетним завданням словесника також має бути руйнування стереотипу неповноцінності української мови, який упродовж попередніх поколінь з різних ідеологічних причин насаджувався в свідомості українців. Аби учні сприймали й системно демонструвати повнокровність і спроможність нашої мови в усіх сферах життя, слід добирати дидактичний матеріал різних тематичних груп: *мистецтво, дозвілля, техніка, Інтернет, салон краси, одяг, здоров'я, спорт, наука, кулінарія, офіс, транспорт* тощо. Використання сучасних текстів у шкільних підручниках української мови сприяє руйнуванню згаданого вище стереотипу щодо можливостей і спроможності сучасної української мови. Порушена проблема дуже важлива для формування мовної особистості, тому доцільно широко використовувати крім класичного, ще й цікавий дидактичний матеріал із сучасного життя для опанування мовних явищ.

Метою української літератури є виховання національно свідомого громадянина України, формування й утвердження гуманістичного світогляду особистості, національних і загальнолюдських цінностей.

З огляду на національно-патріотичний аспект у навчанні української

літератури зробимо окремі акценти на змістових і дидактичних складниках.

Під час вивчення міфів, легенд, народних переказів і казок, календарно-обрядових й історичних пісень (фольклорних творів) варто звертати увагу на те, що їхні герої - це позитивні й негативні моделі наших пращурів-українців: світлі персонажі Сварог, Берегиня, Білобог протиставляються темним силам Чорнобогові і ящерам. Розмова про героїчні вчинки Хмельницького, Морозенка, Кармалюка має формувати чітке розуміння наступності поколінь, відгомін колишніх перемог у сучасному житті: справжні герої жили не лише в минулому, вони були в нашій недавній історії, є і серед нас, тобто ми, сучасні українці, - нащадки духовно і фізично сильних людей. Аналіз сюжетів народних творів має сприяти формуванню в учнів морально-етичних цінностей, усвідомлення себе як частини великого етносу з величною історією.

Ознайомлюючи учнів із життям і творчістю Т. Шевченка, педагог може розповідати не лише про важке дитинство поета, а висвітлювати його талановитість, багату фантазію, творчу уяву (пошуки малим Тарасом стовпів, що підпирають небо; відгуки батька про незвичайного сина, багатий світ українських традицій і звичаїв, у якому зростав майбутній поет), робити акцент на красі українських пейзажів і споконвічного прагнення наших пращурів жити в гармонії з рідною природою («Садок вишневий коло хати», «За сонцем хмаронька пливе»). Розповідь про життя Лесі Українки та її поезії («Як дитиною, бувало...», «Давня казка» та ін.) варто робити в позитивістському ключі: людина – сильна особистість; будь-які труднощі загартовують людину; мужність і оптимізм завжди перемагають зло н несправедливість. Саме такий підхід формуватиме в учнів любов і повагу о рідної землі, вироблятиме стійкий імунітет до негативних викликів сучасного суспільства.

Глибокий аналіз подій, учинків героїв літературних творів сприятиме формуванню важливого розуміння того, що упродовж історії людства українці як і інші народи, безпосередньо брали участь у виробленні системи загальнолюдських цінностей, збагачували світову мистецьку скарбницю художніми шедеврами. Таке розуміння історичного процесу гартуватиме

гордість за свій народ, а отже, формуватиме патріотичну особистість.

В основу системи патріотичного виховання на уроках української літератури потрібно покласти правдиве слово про свій народ, його споконвічне прагнення розбудувати Українську державу. Творчі зусилля вчителя мають бути спрямовані на те, щоб підвищити виховний рівень сучасного уроку та його творчий потенціал, створити оптимальні можливості для розвитку самостійного творчого мислення учнів, активізації їхньої пізнавальної діяльності, формування патріотичних почуттів під час вивчення літератури.

Тому національно-патріотичне виховання на уроках літератури має здійснюватися на основі проблемного вивчення художніх текстів, де є активна позиція героїв у ставленні до проблем національного відродження; їхньої системності, де домінантою є настанови до національного відродження, становленню і розвитку насамперед національно свідомої особистості, бажання жити і працювати задля розквіту Української держави.

Підготовлене виразне читання, подальший аналіз і осмислене читання віршів про Батьківщину, рідний край, природу дають можливість навчитися відчувати душевний настрій через опис картин природи і передати своє сприйняття і ставлення до навколишнього світу.

Любов до рідної природи – один із проявів любові до Батьківщини, і виховання його багато в чому залежить від вчителя, тому що саме він знайомить дітей з поетичним образом Батьківщини. Виховуючи у дітей любов до природи, ми маємо звертатися до текстів письменників, поетів, які створили або створюють незабутні картини рідних лісів, полів, морів і гір. У вправах підручників багато текстів – описів природи класиків літератури, систематична робота з такими зразками дозволяє перейти до складання власних творів на різні теми, наприклад: «Улюблений куточок природи», «Мое рідне місто», «Вулиця мого дитинства» та ін.

9. КУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Все частіше звучить думка про необхідність гуманізації та гуманітаризації сучасної освіти, які актуалізують культурологічну (загальнокультурну) складову програм усіх шкільних предметів та позакласної роботи. Такий підхід сприяє тому, що особистість має можливість усвідомити себе як частину нескінченної та безмежної світової культури. Пізнання глибин власної душі в такому разі відбувається на основі діалогу культур, що забезпечує можливість пізнати себе в своїй власній культурі, примножуючи культуротворчий досвід людства. Саме в процесі культурологічної підготовки може відбуватися діалог людей, націй, народів, особистості і суспільства, людини і природи, людини і людини.

У процесі модернізації початкової освіти, запровадження в ній компетентнісного підходу відбувається перебудова навчально-виховного процесу, здійснюється його спрямування на особистісний розвиток молодших школярів з порушеннями зору, формування в них основних компетентностей, передбачених Державним стандартом та навчальними програмами для школи. Ці обставини актуалізують проблему Реалізації компетентнісного підходу в освіті. Реалізація вимог такого підходу передбачає формування ключових компетентностей, серед яких важливе місце посідає – культурна (загальнокультурна) компетентність.

Культурна (загальнокультурна) компетентність – визначається як здатність учня з порушеннями зору аналізувати та оцінювати досягнення національної та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності.

Загальнокультурна компетентність – це здатність людини обирати шляхи і способи використання вільного часу, що культурно й духовно збагачують особистість; спроможність жити та взаємодіяти з іншими в умовах

полікультурного суспільства, керуючись національними й загальнолюдськими духовними цінностями.

Культурна (загальнокультурна) компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах, що передбачає оволодіння вітчизняною та світовою культурною спадщиною, формування культури міжособистісних відносин на основах принципів толерантності, плюралізму, що дозволяє особистості аналізувати й оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової науки і культури, орієнтуватися в культурному та духовному контекстах сучасного українського суспільства, застосовувати засоби і технології інтеркультурної взаємодії; застосовувати навички мовлення та мовленнєві норми.

Розглянемо способи формування культурної (загальнокультурної) компетентності:

1. Когнітивний компонент загальнокультурно компетентності учнів з порушеннями зору передбачає формування уявлень:

- про особливості національної та загальнолюдської культури;
- про необхідність толерантного ставлення до різноманітних культур;
- про роль науки у житті людини та її вплив на світ;
- про культуру взаємин в сім'ї, школі, на вулиці.

Уявлення про особливості національної та загальнолюдської культури школярі отримують, знайомлячись з творчістю окремих діячів.

2. Ціннісно-орієнтаційний компонент визначає ставлення до норм і цінностей. Неоціненну роль у формуванні цього компонента загальнокультурної компетентності молодших школярів з порушеннями зору відіграють уроки етичного спрямування. Аналіз учнями позитивних і негативних вчинків персонажів, пошук відповіді на запитання: «Що б ти порадив героєві сюжету?», «Як би ти поступив у такій ситуації?», «Кому с персонажів ти співчуваєш?» і подібні, готують дітей з порушеннями зору до реалій життя, формують готовність знаходити вихід із складних життєвих ситуацій тощо.

3. Комунікативно-діяльнісний компонент передбачає:

- здатність людини конструктивно взаємодіяти в полікультурному просторі; застосовувати методи самовиховання; розробляти й реалізовувати стратегії поведінки;
- залучення дітей до практичних ситуацій морального характеру, які базуються на власному досвіді школярів з порушеннями зору;
- проведення ігор етичного спрямування;
- ігри-драматизації;
- проведення тренінгів, тестів.

Культура народжується з потреби передати наступним поколінням досвід, нажитий попередніми. А це означає, що вона існує тільки у середині комунікації.

Саме використання методів творчих проектів створює найкращі умови для розвитку творчої активності школярів з порушеннями зору. Ця діяльність спонукає дітей до самостійної, практичної, планової і систематичної роботи, виховує прагнення до створення нового або існуючого, але вдосконаленого виробу, формує уявлення про перспективи його застосування, розвиває моральні якості, інформаційні та соціально-трудова компетенції. Доцільною є розробка таких педагогічних технологій, які б дали змогу формувати творчу особистість, здатну до самоосвіти і саморозвитку, вміння використовувати набуті знання для творчого розв'язання проблем.

Отже, найбільш ефективними є спільні з батьками проекти та заходи: родинні свята; екскурсії та походи; творчі майстер класи.

Молодший шкільний вік, як стверджують науковці, – це найсприятливіший період для розкриття творчих здібностей учнів, формування у них естетичних смаків, переконань засобами різних видів мистецтва.

Культурна компетентність включає чотири компоненти:

- розуміння власного культурного світогляду;
- ставлення до культурних відмінностей;

- знання різних культурних методів і світоглядів;
- міжкультурні навички.

Практичне значення культурної компетентності полягає в тому, що людина вчиться здатності розуміти, спілкуватися і ефективно взаємодіяти з людьми через культури.

Основними передумовами культурної компетенції служать чутливість і впевненість в собі, розуміння поведінки іншої людини і інших розумових зразків і здатність чітко формулювати власну точку зору, бути зрозумілим і демонструвати гнучкість в тих ситуаціях, коли це необхідно.

Таким чином, культурна компетенція передбачає збалансованість між наступними категоріями:

- знаннями і досвідом відповідно інших культур, особистостей, націй, поведінкою тощо;
- чуйністю, емпатією, здатністю поставити себе на місце інших і охопити їх почуття і потреби;
- упевненістю в собі, знанням власних сил, слабкостей і потреб, емоційною стабільністю.

Більшість фахівців виділяють чотири основні компоненти культурної компетентності: розуміння; відношення; знання; навички.

Набір цих чотирьох компонентів визначають культурну компетентність. В наші дні культурна компетентність необхідна вдома, на вулиці, в навчальних виховних закладах, в професійній сфері та громадській діяльності.

Далі ми розглянемо вивчення художньої культури в спеціальних загальноосвітніх закладах.

У початковій школі ця компетентність формується завдяки залученню здобувачів до різних видів мистецької творчості (образотворче та музичне мистецтво, хореографія, театр тощо), через розкриття і розвиток їхніх природних здібностей, творче вираження свого «Я».

Мета: формування культурної та інших компетентностей; цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в

особистому та суспільному житті; плекання пошани до національної та світової мистецької спадщини.

Образотворче мистецтво як один з програмових навчальних предметів відіграє важливу роль у формуванні гармонійно розвиненої особистості дитини, оскільки в художній творчості втілено віковичний життєвий досвід народу, його мудрість, уявлення про красу, погляди на різноманітні явища природи і світу.

Головною метою художнього виховання засобами образотворчого мистецтва вважається розвиток у дітей високих естетичних ідеалів, формування потреб і здібностей до образотворчого мистецтва в процесі художнього осмислення світу.

Стосовно дітей з порушеним зором разом з вищезазначеною метою важливо в повній мірі реалізувати корекційно-розвивальний потенціал образотворчого мистецтва, що передбачає розвиток вторинно ушкоджених психічних сфер таких дітей (сенсомоторної, інтелектуальної, мовленнєвої та особистісної).

Таким чином, на заняттях з образотворчого мистецтва в спеціальній школі для слабозорих дітей, окрім спільних з масовою школою завдань, реалізується ряд наступних специфічних завдань:

- навчити дітей цілеспрямованого аналізуючого обстеження предметів, спостереження процесів і явищ навколишньої дійсності за допомогою збережених аналізаторів;

- розвивати розуміння форми, будови предметів, кольоровідповідності, вміння порівнювати предмети між собою;

- сформувати в учнів уміння і навички графічного зображення предметів, процесів і явищ з натури, по пам'яті, за власним задумом, вміння змішувати кольори (відповідно до зорових можливостей учнів);

- розвивати творчі здібності, уяву, дати знання основ побудови малюнка, створення композиції;

- навчити користуватися малюнком як допоміжним засобом при вивченні різних предметів, у процесі трудового навчання, практичної діяльності;

- навчити читати зображення, співвідносити їх з природою та засобами її художньої виразності;
- збагачувати сенсорний досвід, конкретизувати уявлення, розвивати мовлення та просторове мислення;
- навчити виділяти естетичний компонент в художніх об'єктах, спонукати до естетичних переживань образів образотворчого мистецтва;
- ознайомити дітей з порушеним зором з видатними творами живопису, графіки, скульптури, архітектури, декоративно-прикладного мистецтва з урахуванням своєрідності зорового сприймання і формування уявлень.

Найбільш повноцінне досягнення поставлених завдань можливе за умови цілеспрямованого педагогічного керівництва, що базується на відповідних принципах:

- принцип всезагальності естетичного виховання і художньої освіти;
- принцип комплексного підходу до виховання взагалі;
- принцип органічного взаємозв'язку художньо-естетичної діяльності дітей з життям, практикою, з процесом формування світогляду;
- принцип поєднання класних, позакласних, позашкільних занять і організованого впливу мистецтва з допомогою засобів масової інформації;
- принцип художньо-творчої діяльності і самодіяльності дітей;
- урахування вікових, індивідуальних психофізичних та клінічних особливостей учнів з порушеним зором;
- вивчення рівня і повноцінності знань, уявлень, умінь дитини про предмети навколишнього світу;
- чітке визначення необхідного та достатнього обсягу знань, умінь та уявлень слабозорих молодших школярів під час вивчення даного курсу;
- застосування спеціальних методів навчання, спрямованих на ліквідацію недоліків, відставань у галузі образотворчого мистецтва;
- створення умов для сприймання навчального матеріалу з урахуванням гостроти та поля зору, стану бінокулярного, глибинного зору та кольоророзрізнення;

– побудова програми за тематичним і природовідповідним принципами.

Поряд із загальними для масової школи, на уроках образотворчого мистецтва в спеціальній початковій школі реалізується ряд специфічних корекційно-розвивальних завдань, які окреслено в новій структурі навчальної програми з образотворчого мистецтва в окремій колонці як «Спрямованість корекційно-розвивальної роботи». Серед цих завдань: розширення уявлень про предмети та явища навколишньої дійсності, розвиток зорового сприймання, зорової пам'яті та спостережливості; координація рухів ока і руки, дрібної моторики, удосконалення аналізуючого зорово-дотикового обстеження об'єктів; розвиток уявлень про форму, розмір та колір предметів, стимуляція зорового сприймання, аналізуючого розглядання об'єктів та їх зображень.

Корекційний характер пропедевтичного періоду зумовлений тим, що не всі діти могли бути охоплені дошкільною освітою, і тому вони можуть не мати елементарних графічних навичок, як їх однолітки після дошкільного закладу. Через це таким дітям спрямувати на формування спеціальних рухових навичок, розвиток зорово-рухової координації, уточнення уявлень, понять, аналіз форми, розміру, кольору предметів докільця, навчання цілеспрямованого обстеження, словесного позначення предметів. Розвивати загальну організованість у навчальній діяльності, працездатність, цілеспрямованість графічних дій, увагу, спостережливість.

У відповідності до Державного стандарту спеціальної освіти основними змістовими лініями предмета є художньо-естетична, спрямована на формування в учнів доступних понять з образотворчого мистецтва, сприймання, аналіз та оцінювання творів, образотворчо-діяльнісна лінія (оволодіння вмінням та графічними навичками з малювання) та корекційно-розвивальна (розвиток вторинно ушкоджених психічних сфер та особистісного розвитку учнів). Заняття з образотворчого мистецтва передбачають вивчення основ реалістичного малюнка, практичні навички малювання з природи, на теми, декоративне малювання, ліплення, аплікації. Крім того, учні отримують теоретичні відомості про образотворче мистецтво, жанри, види, техніки,

видатних майстрів живопису.

Заняття з образотворчого мистецтва проводяться з підготовчого до 4 класу по 1 годині на тиждень. Зміст навчального матеріалу подається за такими розділами: сприймання зображень, ліплення, аплікація, малювання з натури, малювання на теми, декоративне малювання; з 1 класу додаються бесіди про мистецтво. Відповідно передбачено наступні види робіт з малювання: малювання з натури простим та кольоровими олівцями, акварельними та гуашевими фарбами, малювання тематичних малюнків; ліплення; створення декоративних видів робіт.

Наприклад, заняття-проект «Калина – символ українського народу». Малювання гілочки калини з натури. Малювання з натури – зображення об'єктів, що реально бачить художник в процесі малювання. Малюється в чотири етапи:

1 етап: Композиційно розміщуємо малюнок, відкладаємо висоту гілочки з гроном, малюнок розташовуємо по середині аркуша. Малюємо від загального до детального лінійно промальовуємо загальну форму грона, листя.

2 етап: Детально промальовуємо гілочку, від якої, ліворуч та праворуч відходять тридольні зубчасті листочки, між якими виросла плодоніжка з гроном ягідок, під вагою яких вона похилилася. Відмічаємо світлотіньове рішення.

3 етап: Легкими прозорими фарбами позначаємо колір натури: гілочки, листя, грона.

4 етап: Детальна проробка, підсилення тону окремих частин малюнка. Заключний етап в роботі.

На заняттях враховано особливості навчальної діяльності дітей зі зниженим зором в ході засвоєння образотворчого мистецтва. Зокрема, особливості сприймання навколишньої дійсності, вторинних порушень, уявлень, мовлення, образного мислення, самоконтролю та регуляції графічних дій.

У відповідності з корекційними завданнями підкреслюється необхідність

застосування спеціальних методів навчання, спрямованих на ліквідацію в ході навчання недоліків, відставання, нерівномірності розвитку. Головне вбачається у створенні умов для оптимального сприймання навчального матеріалу з урахуванням гостроти зору, глибинного та бінокулярного зору, кольоророзрізнення.

Навчання учнів з порушеним зором образотворчого мистецтва будується з урахуванням особливостей сприймання навколишньої дійсності. Сприймання зображень спирається головним чином на форму як найбільш інформативну ознаку, тісно пов'язану зі змістом: за формою учні визначають якості, характерні для предмета. Тому в зображеннях для слабозорих дітей необхідно чітко передавати контур предмета, виділяти дрібні деталі.

У більшості слабозорих дітей порушене сприймання кольору (часто ослаблена перцепція червоного, зеленого, синього кольорів). Тому їм складно диференціювати контрастність, виділяти об'єкти з фону, розрізняти зміни яскравості на малюнку. Особливо це стосується чорно-білих та кольорових зображень з низьким ступенем контрасту. Внаслідок цього учні погано співвідносять кольорові зображення з реальними предметами і явищами.

На уроках образотворчого мистецтва в спеціальній школі для дітей з порушеннями зору передбачається врахування індивідуальних особливостей учнів у сприйманні кольору та компенсація недоліків кольоророзрізнення шляхом посилення насиченості та яскравості кольорів у зображеннях, застосування спеціальних засобів малювання (фломастерів, світло-, кольорорегулюючих освітлювачів).

Звужене поле зору у деяких слабозорих дітей унеможливорює одно моментне сприймання зображення, а поетапний розгляд окремих частин і фрагментів ускладнює формування цілісного образу, розуміння композиції і ритму зображення. Для більшої адекватності перцепції за таких умов необхідний індивідуальний добір розмірів ілюстрацій, який визначається на основі знання поля зору і відстані, з якої учень бачить зображення, та за допомогою спеціального тесту – координатної сітки (за В.П.Єрмаковим).

Зміст навчання охоплює такі види занять: сприймання зображень, малювання з натури, малювання на теми, ліплення, декоративно-прикладна діяльність, аплікація, бесіди про мистецтво.

Сприймання зображень має такі етапи-операції:

- пошук і виявлення зображень;
- розрізнення та ідентифікація;
- узагальнення і систематизація графічної інформації.

Навчання слабозорих дітей сприймати зображення починається ознайомленням із прийомами орієнтування на площині та з формоутворюючими елементами (крапки, різні типи ліній).

Подальший етап сприймання зображень ознайомлює учнів з формами основних плоских геометричних фігур та простих плоских предметів, їх поєднанням. На цьому етапі важливо навчити дітей виділяти в зображенні окремі частини, форми, близькі до геометричних фігур, співвідносити натуральні об'єкти з малюнком.

Таким чином, у ході навчання сприймання зображень в учнів формується ряд важливих навичок:

- вільно орієнтуватися на робочому місці та у просторі аркуша;
- планомірно обстежувати та співвідносити реальні предмети та їх зображення;
- правильно аналізувати чорно-білі, кольорові, контурні, силуетні малюнки, схеми, графічні символи.

Роботу зі «сприймання зображень» необхідно супроводжувати демонстрацією унаочнення, адаптованого до зорових можливостей учнів.

Основним завданням:

1. «Малювання з натури» є навчання учнів адекватно сприймати і графічно передавати характерні ознаки предметів: форму, розмір, колір, розміщення в просторі, будову і основні пропорції та відмінності різних птахів, тварин; людини. Малювання з натури ознайомлює учнів з основними законами побудови малюнка: перекриття, загороджування предметів; дальній, ближній

плани, перспектива, лінія горизонту, розміщення на аркуші – це допомагає дітям закріпити навички обстеження предметів, впізнавання форми, оцінювання пропорційних відношень.

2. «Малювання на теми» відбувається розвиток і закріплення навичок, отриманих шляхом практичного вправлення. Роботу учнів не слід обмежувати лише запропонованими темами. Малювання на вільні теми, за власним задумом краще сприятиме розвитку творчої уяви та самостійності дитини.

3. «Ліплення» передбачає формування навичок передачі основного характеру об'ємної форми, включає роботу не лише з пластиліном, а й з іншими матеріалами: глиною, тістом, ознайомлення з технікою паперопластики. Заняття з ліплення добре розвивають моторику пальців рук, координацію рухів.

4. «Декоративно-прикладна діяльність» є метою формування уявлень про реальну і декоративну форму, композицію, ритм, симетрію; ознайомлення учнів із прийомами та способами художньо-декоративного оформлення виробів, з народним мистецтвом, творами декоративно-прикладного мистецтва. В учнів також формуються навички виконання аплікації, витинанки.

5. «Бесіди про мистецтво» ознайомлює слабозорих дітей на рівні огляду з творами живопису, графіки, архітектури, скульптури, з окремими жанрами (пейзаж, портрет, натюрморт); видатними майстрами образотворчого мистецтва. Робота за цим розділом сприяє формуванню в учнів художньо-естетичного смаку, вміння виражати емоційне ставлення до мистецтва. Важливе корекційне і виховне значення образотворчого мистецтва в тому, що воно забезпечує емоційно-естетичне заповнення дозвілля. Учні можуть використовувати отримані знання, уміння та навички для оздоблення предметів побуту, вітальних листівок, сувенірів тощо. А також можуть служити для окремих талановитих учнів перспективою майбутньої профорієнтації.

Далі розглянемо наступну галузь «Мистецтво» – музичне мистецтво визначено одним із домінуючих його видів. Зміст цього освітнього стандарту адаптований до психофізичних особливостей розвитку дітей з порушеннями зору, їхніх музичних потреб та реальних можливостей засвоєння програмових

ВИМОГ.

Для дітей, що розвивались в умовах зорової ізоляції, музика набуває особливої значущості, оскільки відкриває для дитини додатковий інформаційний звуковий канал, насичує уявлення про явища природи емоційними характеристиками, коригує, уточнює, поповнює знання про довкілля, духовно збагачуючи особистість з перших днів перебування в спеціальній школі-інтернаті.

Музична мова – універсальний засіб людського спілкування, доступний і зрозумілий усім людям, незалежно від їхніх соціальних і національних особливостей.

Метою цієї освітньої галузі, яка конкретизується в навчальній програмі «Музичне мистецтво», є формування музичної компетентності як комплексного результату опанованого змісту у доступних учням з порушеннями зору видах музичної діяльності: теорії та історії музики, співі, слуханні музики, музичній грі на шумових та музичних інструментах, участі в драматизації пісень, опануванні основ загальної і художньої культури через доступні твори для дітей національного і світового мистецтва, яке допомагає у формуванні емоційно-ціннісного ставлення до навколишнього світу і мистецтва взагалі.

Завданнями музичного виховання і освіти є виховання у дітей з порушеннями зору інтересу до участі у різних видах музичної діяльності, здатності до повноцінного сприймання творів дитячого музичного мистецтва, художніх образів, співпереживання музичним персонажам, нарощування рівня музичної освіченості через опанування особливостей музичної мови, відомостей про видатних дитячих композиторів минулого і сучасності, вітчизняних і зарубіжних митців, українського музичного фольклору, бажання реалізувати свої творчі можливості у концертній діяльності.

Уроки музики у школах для дітей з порушеннями зору мають і специфічні завдання: корекцію вторинних психофізичних порушень розвитку, зумовлених повною або частковою втратою зору. Своєрідність пізнавальної

діяльності цих дітей виявляється, насамперед, у тому, що чуттєве пізнання у них відбувається при зоровій недостатності. Це ускладнює процес засвоєння учнями знань, умінь та навичок, а також розвиток мислення, яке відіграє вирішальну роль у компенсації та корекції зорової недостатності. Тому кількість і якість уявлень, які вони одержують, має істотні відмінності порівняно з уявленнями зрячих ровесників.

Через обмеженість чуттєвого досвіду діти з порушеннями зору відчують труднощі при сприйманні, порівнянні, узагальненні конкретних предметів та їх образів, що призводить до формального засвоєння навчального матеріалу.

Музичні здібності дітей з порушеннями зору у дошкільний період життя розвивались специфічно. Це виявляється, передусім, у не завжди адекватному співвідношенні музичного образу в свідомості дитини з його аналогом у житті, дещо зменшеному обсязі та силі емоційних переживань та їх зовнішньому вияві під час спілкування з прекрасним, труднощі в роботі над співацькими навичками (дикцією, артикуляцією, вокальним звукоутворенням, мімікою тощо). У шкільний період життя своєрідні труднощі виникають і під час виконання хорових творів, адже діти з порушеннями зору не можуть повністю сприйняти диригентський жест, міміку керівника і тому єдиним організуючим елементом у процесі колективного виконання твору залишається ритм. Ці діти також погано орієнтуються на музичному інструменті під час його освоєння, вивчення музичного твору, в колективній музичній діяльності. Діти з порушеннями зору більш замкнені, бо не мали навичок співпраці; розвиток багатьох з них у дошкільний період життя проходив в умовах слабкої стимуляції дорослих, обмежених контактів.

Зокрема, у молодших школярів це виявилось у недостатній готовності до освоєння музично-естетичних цінностей, у збідненому понятійно-образному апараті, що значно ускладнює процес розуміння зображально-виражальних засобів – об'єктів естетичного сприймання.

Отже, музичне виховання у спеціальній школі покликане допомогти

учням з порушеннями зору у подоланні вторинних недоліків, зумовлених повною або частковою втратою зору, в розширенні їх соціальних контактів, розвиткові комунікативних якостей, музичних здібностей. Однак найголовнішим у музично-естетичному вихованні в спеціальній школі для дітей з порушеннями зору є збагачення їх естетичного досвіду, розширення сфери інтересів, підготовка до повноцінного емоційного життя, допомога дитині через мистецтво ясніше мислити і глибше відчувати.

На заняттях теоретичний і музикознавчий матеріал подається відповідно до сучасних вимог освітнього стандарту цієї галузі для дітей з порушеннями зору, зберігаючи незмінною частиною основи оволодіння музичною грамотою, хоровим співом, слуханням музики, прийомами гри на шумових і музичних інструментах, музичною творчістю, музично-руховими рухами та образно-ігровою творчістю. Музично-практичний матеріал з хорового співу і слухання музики оновлений сучасними привабливими для дітей з порушеннями зору музичними творами, різними за тематикою, засобами виразності і характером. Особливий акцент робиться на національній музичній культурі, обробках українських народних пісень класиками вітчизняного музичного мистецтва (М.Леонтовича, Я. Степового, Л.Ревуцького, Ф.Колесси та ін.) та виконанні автентичних народних дитячих календарно-обрядових пісень (колядок, щедрівок, веснянок, обжинкових пісень, закличок, колискових), а також на сучасних українських шкільних піснях.

На заняттях з музичного мистецтва зберігається календарно-природничий принцип побудови занять, який дає учителю можливість творчо підходити до вибору тем уроку і музичного матеріалу. Темі поглиблюються і розширюються від 1 по 4 клас, забезпечуючи наступність зв'язку і динаміку засвоєння навчального матеріалу, враховуючи особливості світосприймання дітей із зоровою недостатністю, логіку викладання змісту музичного мистецтва у взаємозв'язку з поступовим фізичним розвитком їх здібностей.

Оскільки одним із завдань уроків музики є забезпечення формування духовної культури учнів, в основу занять покладено концепцію, яка

ґрунтується на тому, що українська музична культура, маючи свої самобутні національно-регіональні особливості, водночас є частиною світової культури.

Заняття з музичного мистецтва пов'язані також і з особливостями розвитку пізнавальної діяльності, логіки музичного мислення даного контингенту школярів, рівнем їх практичного досвіду у вокально-хоровій, музично-ритмічній та інших видах естетичної діяльності. Завдання ґрунтуються на спорідненості музичного матеріалу, який використовується на уроці, що дає змогу пов'язати між собою окремі його складові частини (розспівування, хоровий спів, музично-ритмічні вправи та ігри, слухання музики, музично-творчу діяльність). Це дає можливість планувати кожний урок, як єдине ціле, з певною драматургією розвитку.

Враховуючи великий корекційно-компенсаторний і розвивально-виховний потенціал музичного мистецтва, музику слід розглядати не як незмінну директиву музичного навчання, а як творчий навчально-виховний процес, варіативність якого передбачає гнучкість форм організації музичних занять і дає можливість їх опанування, незважаючи на вікові та психофізичні закономірності розвитку дітей з порушеннями зору. Одним із пріоритетних визначено інтегрований принцип конструювання змісту навчального матеріалу з залученням фрагментів з різних гуманітарних предметів, які відповідають темі й меті уроку музики. На сучасному етапі шкільної освіти музика розглядається як багатофункціональний предмет, який позитивно впливає на стимуляцію інтелектуальної навчально-пізнавальної сфери учнів з порушеннями зору. Це дає змогу розширити асоціативні зв'язки між подіями, явищами з життя, збагатити дитячі уявлення про довкілля, світосприймання, активізувати навчально-виховний процес через використання музики на інших уроках.

Основним завданням є:

1. «Хоровий спів». Розглядаються особливості цього процесу як засобу активного засвоєння учнями з порушеннями зору закономірностей хорового мистецтва. З цією метою для хорового співу рекомендується велика кількість

творів, найпридатніших для формування у дітей вокально-хорових навичок (дихання, звукоутворення, дикції, артикуляції, ансамблю тощо).

Особливо уважно слід підходити до формування вокально-хорових навичок у школярів 1-го класу, бо виявлено, що їх музичний досвід, готовність до різних видів музичної діяльності значно відстає від вікових норм. Тому необхідне всебічне вивчення їх музичного досвіду, діагностика музичних здібностей, стану інтелекту та уявлень про навколишній світ, рухових можливостей артикуляційного апарату тощо. Це досягається індивідуальним і диференційованим підходом до учнів з порушеннями зору, співробітництвом учителя з вихователями, психологом, шкільним медичним персоналом, логопедом.

Навчання співу не обмежується лише вивченням пісень та їх виконанням. На кожному уроці треба проводити розспівки – вокальні вправи на відрізках звукоряду (пентахорди), тризвуках, на окремих фразах із пісень. Кожна така вправа-розспівка відповідає певним завданням і передує процесу колективного співу. Слід зауважити, що розспівування – невід'ємна і обов'язкова частина кожного уроку.

2. «Слухання-сприймання музики» («Музична література»). Слухання музики повинно відбуватись на кожному уроці й бути пов'язаним з іншими видами роботи. Під час роботи з цього розділу учитель дає учням з порушеннями зору можливість практично використовувати знання, набуті з музичної грамоти, історії музики, хорового співу.

Мета ознайомлення з музичними творами – розшифрувати мову музики, перекласти її на доступні образні системи, допомогти учням з порушеннями зору сприйняти задум композитора. Основою засвоєння знань є розвинений музичний слух і музично-образне мислення.

У розвитку цього виду мислення велику роль відіграють порівняння, зіставлення музичних звуків, творів, голосів інструментів, виявлення їх подібності, відмінності, узагальнення набутих понять на основі залучення до цього процесу збережених аналізаторних систем незрячих дітей (слухової,

дотикової, кінестетичної тощо), а також використання як власне інструментів, так і їх макетів. Слухання кращих зразків музичної спадщини людства у високохудожньому виконанні сприятиме не лише розвитку слуху, а й естетичного смаку.

Чільне місце в розділі "Слухання-сприймання музики" займає аналіз музичних творів. Він може проводитись після першого ознайомлення з твором або частково перед ним шляхом зосередження уваги учнів з порушеннями зору на загальних моментах твору. Після цього, перед другим прослуховуванням, потрібно розкрити основні його деталі, задум композитора. Повторне прослуховування твору складної музичної структури створює умови для повноцінного сприймання його образів. Адже при другому ознайомленні з твором яскравіше відчуються змістовні виражальні особливості музичної тканини.

3. «Основи музичної грамоти». Вводиться до структури уроку в 1 класі лише після того, як діти з порушеннями зору виявили інтерес до музики, засвоїли елементарні навички слухового сприймання і виконання простих, нескладних творів, коли вже мають хоч невеликий слухацький і виконавський досвід.

Слід зазначити, що у свій час провідні українські композитори і педагоги М.Леонтович, К.Стеценко та інші звертали увагу на те, що слух і навички читання нотного запису розвиваються успішніше тоді, коли навчання нотної грамоти побудовано за ладовим принципом.

4. «Гра на дитячих шумових інструментах». Включає ознайомлення і вивчення правил гри на дитячих шумових, ударних, ударно-клавішних, духових, струнних та електро-музичних дитячих інструментах, які використовуються з метою залучення дітей з порушеннями зору до доступної їм форми музичної діяльності – індивідуального та колективного музикування; виховання інтересу до спільної діяльності та виявлення своїх творчих здібностей під час навчання у музичних студіях та гри в шкільних інструментальних і вокально-інструментальних ансамблях.

5. «Музично-ритмічні рухи та образно-ігрова діяльність». Значну увагу приділено розвитку творчих здібностей дітей з порушеннями зору. Активізація фантазії учнів, спонукання їх до самостійних пошуків форм втілення свого задуму і прагнення до колективної творчості й самовираження в ній становить основний зміст цього завдання. Це дасть можливість підвищити рівень соціальної та естетичної активності дітей з порушеннями зору, повірити у свої сили, пробудити бажання творчості тощо. До цього завдання включено не лише традиційний для даного типу шкіл сольний та ансамблевий спів, а й музичні ігри, музично-ритмічні рухи, драматизацію музичних творів, основи танцювальних рухів, імпровізації на теми з дитячого фольклору, календарно-обрядові композиції, а в молодших класах – комплексні тематичні заняття.

На заняттях у 1 класі особлива увага приділяється музично-руховим іграм. Елементи ритміки, що вводяться в ці уроки, формують у дітей з порушеннями зору здатність сприймати музичні образи і виражати їх у русі.

Музично-ритмічні рухи розвивають емоційну чутливість, формують відчуття ритму як організуючої основи музики і урівноваження біоритміки організму. Тому слід приділяти більше уваги корекції і розвитку ритмічного відчуття.

На заняттях з музичного мистецтва здійснюється спроба забезпечити зв'язок уроків музики із різними святами з метою усвідомлення учнями з порушеннями зору взаємозв'язку музичного мистецтва з життям народу та історією країни.

Уроки музики мають проводитися на основі здійснення міжпредметних зв'язків з іншими навчальними предметами: літературою, образотворчим мистецтвом, ритмікою, історією, географією тощо. Музика допомагає краще зрозуміти і велич життя наших предків, і красу рідної природи, і мовне багатство народу, красу життя в цілому.

З метою поліпшення процесу сприймання і подолання труднощів у засвоєнні змісту музичної освіти молодшими школярами з порушеннями зору доцільно на підсумкових уроках музики в кінці кожного семестру проводити

узагальнюючі комплексно-тематичні заняття інтегрованого типу, побудовані за подійно-часовими і календарно-обрядовими принципами, сутність яких полягає в тому, щоб за допомогою спостережень за природою, художнього читання, драматизації, рухливо-ритмічної та декоративно-прикладної діяльності збагатити можливості повноцінного сприймання музичних творів, особливо тих, які відображають явища оптичного характеру, збагатити емоційний та естетичний досвід дитини з порушеннями зору.

6. «Основи художньої культури». Вводиться у навчальний процес з II семестру і обіймає п'ять цікавих тем, пов'язаних з національною художньою культурою України. Це дає змогу підготувати учнів до більш детального вивчення у наступних класах світової художньої культури.

Головною метою занять з художньої культури є розвиток здатності до розуміння і сприймання мистецьких творів. У процесі занять відбувається природне залучення дітей з порушеннями зору до різних видів естетичної діяльності, що забезпечують ознайомлення з основами і складовими національної і світової художньої культури; розуміння художньої культури як системи комплексних мистецьких знань. Так у свідомості учнів з порушеннями зору формується більш цілісне уявлення про образотворчі можливості навколишнього світу мистецькими засобами; збагачується художнє світосприймання і світовідчуття; утворюються асоціативні зв'язки між різними творами мистецтва, історичними подіями, особистим досвідом.

Мета вивчення *художньої культури* в спеціальних загальноосвітніх закладах полягає в особистісному художньо-естетичному розвитку дітей з порушеннями зору, формуванні у них світоглядних орієнтацій і компетенцій у сфері художньої культури, вихованні потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні, в процесі опанування цінностями української та зарубіжної культурно-мистецької спадщини та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті.

Курс художньої культури покликаний вирішити такі головні завдання:

1. Збагачення емоційно-естетичного досвіду слабозорих учнів, формування культури почуттів, пробудження особистісно-позитивного ставлення до мистецьких цінностей;

2. Опанування слабозорим учнями художньо-практичними вміннями та навичками, формування комплексу художніх компетентностей, що забезпечують здатність керуватися набутими знаннями та вміннями у самостійній діяльності, у процесі самоосвіти;

3. Розуміння слабозорими учнями зв'язків мистецтва з природним, соціальним і культурним середовищем життєдіяльності людини, усвідомлення власної причетності до художніх традицій свого народу з одночасним розумінням особливостей інших національних картин світу.

4. Виховання культури міжнаціонального спілкування через вивчення художніх традицій народів різних країн.

При вивченні тем з художньої культури у дітей з порушеннями зору передбачається формування ціннісно-сміслових, загальнокультурних, навчально-пізнавальних та інформаційних компетентностей, що досягаються вивченням шедеврів мистецтва різних епох і народів, а також комунікативних творчо-діяльнісних і самоосвітніх компетентностей, що передбачає оволодіння досвідом самостійної творчої діяльності, сприймання цієї діяльності як невід'ємної частини свого життя.

Формування культурної компетентності дітей з порушеннями зору має бути спрямованим на опанування трьома компонентами культури, що передбачає такі напрямки її набуття:

1. Ціннісний:

– аналізувати і оцінювати найважливіші досягнення національної, європейської та світової культури;

– орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного українського суспільства;

– застосовувати методи самовиховання та самореалізації, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей.

2. Діяльнісний:

- застосовувати засоби та технології інтеркультурної взаємодії;
- розробляти і реалізовувати стратегії діяльності, поведінки й кар'єри в міжкультурному суспільстві.

3. Процесуальний:

- знати рідну мову й іноземні, застосовувати навички мовлення та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну та іноземні мови, символіку і тексти;

- організовувати та створювати моделі толерантної поведінки і конструктивної діяльності в умовах культурних мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу та людської цивілізації.

Завдання предметів художньо-естетичного циклу в основній ланці базується на формуванні та розвитку в учнів художньо-творчого потенціалу особистості. У старшій школі – основним є формування вмінь аналізувати та інтегрувати твори мистецтва, аргументовано висловлювати власні оцінні судження.

Сучасний урок художньої культури є основою педагогічної системи формування у слабозорих дітей свідомого художньо-естетичного ставлення до мистецтва. Цей урок має розвивати в учнів з порушеннями зору почуття успіху від власних досягнень у культурно-мистецькій царині, упевненість у спроможності самостійно розв'язувати художні завдання.

На уроці має панувати атмосфера святковості, гармонії та доброзичливості, що повинна сприяти переданню аури творів мистецтва та викликати позитивну емоційну енергію. Діти з порушеннями зору повинні бути налаштованими на сприйняття та осмислення відповідного навчального матеріалу. Відповідно і педагог має бути комунікативно виразним, щоб учні не тільки розуміли, але й позитивно сприймали як мовлення вчителя, так і паралінгвістичний контекст мовлення (доречність жестів, міміки, зовнішній вигляд тощо), а відповідно, також опановували це мистецтво самостійно на певному рівні, формуючи відповідні компетентності.

Загальні результати галузі. На кінець навчального року діти з порушеннями зору:

1) виявляють художньо-образне, асоціативне мислення у процесі художньо-творчої діяльності через образотворче, музичне та синтетичні види мистецтва;

2) пізнають мистецтво, інтерпретують художні образи, набуваючи досвіду емоційних переживань, виявляють ціннісне ставлення до мистецтва;

3) пізнають себе через художньо-творчу діяльність та мистецтво.

Особливістю організації навчально-виховного процесу є творчий процес співпереживання та інтеграції, якому властивий активно діалогічний характер, що дає підстави для розуміння слабозорими учнями мистецтва. Саме «діалог культур» дає змогу особистості не тільки залучитися до загальнолюдських цінностей, але й самовизначитися у світі культури, почати її створювати, удосконалюючи насамперед власний духовний світ.

Останнім часом у педагогіці значну увагу приділяють проектній діяльності. Саме проектна діяльність є найсприятливішою технологією для створення на уроках художньої культури творчої атмосфери, умов для розвитку самостійності слабозорих учнів, набуття ними практичних умінь здійснювати власні дослідження, робити узагальнення, висновки, самостійно добирати інформацію та її джерела, брати участь у підготовці власних, парних, групових і колективних творчих проектів. А це, в свою чергу, веде до формування в учнів з порушеннями зору цілого комплексу відповідних компетентностей.

Під час здійснення проектної діяльності учень з порушенням зору розвиває:

- Операції мислення;
- Навички пошуку інформації;
- Уміння аналізувати, експериментувати;
- Навички прийняття рішення;
- Уміння працювати самостійно та в складі групи;
- Навички застосовувати та поглиблювати здобуті знання;

– Творчість, креативність, ініціативу тощо.

Відповідний процес формування вмінь та навичок є основою для формування та розвитку ключових компетентностей.

Проводячи уроки із художньої культури педагог повинен прагнути досягти триєдиної мети: виховання світоглядних уявлень і ціннісних орієнтацій; знання та шанобливе ставлення до мистецтва власного народу; толерантне ставлення до мистецтва інших народів; виховання художнього смаку; формування загальнокультурних, соціально-практичних компетентностей на основі узагальнення знань в царині мистецтва; розширення художньо-естетичного досвіду; розвитку емоційно-чуттєвої сфери; стимулювання художньо-образного мислення. Вчитель прагне зробити кожний урок як екскурс в царину культури та мистецтва, де відбуваються переживання учнями з порушеннями зору цілого ряду позитивних емоцій: здивування, радість, відчуття успіху, відчуття власної гідності, пізнання творів мистецтва в атмосфері співтворчості і взаєморозуміння.

Наприклад, тема «Обереги українського народу» або «Моя країна – Україна». Мета цієї теми: формувати знання учнів з порушеннями зору про береги українського народу, домогтися глибокого осмислення учнями значення берегів в житті рідного народу; сприяти збагаченню словникового запасу учнів, розвитку пізнавальної активності; формувати національну свідомість школярів; виховувати почуття любові до своєї землі, прищепити інтерес до культури своєї Батьківщини, до витоків народної творчості.

Велике значення для досягнення максимального ефекту від уроку має форма його проведення. Найцікавіше проходять уроки підготовані по принципу випереджувального навчання, коли до підготовки уроку активно залучаються самі учні. Лівовою частиною уроку стають презентації, проекти, повідомлення, творчі завдання підготовлені самими учнями, забезпечуючи максимальну активність та інтерактивність. При такій формі роботи в учнів з порушеннями зору формується цілий комплекс ключових компетентностей: інформаційна, полікультурна, навчально-пізнавальна, соціально-практична.

Для кращої обізнаності дітей з порушеннями зору у житті мистецтва сьогодення, впроваджуйте в структуру уроку «обов'язкову інформаційну сторінку» – це перші хвилини уроку після організаційного моменту, відведені на інформацію про мистецькі новини сьогодення в світі, Україні, області, місті. Така поурочна інформація дає змогу учням бути постійно проінформованими про мистецькі події, адже мистецтво – це не тільки історія, а й наше теперішнє та майбутнє. Учні з порушеннями зору до кожного уроку готують коротку інформацію про цікаві новини культури: виставки, фестивалі, прем'єри, експозиції, премії, анонси та інше, слідкуючи за цим у періодичній пресі, інформації по телебаченні та Інтернеті, таким чином, формуючи інформаційну та полікультурну компетентності.

Однією з умов ефективного впровадження художньої культури є створення художньо-естетичного середовища в спеціальному навчальному закладі та активна взаємодія з навколишнім соціокультурним середовищем, закладами культури. Тому великий вплив на формування загальнокультурної компетентності мають організація та відвідування виставок, музеїв, експозицій, театральних вистав, концертів, зустрічей з митцями тощо.

Опановуючи зміст предмету діти з порушеннями зору при звичаються до розуміння рідної та інших культур, до ідей відкритості, набуття ціннісно-орієнтованих нахилів, комунікативних та емпатичних умінь, що дозволяють випускникові спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів сприймати вітчизняну та інші культури не пасивно, а розуміти, відчувати та виявляти пошану до їх носіїв.

Використовуючи відповідну систему викладання художньої культури, спрямовану на розвиток таких якостей учнів, як ініціативність, самостійність, креативність, критичність вчитель повинен спрямовувати свою діяльність на формування відповідних ключових компетентностей учня з порушенням зору. Для цього пріоритет має надаватися особистісно-зорієнтованим технологіям, які допоможуть подолати суто інформативно-пізнавальні орієнтації курсу. Максимально сприяти створенню умов для індивідуального творчого

саморозвитку, саморозкриття і самореалізації кожного слабозорого учня, враховуючи його індивідуальні нахили, здібності, інтереси. Сприяти формуванню нового інтелектуально і духовно розвиненого покоління українців.

Отже, що засвоєння школярами основ культури як особливої сфери духовного життя людства відбувається у процесі виховання й навчання. Ознайомлюючись із найкращими зразками загальнолюдської та національної культури, дитина з порушеннями зору набуває певних навичок та умінь, вона вчиться самостійно виробляти принципи власної діяльності, спілкування з оточуючими, поведінки тощо.

Мова та спілкування відіграють важливу роль ретранслятора культури на рівні міжособистісних, суспільних, міждержавних відносин. Культурну компетентність можна розглядати як складову культурної комунікації, вона ґрунтується на приналежності людини до певної соціальної групи, її життєвому досвіді, володінні інформацією про належну комунікаційну поведінку, знання, отримані шляхом навчання, спостереження, ознайомлення із багатьма культурними і мистецькими об'єктами. Культурна компетентність формує основи поведінки особистості, сприяє її соціалізації, створює умови для кумуляції, збереження і передачі національної своєрідності, традицій, звичаїв, притаманних даній культурі. Культурну компетентність можна розглядати як одну з передумов правильної інтерпретації інформації, отриманої у процесі комунікації та результативності комунікаційного процесу, вона здатна розвиватися під впливом культурної взаємодії, обміну думками, індивідуальним досвідом.

Культуру не можна сприймати як досягнення минулого – вона багато в чому визначає сьогодення і майбутнє не лише окремої особистості, а й усього людства.

10. ФОРМУВАННЯ У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

Метою запровадження наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» є забезпечення кращого розуміння молодим поколінням українців практичних аспектів фінансових питань (здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, страхування, кредитування тощо); розвиток лідерських ініціатив, здатність успішно діяти в технологічному швидкозмінному середовищі.

Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» не передбачає будь-якого розширення чи поглиблення навчального матеріалу, проте потребує посилення уваги вчителя до певних його аспектів. Провідні ідеї, на яких ґрунтується наскрізна змістова лінія «Підприємливість та фінансова грамотність» повинні втілюватися при вивченні шкільного курсу географії як у теоретичному змісті, так і під час виконання практичних робіт, розв'язування задач, виконанні навчальних проєктів, роботи з різними джерелами інформації; в позаурочний час – у ході проведення тематичних тижнів, декад, участі в учнівських інтелектуальних змаганнях тощо.

Запровадження наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» в освітній процес орієнтовано не лише на отримання учнями суто теоретичних знань, а й формування в них практичних вмінь, навичок та компетентностей. А отже вчителю географії необхідно навчити школярів використовувати інформацію, яку вони отримують під час уроку, для розвитку підприємливості та підвищення рівня фінансової грамотності, а через практичну діяльність, адаптовану до вікових особливостей школярів, сформувати економічні компетентності, серед яких:

- розуміння ролі фінансових установ в економіці;
- уміння знаходити інформацію про конкретні види фінансових послуг, що їх надають різні фінансові установи;

- уміння визначати доцільність користування тими чи іншими фінансовими послугами;
- навички оцінки переваг та недоліків різних фінансових продуктів.

Утілення в освітній процес наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» передбачає реалізацію загальних цілей:

- засвоєння фундаментальних знань про фінансове життя суспільства; основних економічних категорій, загальних законів, закономірностей, тенденцій;
- формування світогляду цивілізованої людини, що визначає такі загальнолюдські цінності як свобода діяльності та вибору, право приватної власності, дотримання законності;
- сприяння розвитку навичок раціональної економічної та фінансової поведінки людини як споживача фінансових послуг та платника податків;
- розвиток зацікавленості у вивченні предметів економічного спрямування;
- формування фінансової культури.

Форми, методи й прийоми, що можуть використати педагоги для формування ціннісних і світоглядних орієнтацій учня з фінансової грамотності, можуть бути різноманітні.

Водночас, на нашу думку, запровадженню в освітній процес наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» учителю сприятимуть такі види діяльності, як:

1) застосування інтерактивних методів навчання, за допомогою яких можна змоделювати життєві ситуації на уроках і спонукати учнів мислити, спілкуватися і діяти;

2) проектна діяльність, яка забезпечує формування підприємницької компетентності та вчить учнів застосовувати знання на практиці, працювати в команді над конкретним завданням, презентувати свої результати, шукати інформацію з різних джерел, порівнювати й аналізувати, переконувати і вести за собою;

3) організація екскурсій, відвідування та ознайомлення з діяльністю фінансових установ (банк, фірма тощо), що сприяє мотивації учнів до навчання та активізації пізнання нового;

4) використання досвіду школярів, який є найціннішим навчальним матеріалом на уроці та створює передумови для того, щоб учень став справжнім учасником освітнього процесу, співтворцем і конструктором нових знань, винахідником і відкривачем.

Під час підготовки до уроків вчитель може використовувати навчальні програми, підручники, посібники, робочі зошити для учнів та методичні рекомендації.

Відповідно до програми шкільної географічної освіти, в якій знайшли відображення наскрізна змістова лінія «Підприємливість та фінансова грамотність», зазначена в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти та наскрізні теми, передбачені Концепцією Нової української школи, під час вивчення географії вчителю варто орієнтувати:

учнів 6 класу на:

– уміння представляти себе і свої досягнення; вести розрахунки, ухвалювати рішення;

– розроблення заходів щодо утилізації побутових відходів у своєму населеному пункті.

учнів 7 класу на:

– формування вмінь розв'язувати елементарні економічні проблеми;

– командний стиль роботи під час виконання навчальних проектів і досліджень.

учнів 8 класу на:

– використання ресурсів (навчальних, природних та інших) для створення цінностей;

– складання плану дій, що визначає пріоритети й етапи, важливі для досягнення їхніх цілей (на прикладі вивчення природи,

населення у своєму регіоні);

– вміння оцінювати переваги й ризики альтернативних варіантів і зробити вибір, що виражає їхні преференції на прикладі досліджень проблем, пов'язаних з екологічною ситуацією у своїй місцевості.

учнів 9 класу на:

– вміння генерувати ідеї й ініціативи щодо проектної діяльності, ефективного використання природних ресурсів;

– прогнозування впливу географії на розвиток технологій, нових напрямів підприємництва;

– оцінювання можливостей для організації підприємницької діяльності у своїй місцевості;

– планування своєї діяльності та групи щодо можливих нових видів бізнесу в регіоні.

Практичне спрямування наскрізної змістової лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» у повному обсязі забезпечує реалізацію компетентнісного підходу навчання у Новій українській школі. Учні, отримавши комплекс знань із фінансової грамотності, зможуть реалізувати їх в реальному житті – заощаджувати, отримувати прибуток, формувати підприємницькі навички, усвідомити власну участь у плануванні й розподілі сімейного бюджету, виявляти ініціативу в забезпеченні добробуту родини й країни в цілому.

Навички підприємливості, раціональної та споживчої поведінки, фінансової грамотності формуються у школярів під час вивчення шкільних економічних дисциплін. На сьогоднішній день – це інваріантний курс «Економіка» у 11 класах загальноосвітніх навчальних закладів та аналогічний курс у 10-11 класах профільних навчальних закладах.

Варіативність даного курсу забезпечують спецкурси "Основи підприємницької діяльності", "Основи менеджменту", "Основи інтелектуальної власності", "Основи споживчих знань", «Фінансова грамотність» та ін..

Аналізуючи шкільну економічну освіту, ми відмічаємо перехід до компетентнісного навчання і серед інших, виділяємо підприємницьку, як

ключову компетентність. Саме від формування у випускників цієї компетентності залежить їх успіх в економічній діяльності, який пов'язаний із самоорганізованістю, діловими та особистісними якостями, вмінням ефективно управляти бізнесом.

Важливими також, є лідерські якості, уміння розв'язувати конфліктні ситуації, приймати рішення в умовах невизначеності, працювати в команді, стимулювати й мотивувати зусилля працівників, створювати організаційні структури.

Європейська довідкова система (Key Competences for Lifelong Learning. European Reference Framework) визначає підприємницьку компетентність – як ключову і пропонує таке трактування – здатність особистості втілювати ідеї в життя. Вона включає креативність, творчість, інноваційність, здатність до ризику, а також здатність планувати та організовувати діяльність, що сприяє досягненню поставлених завдань.

Підприємницька компетентність – це інтегральна якість особистості, яка проявляється в мотивованій здатності до творчого пошуку та реалізації нових економічних ідей і дає змогу вирішувати різноманітні проблеми в повсякденному, професійному, соціальному житті.

Формування підприємницької компетентності відбувається через зміст навчального предмета, форми, методи, технології.

Процес формування підприємницьких компетенцій в учнів загальноосвітніх навчальних закладів та закладів нового типу має включати 4 етапи.

Головні етапи цього процесу: підприємницькі знання – підприємницьке мислення – підприємницька свідомість – підприємницький поведінка. Можна стверджувати, що кожен з названих етапів відповідає певному рівню формування підприємницької компетентності. Кожний етап цього процесу ґрунтується на попередньому і готує базу для наступного. Усі етапи взаємопов'язані, хоч кожен із них порівняно самостійний.

Саме засобами шкільних економічних дисциплін учень набуває певних

якостей, які формують підприємницьку компетентність:

- наявність знань і умінь у веденні підприємництва, прагнення до самовдосконалення, орієнтація у економічній сфері;
- впевненість у собі, вплив і переконання, вміння працювати в команді і бути лідером;
- ініціативу, використання можливостей, володіння і критичне використання даних, наполегливість у прагненні до успіху, відповідальність, підвищення ефективності діяльності;
- «Ділові якості» – працездатність і працьовитість, досвід, самоорганізацію, усвідомлення власних можливостей, креативність і нестандартне мислення, послідовність.

Формування підприємницької компетентності пов'язане не тільки з тим, як учням викладають економіку, а з усією системою навчання та виховання в школі. Формування підприємницьких умінь відбувається вже тоді, коли учні беруть участь в учнівському самоврядуванні та дослідницькій діяльності, виконують роль організаторів шкільних справ, обирають майбутню професію, планують створення власної справи тощо.

На компетентнісно-орієнтованому уроці опанування змісту відбувається через використання активних форм і методів навчання, а саме: проекти, тренінги, семінари, зустрічі з успішними підприємцями, стартап.

Продуктивна діяльність учнів можлива за умови взаємонавчання, роботи в групах, під час дискусій, селективного опрацювання інформації тощо. Місія вчителя – створити атмосферу довіри, комфортні умови для співпраці учнів, розвитку в них лідерських якостей, почуття управлінської відповідальності за діяльність групи. Ще одним важливим завданням учителя є відбір необхідних джерел інформації, підготовка текстів для критичного читання та самостійної творчої діяльності учнів на уроці, оскільки від науковості та достовірності інформації, відповідного обсягу тексту, правильно сформульованих питань для його опрацювання та вироблення алгоритму дій залежить ступінь сформованості ключових компетентностей учнів.

Ефективність освіти залежить від упровадження в навчальний процес таких форм, методів і технологій навчання, які створюють можливості школярам виконувати ті ролі, завдання, шукати такі розв'язки проблем, робити такі відкриття, які їм доведеться застосовувати у повсякденному житті. Інноваційні форми роботи сприятимуть формуванню підприємницької компетентності. Такі уроки можна назвати уроками з підприємницьким тлом.

Учителеві в досягненні цілей допоможе застосування різноманітних методів навчання. Їх можна згрупувати залежно від бажаних ефектів:

- методи, що ґрунтуються на вміннях критичного мислення, умовиводу, аналізу, оцінювання й узагальнення фактів. Для реалізації цього виду цілей може послужити: мозковий штурм, SWOT-аналіз, ПНЦ, лекція з презентацією і робота з текстом-джерелом;

- методи, що сприяють формуванню відповідальності, здійсненню й оцінюванню вибору, а також прийняттю рішень з повним усвідомленням наслідків. Корисними для нас будуть: «дерево прийняття рішень», методи дискусії (дебати, «шість капелюхів», «критерійний покер», дискусія на бали, метаплан);

- методи, що розвивають уяву, ґрунтуються на емоціях і переживаннях учня, а також створюють умови для дії: драма, моделювання, рольова гра, «асоціативний куш», ментальні карти;

- методи, які добре відомі й часто застосовуються – лекція з презентацією, робота з текстом-джерелом, співпраця й робота в малих групах, експертні групи, зупинки з завданнями, а також останніми роками – проект.

Метод проектів вважається основною технологією формування ключових життєвих компетентностей учнів, зокрема й підприємницької. Адже діти, працюючи над створенням проектів, навчаються критично мислити, чітко усвідомлювати, де і як можна застосовувати набуті знання, генерувати нові ідеї, бути комунікабельним, постійно самовдосконалюватися

Для формування підприємницького мислення, правомірної поведінки в бізнес-середовищі, ділових якостей вихованців, оцінки власного потенціалу у

сфері економічного й соціального життя учителі можуть запропонувати дітям такі форми роботи:

- дискусії з проблемних економічних тем «Що вигідніше: виробити багато дешевого товару чи менше, але якісного?», «Що краще купити: нову іграшку для малюка чи нові окуляри для бабусі?», «Для чого треба берегти своє здоров'я?»;

- роздуми «Чому я хочу (або не хочу) бути бізнесменом?», «Що найважливіше в житті?»;

- тестування «Що можна купити за гроші?», «Що неможливо купити за гроші?»;

- ділові ігри «Меню для дитячого кафе», «Реклама дитячого кафе»;

- тренінги «Ми в театрі», «Я їду в автобусі», «Найбільш економна господиня», «Конвеєр», «Чи знаєш ти ціни?», «Аукціон знань» тощо.

Важливе місце в підприємницькій освіті учнів займає конкретизація знань основ поведінки споживача, формування уявлень про права споживачів під час купівлі товарів, наданні послуг. Цьому сприяють заняття – «ділові ігри», створення проектів, відтворення життєвих ситуацій, виконання творчих завдань, участь у конкурсах. Саме тому курс «Основи споживчих знань» є надзвичайно актуальним для школярів.

Учитель має передбачити у плануванні економічних курсів екскурсії на підприємства рідного міста (у банк, страхову компанію, музей, магазини, на ринок).

Під час спостережень, зустрічей, тематичних бесід «Як взимку зберегти тепло?», «Потреби та можливості», «Потреби людини» відбувається формування в дітей практичних навичок підприємницької поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Key Competences for Lifelong Learning [Електроний ресурс]. – Режим доступу:
http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/lifelong_learning/c11090_en.htm. – Название с экрана.
2. Бібік Н.М. Компетентісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М.Бібік // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг.ред.О.В.Овчарук. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 47-49.
3. Білова Ю. А. Поняття та структура підприємницької компетентності майбутніх фахівців економічного профілю / Ю. А. Білова // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. – 2013. – Вип. 7. – С. 15-17.
4. Гельбак А.М. Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя : [методичні рекомендації] / А.М. Гельбак. – Кропивницький : КЗ «КОШПО імені Василя Сухомлинського», 2017. – 24 с.
5. Гета А. В. Стан проблем людей з особливими потребами. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі у світлі реалізації конвенції ООН про права інвалідів : тези доповідей XIV міжнарод. наук.-практ. конф. Київ: Університет «Україна», 2014. С. 101–102.
6. Грушевицкая Т. Г., Попков В. Д., Садохин А. П. Основы межкультурной коммуникации: учебник для вузов. С. 112.
7. Дегтяренко Т. М. Поширення ідей упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему спеціальної освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. № 2 (46). С. 11–21.
8. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» // Урядовий кур'єр. – 1993. – № 4-5.
9. Дерябо С.Д. Экологическая психология и педагогика / С.Д. Дерябо,

В.А.Ясвин. – Ростов н/Д.: Феникс, 1996. – 476с.

10. Запоржан З.Е. Екологія в початковій школі. Дидактичний матеріал з методикою його використання /З.Е.Запорожан. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 1999. – 200с.

11. Запорожченко Ю. Г. Використання засобів ІКТ для підвищення якості інклюзивної освіти. *Інформаційні технології в освіті*. Херсон : ХДУ, 2013. № 15. С. 138–145.

12. Иванова Т.В. Культурологическая подготовка будущего учителя: [монографія] / Т.В.Иванова. – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.

13. Киричок В.А. Інноваційні форми і методи патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній діяльності [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=81434&pg=0>

14. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / під заг. ред. О.В. Овчарук. – Київ : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

15. Концепція екологічної освіти України//Директор школи. – 2002. – №16. – с.20-29.

16. Корсак К.В., Плахотнік О.В. Основи екології, – К.: МАУП, 2000. – 238с.

17. Косова К.О. Тифлоінформаційні компетентності сучасного вчителя початкових класів // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання, 2010 №5 (19).

18. Крутенко О.В. Формування ключових компетентностей учнів загальноосвітнього навчального закладувідповідно до вимог нових державних освітніх стандартів. Загальнокультурна компетентність: науково-методичний посібник / О.В.Крутенко. – Черкаси: ЧОПОПП, 2014. – 68 с.

19. Лаврентьева Г.П. Здоров'язбережувальні вимоги до застосування електронних засобів навчального призначення // Інформаційні технології і засоби навчання: електронне наукове фахове видання, 2011 №2 (22).

20. Легкий О.М. Напрямки корекційно-розвивальної роботи освітньої

галузі "Технології" для учнів початкових класів шкіл для дітей з порушенням зору // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб.: Вип. 3. Частина 1. – К., 2012. – С. 147-155.

21. Легкий О.М. Організація трудового навчання в спеціальних школах для дітей з порушеннями зору: науково-методичний посібник. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. – 90 с.

22. Маринюк М. Народні традиції в практичній діяльності молодших школярів // Початкова школа. – 2008. – № 8. – С. 56-57.

23. Матящук В.П. Сучасне патріотичне виховання в школах України / В. Матящук. – Тернопіль: Мандрівець, 2014 – 384 с.

24. Назаренко Г.А. Формування підприємницької компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідності до вимог нових державних стандартів: [метод. посібник] / Г.А. Назаренко. – Черкаси: ЧОПОП, 2014. – 68 с.

25. Нестеренко Т. Формування культури особистості як шлях досягнення загальнокультурної компетентності молодшого школяра. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 93. С. 119-123.

26. Нетьосов С.І. Інформаційно-комунікаційні технології – засіб соціалізації осіб із глибокими вадами зору. Інформаційні технології і засоби навчання, 2015 № 2 (46).

27. Пащенко Д. Патріотичне і національне виховання - складові становлення громадянина. /Д.Пащенко. // Шлях освіти.-2002.-№ 1.-С. 9-14.

28. Пруцакова О.Л. Сутність та види екологічної компетентності особистості // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 36. наук, праць. – Київ, 2005. – Вип.8.-Кн.2.– С. 16-19.

29. Пустовіт Г.П. Теоретико-методологічні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія. /Г.П. Пустовіт – К. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.

30. Руснак Т. М. Форми і методи екологічного виховання в школі // 2003. – № 28.

31. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., – К.: Богданова А. М., 2009. – 226 с.
32. Семенишина Т.О. Особливості трудового навчання і виховання дітей з порушеним зором // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць. Випуск 7. - К., 2007.
33. Синьова Є.П. Тифлопедагогіка. Теорія виховання сліпих та слабозорих дітей. – К., 2009.
34. Тячур Т.І. Хліб, сіль і рушник у звичаях та обрядах українського народу // Початкове навчання і виховання – 2005. – № 14. – С. 14-20.
35. Уроки з підприємницьким тлом : [навчальні матеріали] / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. – Варшава : Сова, 2014. – 398 с.
36. Урсул А.Д. О понятии «экологическая деятельность» / А.Д.Урсул // Философские науки. 1986. - №1. – С.35-42.
37. Федоренко С.В. Тифлодидактика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2009.
38. Формування екологічної компетентності школярів: наук.-метод. посібник/ Н.А.Пустовік, О.Л.Пруцакова, Л.Д.Руденко, О.О.Колонькова. – К. «Педагогічна думка», 2008. – 64 с.
39. Шляхи формування підприємницької компетентності майбутніх інформатиків. Наталія Морзе, Надія Балик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua>

Навчальне видання

Автори:

***Костенко Т.М., Гудим І.М.,
Легкий О.М., Кондратенко С.В.***

Особливості стандартизації змісту освіти дітей з порушеннями зору

Навчально-методичний посібник

Видано державним коштом. Продаж заборонено

*Авторське редагування
Відповідальний за випуск – О.І. Симоненко*

Підписано до друку _____ р. Формат 60x84\16.
Папір офсет. Гарнітура Times. Друк офсет.
Ум.друк. арк. 10,5
Наклад 100 прим Зам. _____ р.

Видавництво: ФОП «Симоненко О.І.»
Адреса: м. Київ, вул. Желябова, 2а, корп.,6
Тел. моб: +38 067 172-86-37, e-mail: alexbt@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції:
Серія ДК №6574 від 17.01.2019 р.

Друк: ТОВ «Наша друкарня»
08300, Київська обл., м. Бориспіль, вул. Київський шлях 75
Тел. моб: +38 067 172-86-37, e-mail: alexbt@ukr.net